

РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ

30 CP 821.163

ЋИПИКО И.

Крај мора

600000182

COBISS

ЛЕКОВИЋ

УДРУЖЕЊЕ ЗА
СРПСКА

у дубровнику

Књига 4.

ИВО ЋИПИКО

КРАЈ МОРА.

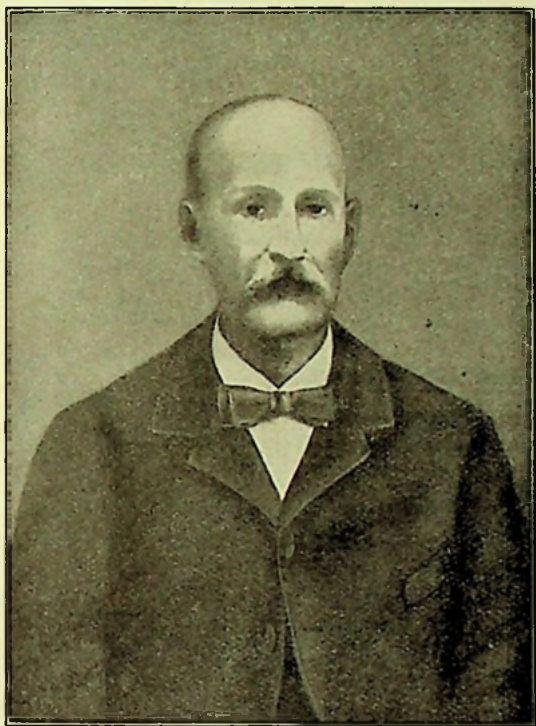
Дубровник, 1911

СВЕТОСЛАВ
М. Ј. СТЕФАНОВИЋ И ДРУГ
БЕОГРАД
ПОЕНКАРЕОВА УЛ. 36.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДСЕ ДОЖАНОВИЋ“
ЛЕСКОВАЦ

КОНСТАНТИН ВУЧКОВИЋ

оснивач „Матице Српске“

:: У ДУБРОВНИКУ ::

Издање Матице Српске у Дубровнику

Предговор.

Ова збирка мојих, већином краћких прича, мимо све остале, најмилија ми је.

У њој су сабрани моји утисци и часови лака зајажњања растркана по Острвима и Приморју, кад сам упокојен сласи живота безбрижно, прожет слатком меланхолијом гледао Сунце и Море.

Сјећа ме густих раћа и влажних жала, сјећа ме на испуштан, млад живот, кад ми на памет није долазила мисао: чему да живеш?

Најраније од ових прича писане су импресивно, нагонски, са потребом да пишеш — оне су чисто моје.

Пишући их, нисам дуго размишљао, чувствовоао сам и у страсти и у самилости.

Сада, трагајући по њима, у души ми се буде потајале, раскидане успомене и будући се миришу на сретан младићски живот, и силим се да их у себи задржим,

али се оне кидају од моје душе и као да стоје одјелито изван мене . . . А на њихово мјесто долазе јаче и дубље мисли, али зловне и опасне, јер увлачући се у душу ми смишљено и наметљиво питају ме: чему да живеш?

У Кашћелима, 30. новембра 1911.

Писац.

КРАЈ МОРА.

Сједила је на овисоку куку, покрај мора, између двије чешмине. Зарубљивала је братову модру мараму.

Около ње брстиле овце, а козе се пеньале по грмљу и ниском дрвећу, те огризале младиково.

Сунце нã, сад ће да зађе. Још позлаћује вршке прекоморских голети, а увале, доци и поданци већ се заодјеше тамном сјеном.

При западу се жари, и тај жар одсијева далеко на морској пучини. Цијели дан сјало је и палило ко горућа главња, тек сада жега је попустила: може се издржати.

Потпуна је тишина.

Море и небо појединце ишчезавају, па окупљају у заједнички загрљај све, што је живо и мртво.

Ишчезава интензивност зеленила, земље и других боја.

Човјек се осјећа, тек да дише.

Поглед, мисао и разум обухваћају једно јединствено биће, у којем се назријева ве-

дрина и величанство, и које плива и одразује се у сјајном плаветном колориту земаљских и небеских почела.

— Пљус!... Море се запјени, раствори и умири.

Она се трзну и погледа пода се.

Наврх мора изби гарава глава. Часом затим забијелише се рамена и леђа.

— Оно је Јере. Није ме уочио — помисли и настави поруб.

Он доплива крају. Успе се на високи гребен.

Коса му се сплела на затиљку. Из ње, низа њ циједи се море. Застаде и стресе главом.

Море сину у свим бојама, у задњим зракама сунца.

Дјевојчица га нехотице угледа. Упаде јој у очи гô, ко од мајке рођен. Бокови му се тресли, тијело поруменило и с једне се стране златило од сунца.

— Ка саливен је — шапну. Постиди се, и обрне на другу страну.

— Пљус!... опет се подуши.

Она се тада диже, те се помало узбрдицом одшуља, до наврх чешминове шуме.

Јере доплива на жало. Исправи се и стресе неколико пута. Дохвати кошуљу; њоме

отаре главу. Наслони се уз гребен; обуче гаће. С опанцима и назувцима тресне о камен, да отресе земљу; навуче их, сасма се брзо среди.

У то бијаше запало сунце.

Мјесец га је претекао и подобро одскочио. Та промјена једва се је олажала.

Из жарке ведре свјетлости, прелазило је небо у јасно, па у блиједо.

Чистине, голети и стабла сребрне се, испод њих сјена је мрка. У густину шуме тек продира свјетлост. На мјестима нестаје га, мрак је; гдјегдје у прогалници опет се покаже, док најпослије на равници исплива да се распростре преко височина, до далеког другог краја.

Море је обасјано и непрегледно. Између њега и неба у недогледности нема копче. У дубини мора мјесец као и на небу свијетли. Та се свјетлост одбљескује једна од другега, а губи се негдје тамо у небеској висини и морској дубини.

... Упути се уз бријег. Затече ју таман поврх шумице, код винограда, гдје окупља ситну стоку, па ће да крене.

— Кате?

— Чујем!

— Закаснила си?

— И нијесам.

— Право говориш. Ова ура па́ше више јој ваља него цијели дан.

— Тако је!

— Је ли дома брат?

— Поша' је крупније напојити. Биће се вратио... С богом!

— Стани! Шта ти је?... Нешто си ми се умудрила.

— Ништа!

— А мене је баш добра воља. Окупа' сам се, па сам ти ка' тић лагашан. Чини ми се — кућу би прескочио... Амо се к мени, да скочимо заједно.

Пребаци јој руку око врата и притегне је себи.

— Пустите ме! — и истрже се.

— Не ћеш... Ни те воља, а? Ја ћу сам... Да видиш мене..! И прескочи преко смрче.

Сав се стресе. Она се је међутим одмакла у засјен.

— Знаш — почело је шарати грожђе. Ове године није родило... Биће слађе... Хоћете ли за тргњом у село?

— Хоћемо.

— Ми ћемо остати све до Божића. Мени је и драже... Шта би у селу?

Обазрије се, и угледа стоку у штети.

— Ено ти их у винограду. Стани..!
Хоће оне, гдје је штета!

Кате их одвраћаше:

— На симо, бијелка!.. Кш, кш, мршка!
На роге моја... кш, кш, кш..!

Притрча к њима. Окупи их и крене.

— Кате!.... дозивао је с вишег брат
јој Иве.

— Ево, о!

— Реци брату: да ћу и ја касније к вама
— набаци Јере.

Застаде, и отиде к свому благу.

Сјутра по договору Јере и Иве сјекли су
на опћинскоме застарјела чешминова дрва.
Требало је приправити огријеви за зиму.

Мајка Ивина, Маре, пошла је за послом
у село. Ката је остала сама у кућици, по-
врх мора. Она је имала да однесе брату
ручак и да снаша засјечену шуму и дрва
пред кућу.

*

Било је ведро јутро, а море као језеро.

— Најбоље да идем у чупке — смисли се.

Пође на жало у мали залив, што се је
протегао испод кућице.

Ту се је море увукло у земљу, те ју раз-
дијелило на двије стране.

Тај затон био је миран као уље, а тако бистар, да се је и у дну свака стварчица могла угледати.

Море је осекло, па је угодило за парање чушака.

Сједне, изује се. Затим се подиже, па подигне зере скуте и угази у море.

Кренула је к првом гребену, што је до половине стајао у мору. Из цепа извади стару бритвицу, и поче да пара.

Како их је отпаривала, онако их је бацала у подвезану прегљачу.

И стаде да пјева у по грла:

„О море дубоко, сва моја радости,
„По теби мени плови цв'јет моје младости.“

Сунце јој обасјаваше једну страну лица, а друга страна бијаше у осјену. Тамни власи падаху замршено и коврчасто по лицу и плечима. Црне, живе очи истицаше се између морског и небеског плаветнила. Ноге више стопе бијаху од земље и зноја запрљане, дочим мало више бијелиле се боље од влажнога жала. То се најбоље видило, кад би се слегла да у дубљем пара.

Њезине су се ноге као и сунчане зраке у мору ломиле, те су се још боље бијелиле и на тихој површини одразивале. Стране за-

тона обрасле су зеленим тамнијим и свјетлијим грмљем: глухачом, бухачом, смрчком, врисом, ружмарином и другим травама, чији мирис простираше се затоном, али мање се о-сјећао, јер га блажијаше морско струјање и свјежи задах мора. Један дио затона је на сунцу, остало у сјени. Доље преко мора на-зријева се у ситној, сивој маглици, као да је у паучини, други оток. Сунце му обасјаваше један дио. Све се је у том сјају губило; само се је лијепо разабирало оно живо зеленило морског бора и оно тамније маслиново. То се је зеленило такмочило са сивим голетима и бијелим крововима тамошњег заселка.

— Јој! ускликне и подигне ногу из мора. Низа њу циједило се море и кријесило се на сунцу.

— Биће ме ињац ушћинио — помисли и примакне се другој хриди.

— Еј, ти?

Ката успрене, па погледа горе.

— Шта нема никог код куће?

— Не! а шта ћеш?

— Има ли воде?

— Биће. Ето вучије под смоквом.

Чељаде се окрене, спази посуду, престре мараму под једно кољено, поклекне, заглади брк, поглади је и нагне, па се сит напи.

Затим се дигне, те ће равно на жало.

Она га угледа, гдје долази. Засрами се, спусти скуте, да се у мору квасе.

— Не познајеш ме, а?

Погледа га. Имао је над очима накриво натакнуту војничко-морнарску капу, с црном врпцом и с позлаћеним словима.

— Не ја!

— Збиља?

— Не, кад ти кажем.

— А ја тебе познам, ако си и нарасла...

Гледај! мочи ти се брница.

— Видим. Нека!

— Знаш ко сам ја?

— Није ме брига.

— Ја сам више вас из врха... Пере Бегин... Дошао сам из *милишара*.

— Ти си син старог Јуре? Сад се спомињем. Кад си отишао, била сам мала.

Стајала је у мору и није хтјела изићи.

Он се у њу ко у чуду загледа. Видило се, да му се свиђа.

— Изиђи из мора!

— Не ћу још. Иди ти!

И хоћу. Тражим мазгу.... *Оштрега*, негдје се је измакла. — Не могу је наћи.

— Само да не иде у штету.

— А шта ћу јој ја?

— *Адио...!* А видићемо се.

— С богом!

Он отиде припјевајући неку уличарску пјесму, што је у војништву научио :

„Нина, миа бела Нина,

Ту шеи прима ди квешто кор.“

Ката погледа у сунце. Оно је било добро одмакло. Пало је на један дио доца. Сигурно је брзо ручано доба. Изиђе из мора, изажме скуте брнице. Обује се па крене кући.

Узме кључ, који је била оставила испод камена, под смоквом, отвори врата и уљезе. На огњишту згаснула се ватра, тек је тињала жеравица. Дохвати руковет суварка и стави га на њу. И пуше, пуше... Задими, па, запуккета. Наложити двије три цјепотке. Затим настави лопижу, испере чупке и у њу их саспе. Док се је то варило, приправљаше пиће и друге за ручак потребне ствари.

Кад у бакри узаврје, сасу пиринач и смијеша га за сапржи од лука. Пошто се је сварило, искрене кухано у каблицу. Све то подвеже у модру мараму, затвори врата, закључа их, и остави кључ на првашње мјесто, па крене.

Путем јој срце јаче закуца. Непто је дирало. Осјећаше сада слатко, сад болно и,

испред очију, силимице, долазила јој његова слика. Чудо Божје! Увијек га је гледала гола... Баш онакова... јучерашњега.

Кад је чула лупање сјекире, још се више збуни и застиди, да ни сама није знала рашта.

— Хваљен Исус! — поздрави их.

— Увијек хваљен! — одговорише њих двоје и стара Јерина мајка, која је шуму купила и на снопове снашала.

— Стави под смрич, — огласи се Иво и опет засијече, па онда ушимице одбије пањ. Од пања се одбијао цијеп.

Она послуша и прионе уз мајку за послом.

— Чу ли маја? — полако ће она, осврћући се крадомице. — Је ли овдје прошао они, што је дошао из *милишара*?... Јеси ли га видила?

— Питаш за онога... Оно је Пере, син Јуре Беге... Јавио се је; нешто смрси, па оде.

— Упао ти у око, а? — прихвати Јере, те се исправи, придржавајући се дршка од сјекире. — Прошао је... Рекао је да те је видио, да си... како је оно рекао... да си... да! — „бела мула“... Мислио сам, а прости, да спомиње мазгу! — И насмија се, а и други за њим.

Дјевојка се стидила и руменила.

— Ала си ругетина! Свакому нађеш замјерке, опази стара.

— Још је нешто на по пуљишки ћарлао — пребаци Иво. — Нијесам га посве разумио . . . А јеси ли видио, како је капу накривио . . . па се утега . . . !

— Омекшаће га мотика, — рече Кате.

— Вала ће се поклонит и он земљи . . . Што не? — смије се Јере. Хоће, хоће! . . . А знаш: берекинче је, ка' и отац. Угнаће ти усријед винограда, ка' да је опћинско; а говоре, да је и срчан . . . Усрнуће ка' . . .

— Сотона! — дочека дјевојка.

— Пригни шију, огласи се стара . . . Шта мразите свога искрњега? Шта је ко, себи је. Наједном заћуташе.

И док ћуте чује се ударање сјекира.

Угодно је, јер сунце није управ у њих упирало, бранила их шума.

— Да опочинемо? — рече Јере, наслоивши се на држало од сјекире.

— Како хоћеш — весело дочека Иве — и још једном засијече у пањ, и у засјеку остави сјекиру.

Око њих лежала су обаљена стабла. На рпама је шума, а дрва су наслагана. Под ногама шушти шушањ. Шума се сјаји на сунцу. Испод стабала је хладовина, па се све тако

испремјештало: сунце и хлад — густина и чистина.

Женске су такођер оставиле посао, али стоје на ногама, а њих двоје сједоше под смријеч.

— Помози Боже! — И прекрсте се.

Свако узео своју жлицу.

— Чекај, прво ћемо моје са'ранит — Иво ће Јери — па онда твоје.

— Добро!

— Сједните! рече Иво женскињу, и почну јести.

— Не ћу! не да ми се, — одговори стара — Потле ћу, ако што остане.

— Ни ја — Ката ће. — Јешћу само колача . . . Иве, додај!

— На, узми!

Док ручаше, подијелише дрва. Женскиње одоше свака својим бременом, а Иво пође, да прегледа живо.

Јере је наставио да кљаштри такљице. Чуо се танки косјеров сјек, те шуштање шушња и сухих грана.

Сунце је боље одскочило, шума се више сјајила, а хлада је мање било. Око њега све је мирно, само би каткада у грму шушнуло и из њега полетио тић, и цијукнуо.

Часом се нешто замисли, — држећи у једној руци косијер, а у другој огранак. Чудно му бијаше, да је и данас Кате увијек мучала. Није се ни насмијала, ни погледала га.

Прије, они су се, као дјеца, заједно играли; трчали, једно на другом јашили, скакали и шалили се. Та били су ко брат и сестра. Малдане пò године живјели су заједно код мора, по пољу и по шумама, далеко од села. Куће су им биле једна близу друге; једва четврт сахата одаљене. Одмах су над морем, поврх два залива.

Јутрос — помисли он — кад смо јој напоменули оног холоњу и његово... „бела мула“, поруменила је. Биће се засрамила; — срамежљива је!

Затим опет затеше, да заоштри поданак такљице.

— Не срди се на ме. Нијесам јој ништа урадио.

Удре боље: — Баш ћу је питат, кад дође, шта јој је?

Присјецајући дође до планиновог грма. Дрво је ка створено за такље, јер је трајно у мокру и у суву. Бијаше родило. Плод му ка двије големе шумске јагоде.

Гдјекоја бобуља дозријеваше и живо се црвенила.

Било му је мило грма. Убере неколико мањига, окуси, и даље крене. Није га хтио сјећи, кад је тако плодан и лијеп.

Уз то се Кате повратила. Он је није опазио, док није чуо, да се нешто иза њега маче:

Окрене се:

— Дошла си!... Хоћеш ли мањига...?
Баш су добре. Ходи, убраћемо!

Она је мучала. Њега је то љутило.

— Који ти је светац? Право је река' они завртењак, да си „бела мула“... Шта се мргодиш?

— Мучи! молим те.

— Зашто?

— Тако, — и погледа га испод себе. —
Знаш више нијесмо дјеца.

— Хо! Хо! насмија се он: — Баш си ми дјевојка...

— Е, не ћеш... Ајде у смокве!

— Поћи ћу ја, ма ти не знаш, него се са мнош ругати.

— То није истина — те се уозбиљи. —
На по се је шала, а на по се ругање!

— Познајем те ја...

— Па?... шта је? Реци!... Још си од синоћ намргођена, ка' да сам ти на здјелу дошао!

— Не знам ја . . . Знаш и сам!

— Ма шта знам? Знам . . . да си дијете,
за не рећ' ти друго!

— А ти си момак. Хвала Богу!

— Ха, ха!

— Ти се смијеш; ругаш се?!

— А ти увијек пјеваш једну . . . Насмиј
се и ти!

— Ха! хоћу.

— Дакле ти је нешто?

Она умукне; простре коноп, наслага на њ
руковец по руковец шуме.

Била је немирна; прси јој се надимаху.

— Помоћу ти, — те се упути к њој.

Она се обрне на другу страну.

— Шта се обрћеш?

— Драго ми је!

— Баш хоћу да знам — примакне се,
те јој се хтједе у очи да надвири.

Она сакрије лице рукама.

— Среће ми, луда си! Шта се кријеш?
Али ти је шта наудило?

— Није ми ништа. — И открије образ,
па га погледа.

— Тако! Не слади те. Знао сам ја, да ти
нешто фали. Сад ти је прошло, а?

— Није ме ни болило.

— Онда зашто се причињаш? Мазиш се ка' мало дијете.

— Жао ми је — муцаше она.

— Шта?

Слегне се и дохвати руковет шуме. Погледа га; очи су јој играле и закријесиле се.

— Шта ти је жао? понови он.

— Жао ми је... да нијесмо више дјена.

— Па?

— Већ се не можемо сиграти.

— Зашто не?

— Е, ка'... причињаш се. Не знаш, биједан. Ти си момак! — рече — засрами се и спусти шуму из руке.

— И ова је лијепа! Па да се човјек не смије, — чудно се он и уједно смијао.

— Рекла сам, да се ти са мном ругаш. Хвала ти!

Он ју тада ухвати за главу, те јој се окреташе лијево и десно:

— Ја момак, а? Ти дјевојка, је ли? То си навела, да ти речем — па се зближи, образ у образ. Она му се истргне.

Била је збуњена и румена. На лицу су јој се познавали његови прсти. Очи су јој играле, није знала, куд ће с њима. Прси се све јаче надимаху.

Сунце обасја сву чистину, само у густини шуме било је хлада.

Згледаше се.

Он се је знојио, па би с образа прстима купио зној и с њиме треснуо о земљу.

— Додај ми крај конопа — напoкoн изусти она.

— Нă!

Она притисне кољенима шуму, и поче стезати.

Сва се је тресла. Коса јој се разасула по челу.

Прилеже на бреме. Затиљак се забијели. Чинио се бјељи, јер је обрастао црном косицом, а мијешао се руменилом.

Напрезала се је, да боље збије, да коноп досегне, и живо се је мучила и задихала.

— Не можеш то ти сама. Помоћу ти!

Тада и он клекне до ње на шуму свом снагом, дохвативши крај конопа, упре. Затим притегне. Коноп пуче. Шума се разасу. Њој се истрже смијех, насмије се:

— Ала, снаге!

— Ти би боље!

Дохвати оба краја раскиданoгa конопа, и завеже. Притегне добро.

— Тврђи је овдје, него на цијелу, — и

простре га по земљи. Натрпа опет шуму и чврсто свеже.

— Хвала ти!

— Дигнућу ти на главу.

Јере дигне бреме, да јој га стави на главу.

Кате се слегне, спона се на прсима омаче, бјелило сину. Брже боље сакрије прси рукама и хитро се законча. Он ју је пожудно пратио погледом.

Обоје се збунеше. Он спусти бреме на земљу.

— Додај ми бреме — те се опет слегне и подметне спару.

-- Недам! Чекај! . . . Набраћемо прво мањига.

— Нема их.

— Наћи ћемо коју. — Ватрено је погледа и спусти се грму. Тај ју поглед ко зачара, крене за њим.

Стадоше ик тражити.

— Хватају се уста. Ево ти се комадић прилијепио на усници. Како су црвене — опази она.

— Не смета — и отаре руком уста.

Били су у заклоници. Само главе сунцем су им обасјане. Њихова прикладна лица лијепо пристају између сјајнога зеленога лишћа блиједих и црвених мањига. Цијела шумица,

испрекидана сунчаним зрацима, одсијеваше у шаренилу разног грмља, различитих боја. Тамно-зелена чешмина испремијешала се јасно-зеленом плаником са својим блиједим и гдјекојим ко крв црвеним плодом. Између тих листача, упао је игласти глухач, смријеч и бухач са тамно-модрим и црвенкастим бобуљама. Над свим тим надвисно се бор са сурим и зеленим шешарицама. Ниже расла је кадуља, ружмарин, вријес, нелин и бјелкаста бјелушина. Тло покрито жућкастим лишћем, обрасло смиљем и ситнијим цвијећем. Све је непрекрижано сунцем и сјеном. Над тим ведри се небо, ниже назријева се море, као језеро, мирно и ведро, као небо.

Топли махор заструји, и нанесе мирис ружмарина, смиља и кадуље, и свјеж дашак мора.

А они се примакоше једно к другому.

— Шта ти јутрос рече онај, шта је из *милићара* дошао?

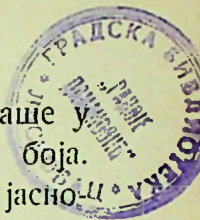
— Мени? Ништа? Напио се је па је отишао.

— А овдје је рекао... знаш... да си нарасла, да си се угојила.

— То су моји послѣ!

— А и моји?

— Зашто и твоји?

— Заједно смо расли.

Она га гурну и насмија се, а он се мало смисли и рече:

— Да те накитим! Чини ми се, и лане сам ти то учинио. — Убере двије гранчице планике, пуне мањига. Ухвати је за руку, па јој хтједе једну задјети у косу.

— Пусти!

— Нека! Видићеш, како ти лијепо пристаје.

— Не ћу! — те се отимаше.

Он ју чврсто прихвати, и бајаги оштро погледа. Она се застиди и поцрвени, реко би, сад ће јој крв из образа шинути.

— Кад ја хоћу! Чекај!

Пригне јој главу, задјене једну гранчицу у косу, а другу на прса.

Била је баш лијепа. Мањиге се црвениле, као њена горња узвраћена усница. Збунила се, и језиком чистијаше зубе. И они су јој од мањига били црвени. Држи је и гледа;

— Није фајде говорит... Нарасла си. Е, јеси дјевојка.

— И ти си момак!

— Дакле: момак и дјевојка!

— Право!... Ала смо луди. Идимо.

— Не ћу!... Да заиграмо! Ала весело!
И обујми ју око паса и повуче за собом.

Тако изиђоше на чистину; на сунце и стадоше да се окрећу.

— Доста је! Вруће је!

— Још! Још! — и обијестан витлао је и зангравао с њоме по чистини.

У неке престадоше, али младић је не пусти.

Обоје су знојни и румени, вода им низ лице капље. Њена црна коса прилијепила се уз слијепе очи. Сва је сустала. Грудима ка да је тијесно. Срце ће да им искочи.

— Баш смо одрасли!

И загледа се у њу;

— А сада, да се пољубимо!

— Ма, нѐ! Хоћу!

— Није друге, ваља!

— Шта си луд?

— Зашто? Није први пут, а не ће бити ни задњи.

— Хоће задњи. Нијесмо већ дјеца.

Он ју дршчући слушао. Крв му се узи-гра. Притегне је к себи, огрли и пољуби.

— Остави ме!...

— Не смета... И опет ју пољуби.

Она се мрскаше, као да јој није драго, истрже се, и одмакне иза бремена.

И онда прислушкиваху нечему, не мислећи ни на што.

— Молим те, дигни ми — изненада ће дјевојка. Слегне се и подметне главу.

Јере дигни бreme.

— Сретно! Врати се брзо, да ми помогнеш упртити.

— Не ћу! Дивљи си! — Покаже му бијеле зубе.

— Нијеси ни ти боља. Зашто се смејеш?... Ха! Ха!

У то се Иве домало с мазгама вратио; а и стара се дошуљала.

Подијелише и такљнице.

— Сада, да напргимо — Иво ће.

Ухвати мазгу; осамари је; развеже праће, и подметне сошицу:

Придржи ми!

Јере ухвати мазгу за главу.

Дотле Иво на праћу слагаше дрва. Прву етрану чврсто увеза конопом и сошицу у земљи причврсти. Обиђе живо, па подметне другу сошицу, те напрти.

— Пусти. Не ће побјећи. Дај, да ти помогнем.

Кад су обје мазге натоварили, узеше палице у руку:

— Де!

— Ну! Куд ћеш тамо... гром те!...

На раскршћу обрне свако својим путем.

Грожђе је дозријело; трнине потамниле; жир набрекао; мањиге поцрвениле; жито се пожело; трава осушила; ружмарин оцвао; живина се ојачала; море се и небо гануло, а човјек се уозбиљно.

Све се спремало, да опочине, па да ново оживи.

У природи измицала је тако још једна година живота.

Ката је подранила, да накупи сухари. Носила је собом само коноп. Брзала је, да је сунце не стигне у доцу.

Горе између голети и клисура, увукла се она између високих кукова ниске шуме.

Чим је дошла на малу чистину, простре коноп, и стаде, да по земљи купи сагњило грање, крши и кида рукама сухе огранке; па све то на њ трпа и слаже.

Сунце сину, продре у шуму, и одмах за облак зађе. С источне стране подизаше се облаци, а по мору пала је сивкаста маглица.

Шумица у напону свога раста бујно је одисала и мирисала, обавила се у чисто јутарње захлађе.

Негдје у близини заштекће пас. Исправи се. Пашће је пројурило шумом; њушкало по грмовима, поскакивало с ноге на ногу, и кад је угледа, застаде, напне уши . . . те залаје.

Иза ње нешто шушну. Окрене се и угледа пред собом Перу Бегина, с пушком на рамену. Дјевојка се озловољи!

— Добро јутро!

— Бог дао!

— Уранила?

— Видиш.

— Ми се по други пут сретосмо и биће да смо једно другом драги.

Дјевојка је шутјела и тртошила око бремена.

— И јуче смо се срели.

— Чуда ми!... Куд ћеш ти?

— Обаћу, па сам се пушком заметнуо, Мога' би се на штогод и намјерити.

Кате завеже бреме.

— Камо ћеш?

— Дома!

Младић стаде преда њу:

— Срамежљива си, па од мене бјежиш...

И јуче хтједе тако, кад си ме угледала.

— Чини ти се.

— Тако је! Домишљам се ја... А добра ти хоћу... Лијепа си!

— Има их и љепших?!

— Не говоримо о том!... Први пут кад сам те видио, гдје приљепке параш, одмах

сам помислно: „ке бела мула“ ..! Па онда ће изненада, смијући се: Хоћеш поћи за ме?

— У име оца — ! па се прекрсти. Пустити мене у миру!

Смота мараму, стави је на главу; слегне се . . .

— Помоћу ти . . .

— Није тешко, — и подиже сама бреме на главу.

— Чекај, кад ти говорим!

— Немам времена. Ружиће ме, колико сам остала . . .

— Али те чека млади?

— Није се за ме родио! С богом!

— Помало! — и ухвати је за руку.

Она хтједе да се измакне, ну он је свом снагом задржи.

— Пустити, нека те гледам. — Лијепа си, и — смела се! — Стисне ју чврсто.

— Пустити! Викаћу! — трзала се дјевојка и превијала, а није хтјела да пусти бреме.

Зацрвенила се и запухала. Крв јој навре на слијепе очи.

— Предљива си, ма пољубићу те, макар погинуо . . .

Она се отимаше и на све стране вијаше главом. Пере ју огрли. Тражио је да је пољуби у лице, али она уклањаше се.

— Пољубићу те, — гдје му драго!

— Не ћеш — и све јаче се измицаше. —
Заврнула се, ако . . .

— Хоћу, да си краљева кћи! — И свом снагом притегне је себи, те пољуби негдје у главу.

— Дивљаче! Грдобо! — закричи дјевојка — и махом му баца бремене у образ.

Пере се смете. Војничка му капа одлети некамо на страну.

Кате пак заструже низбрдицом, ко да је вук иза ње. Трчаше и не осврну се, на ниједну страну док не дојури до у долац; часом се нађе међу виноградима. Наједном нагло се устави, успрене. Ни пет корачаја од ње стајао је у винограду Јере, такљицом у руци . . .

Такљаше нешто лоза, опалих по земљи. Бијаше је угледао гдје трчи, чудило се, чега се тако поплаши.

Згледаше се. Он чудећи се, а она постиђена, знојна и сустала.

Грожђе се црвенило и црнило. Лишће влажно, живо се зеленило. Сухи пратови са жутом вијовином висјели без живота. С мора је пропухивао вјетрић, шушњом шушкао и тресао гранчицама, а по затону до на жало ваљали се валићи.

— Шта ти је? — упита је Јере.

- Ништа! Поплашила сам се.
- Од чега?
- Тако!
- Није то тако! Кажу, гдје си била?
- Да накупим сувари.
- А бреме?
- Оставила сам га горе.
- Зашто?
- Нијеси ти поп!

Умукне, те се примакне к оградни. Дијелио их само зид.

- Дакле, шта би?
- Казала бих ти, ма обећај да не ћеш никоју очитовати оно што ти речем.
- Не ћу, вјеруј!
- Закуни се!
- Да се кунем?
- Реци: Здравља ми!
- На моје здравље!
- Рећу ти: Побјегла сам од оног...
- Којег?
- Шта је дошао из милитара.
- А зашто?... Не би те био појео.
- Било ми је драго!
- Најпошље, што ти је урадио? Казуј!
- Почео око мене...
- Па? Бјеше га пустит нека говори, само рукама да не тиче.

— И то је почео.

— Збиља?

— А зашто сам побјегла?!

— И оставила бреме?

— Бацних му га у образ.

— Охо! А он?

— Не знам ја!

— Јеси ли га бар смела...? очепрљала?

— Знаће он.

Јере се смијао; па затим замислио:

— А шта ћеш сада?

— Идем кући.

— Без бремена?

— Видиш?

Тада одлучи:

— Врати се! — па узми бреме.

— Сама?

— Ја ћу с тобом... и тако имам, да ти нешто кажем.

Ката га погледа, смисли се:

— Ајдмо!

— Чекај! Убраћу два грозда. Зобаћемо путем.

Попође по винограду, те узбере неколико гроздова и прескочи на пут.

— Ево ти, на! То је црљенак.

Упутише се, зобљући заједно. Скањиваше се момак, видјело се, да би хтио нешто да рече.

— Имам нешто за те. Погоди!

— Не знам ја!

— Могла би знати; говорили смо о том, ако и из даљега.

Причињала се да смишља.

— Биће, ма се не спомињем.

— Како врцаш! — и примакне се боље.

Затим се окрене и погледа је. Она застаде.

Тада он извади из џепа мараму и покаже јој узао на једном крају.

— Погоди!

Она погледа на узао, збуни се и узврпољи.

— Ха! Ха! Сјетила си се. Спомињеш се нашег разговора?

И зубима разријешн узао, узне сребрни прстен, те јој га покаже:

— С овим ћу те дароват.

— Није то за ме — измуца дјевојка и стидљиво се насмије.

— Баш је за те!

— А зашто?

— Рећу ти. — И он се примакне и прошапта:

— Узми, на!

Скањивала се је, ну није могла да сакрије весеље. Од слатке узбуђености није знала, шта да рече, већ узне прстен, те га стаде огледавати.

— Лијеп је... Колико си дао за њ?

— Шта те брига. — Кушај, хоће ли ти пристат... Видим, да ти не знаш...

Па узме прстен, те јој га натакне на средњи прст.

— Ха! сад си моја!... Сад си прстенована... Жено моја! И младић се слатко на-
смијао.

Она од радости чисто задрхта. Очи јој играју и сјаје се. Усне се румене, а горња се надвисила, па јој се зуби бијеле.

— Још имам нешто, за те — па покаже опет мараму и на њој други узао. — Погађај!

— Не знам ја!... Шта ти је јутрос? — и крадимице погледа на узао.

Он га разријеша, па на длан, стаде да броји сребрне форинте:

— Равно их је десет... Узми на!

— Не ћу новаца!

— Узми! не буди луда, — те силимице стрпа јој их у шаку.

— Куд ћу с њима?

— Храни их. То је све твоје.

— Зашто?... Да ми је знат'...

— Е, не знаш, сад си се опаметила....

То ти је залог. — И вријеме је. Прво него одем на „леву“, хоћу да знам, на чему сам.

— Није требовало.

— Не мудруј! Хомо!

Упутише се опет заједно. Неко вријеме држала је новац у руци, а послије га завеза у мараму и тури у њедра.

Најпошље стигоше на мјесто, гдје је она мало прије сухар купила.

— Гдје си оставила сноп?.. А! Гледај! Разасуо ти шуму.... Ма шта је учинио од конопа?

— Ну ти га! ево комадића. Исјека' га је свега. Диже га и покаже му га:

— Знала сам да ће ми штогод за инад скројит'.

— Баш се је момачки осветио! Још каже, да је служио краља, ..! Шта ћеш сада?

— Не знам.

— Врати се сјутра и донеси коноп.... Ако дође, опет га смети.

Сунце је добро одскочило. То се је видјело, када би се показало на чистини. Вјетар је јаче дувао и тресао грмљем и гранама. Тамо од истока гомилале се све тамније облачине. Супротни оток био је у сутону, сунце би га само часомице обасјало. У том часу просјао би, и на њем би се бистро ствари разабирале. Мрки облаци чинило се, да су далеко иза њега.

— Кишиће — шапне дјевојка и замисли се.

Обоје погледаше на море.

— Како се чак тамо — црни... Куд је оно?... Ајдемо прије олује.

— Каква олуја? Нијесмо још у зими. Поросиће, па ће изведрити — одговори Јере и оклијева.

Вјетар нагло на махове дуне, те се њеном косом замеће. А он је једнако гледа. Приближи се и, изненада, ухвати је за руку, и задржи је у својој. Кате се тобоже зачуди. Срси је прођу и стресе се.

— Смрт те је прескочила! — рече он у шали.

— Говоре тако, али оставимо разговора. Пођимо! Гледај, како се одозго облачи. И море се узмијешало... Ма збиља! шта је то тамо, далеко преко оног отока у недоглед? — рече дјевојка, и истрже руку.

— Је ли оно тамо, гдје нема краја; гдје се море и небо здружују?

— Да!

— То је 'Талија... Пуља.

— Пуља? То је зар оно што се вјештицама каже: „Ни о драчу, ни о шкрапу, нег под орах у Пуљу... Уш, Уш!“ Ух! далеко ли им је; како им се крила не изврну.

Обоје се надуши смијати. У том смијеху он ју огрли.

— Хомо!

— Пустите ме.

— Овако ћемо.

— Да нас ко види?

— Нека гледа Жено моја! Ха! Ха!
Пјевајући одјурише низбрдицом.

Домало с вјетром поче росити. Они причврстише. Обијесни трчали су једно за другим. Каткада она би одмакла, а он би полетио за њом, страга је захватио, к себи стискао и љубно у врат, косу и лице.

Цикнула би, отимала се, док се не би примирила, а затим би се опет смијали и гурали.

Тако дојурише до неке кућице на путу, у зиду.

— Заклонимо се од кише, рече младић,
— и за собом је повуче. Слегосе се, и униђу унутра.

— Овдје не киши. Тако, сад нам је лијепо у заклоници!

Сједосе једно до другог, на трупић. Он је сједио до отвора, и гледао како киши.

— Баш лијева! Нагла је; брзо ће престат.

— Ко зна? а ја бих отишла. Ти си узрочан . . .

— Ја?

И опет се обоје загледаше у кишу.

— Ако не буде падат, брат ће вечерас под свијећу.

— Не ће сам?

— Дошли су јутрос мајка и брат ми Марко. И луча су догнали. Шта не? Могао би и ти доћи.

— Доћи ћу! Брзо ће изведрити. Ено онамо разгаљује се — и показа руком к оној страни.

Ну! види: сунце и киша заједно — опазн Кате.

— Чуда ти! — па се к њој обрне. — Дакле бечерас ћемо на рибе, под свијећу... Биће залуду. И риба се опаметила.

— Свак је сад паметан, осим нас двоје — прихвати смијући се она.

— Нијесмо ни ми најгори.

— И јесмо!

— Зашто?

— Дангубимо.

— Недај, Боже, горега зла... Па да и дангубимо; данас сам те прстеновао; данас је пир. И погледа је ватрено: Пир, знаш ли?

— Биће то, кад море не буде слано.

— Баш си луда! Дошло је и доћи ће! Ала ће нам бити лијепо. Обоје млади. Ај среће! Жено моја!

Па јој оклопи главу рукама, пригне ју кољенима и пољуби у врх косе...

— Вјерујеш ли, а?

Није се бранила. Глава јој остане на његовим кољенима, а он се наслони на леђа јој. Рукама обујни јој прса и љубљаше ју по врату.

— Ух! што си врућа! Ка' пећ.

— Пустите ме! Удавићаш ме Мируј рукама! Ви мушкићи . . . Сотоно! и скупи се у се, да ју рукама по њедрима не тиче. — Остави ме . . .

— Не ћу! Ти ништа не вјерујеш. Драга си ми! . . . Оба ми ока истекла ако те игда оставим. Ох! слатка си! — па је непрекиднице пољуби неколико пута, затим пусти.

Обоје се румени и нагло дише. Разњежили се, а лијепи, здрави и снажни.

— Ајдемо! Шта ми радимо! Грјешни смо!

— Лако за то! Овдје нема гријеха Божја си и моја, па ничија . . .

— Сиромаси смо!

— Ко — ми? Све ово што видиш, наше је — па заокружи руком уоколо. — А знаш шта ћу ти рећи: Није Бог с никим јаму завалио, не ће ни с нама.

— И не ће!

Дигоше се.

Посред неба ведрило се. Облаци одмицаху к сјеверозападном крају, па се сунце указа сјајније и чистије него икада.

Изиђу и часом застану.

Лишће по виноградима и грмљу сквасило се. С дрвета падају капље, што се на сунцу одбљескују. По путелицима тече низбрдицом вода и носи собом ситнеж. Зрак је прозрaчнији, чист и расхлађен; море тамније, а у затону већ се не чује ваљање валова. Други оток помладно се, чист је и ведар.

Он заврне ногавице, а она подигне сукњу, те се задовољни опраштају:

С богом! Дођи вечерас.

— Хоћу. — И разиђоше се.

... Пао је први мрак, а Јере је довечерао; мало је попостао, осврнуо се неколико пута по кући, па ће да изиђе.

— Куд ћеш? упита га отац.

— Идем к њима. Вечерас ћемо на рибу, под свијећу.

— Нешто ти је омилило тамо... Ајде, ма немој каснити. И сутра је радње.

Јере не одговоривши пође.

Успут навратио се је у виноград; прислушкиваше да није чија живина у штети. Било би грјехота да сада униште виноград, кад је тргња на вратима.

Затим се упути до лазе, притисне боље каменом неколико смрчевих огранака, да за-

гради и запријечи улаз, па се полако путељком к њима упути.

Затекао их, гдје се приправљају, да пођу на жало.

Мали Марко носи луч и свјећало, а Иве весла.

— Још је рано — јави се — само да нешто рече.

— Није! Боље је прије мјесеца.

— Кате, хоћеш се и ти укрцати?

— Не ћу. Неда ми брат — да сметам.

— Онда ћемо ми с краја гледати.

— Иве! Хоћу ли повести мазгу, да на-пртим — шалио се Јере. Биће рибе!

— Ако се и ругаш.

И упути се једно за другим. На жалу Иво притегне кајић:

— Скочи!

Мали се попе. За њим се укрца Иво, и ногом се отисне од краја.

Кајић се нагне, заљуља, па заструји.

Тада смјести свјећало на страну од *плове*. Наслаже луч и ужеже. Испрва задими, па запуцкета. Најпослије се ражеже, те плане.

— Боље лијевим веслом!

Мали сједе и лијевим живље завесла.

Старији брат, остима у руци, пригне се и загледа преда се у море.

Кајић је лизао според краја.

Ноћ је мирна, охладна. Море се кадикада гане, па се чује, како се валићи у затону ваљају и, враћајући се на се, котрљају пијесак. Небо је осуто звјездама; влашићи су у скупу, а за њима се примицали штапи. Мјесец се још није родио, али с оног краја, откуда има да помоли, комадић се неба сребрним и звијезде се тек опажају уоколо.

Лакор је пирио с кошна и ражигао луч.

Њих двоје стајаху на крају; руком се за руку држаху, а он је непрестано стискаше. Кадкад би је забољело, но није смјела, да се озуби: — Стидила се брата.

— Шија! Тако, . . . још шија! Ево је!

Кајић нагло застане, обрне се и накрене. Сви задржаше дах.

— Удри!

— Муч! . . . Побјеже.

Иво подигне ости, сав се нагне над море, и удари свом снагом.

Море закљокоће; забуца се. Притисне боље и неколико пута заврне остима, те их из мора извуче.

С њих отицало море; при ватри се кријесило, а набодена риба пљескала се у разним бојама.

— Има либрица у њој.

— Биће то прва и задња.

— Ругаш се?

— Испеци ми све на трбуху, што већ убијеш.

— Не ћу, него на жеравици... Ала, мали! Шта гледаш? Завеслај!

Иво баци рибу у брод, пригне се и загледа преда се у море.

Кајић се приближи крају. Луч је пламсала. По мору цврчала жеравица, гасећи се и димећи. На дну мора све се је лијепо видјело, и свака се ситница разабирала. Мого си се у води да огледаш ка у огледалу.

Мали је полагао дизао весла и спуштао их у море. Спуштањем циједило се море и сјајно се прелијевало. Каткада подаље од брода, под површином, закопрцала би се риба, одскочила и пала опет у море, као у сребрну растопину.

— Пустите ме! Одмакните се... Видјете нас:

— Лудоријо! не бојте се! Ми њих видимо, а они нас никако. У осјену смо.

Он би ју кадшто привукао к себи, пољубио, и зеру се одмакнуо, држећи је увијек за руку.

Напокон кајић домили напрама њима. Пламен их обасја. Талас свјетлости простре се од кајића све до испод кућице. Он се загледа

у њено расвијетљено лице, и њезине очи причине му се црње, тамно заокружене.

Насмијаше се пак се раставише.

— Иве! Хоћеш ли још дуго свијетлит?

— Док буде луча.

— Ја одох...! Добра ти срећа:

— Евала!

Јере се скањивао. Хтио је, да и она с њиме пође. Но Кате се мрскала. Тада је он притегне у сјену; ухвати је за руку и одвуче за собом. Горе код кућице, прво него ће отићи, попостаде.

— Гдје ти је маја?

— Спава. Она рано лијега.

— Јеси ли јој шта говорила?

— Нешто сам јој натукнула.

— Па?

— Ништа!

— А ти?

— Не требајује... Домишљају се.

Оближњи оток губио се у мраку. Сами његови врхови назирали се, ко да су облаци. Небо је осуто звијездама, а по мору пак раштркале се и друге свјећарице, чини се, ка да пламен лиже морем и да плови по њем. Оближњи околиш био је ка у пламену. У њем све се жарило. Њихове се главе мицаху

и мијењаху боју прама жестини огња, рекао би изгориће. Сура боја морских гребена и хридица ка да се је позлатила.

— Срећо моја! Рекли су ми, да не ка-
сним; а неда ми се отићи. Мучно ми је . . .
Долазићу сваку вече.

— Видјећемо!

— Да куд бих, кад ми је код тебе нај-
љепше . . . Проће и ова година, па онда . . .

— Шта?

— Онда не ће требоват, да долазим овдје.

— Полако!

— Ти све једну. Зашто увијек сумњаш,
ка' сумњивац Тома?!

И примаче се к њојзи и обујми је око
паса. Она се није отимала, већ прислони
главу на његова јака прса.

— Како ти срце нагло куца?

— А твоје?

— Ја сам женско.

— Тежа си од мене, — рече он поди-
гнувши је мало од земље. Њој се тијело нагло
стресло, њедра ко задрхтала. Тај дрхтај осјети
он на својим прсима.

Лијена моја и све моје! Баш си ми драга!
Пак је обујми, скупи уза се, придигне и пољуби.

— Сломнћеш ме! шапну дјевојка, једва
дишући.

Но у то се разли неочекивани глас:

— Кате! Ајде у кућу!

— Ето, о!

Дјевојка побјеже у кућу, ударивши га прво од шале замлатницом по леђима.

Упалила јужина. Вјетар хуче и завија. Крв навире у главу. По небу гоне се раскидани облаци. Сунце за час извири, опсине околицу, па се опет сакрије за облаке.

Грање се са стабала тресе, по гдјекоји сухи лист откине се и зашушти по тлу. Валови морски ваљају се као немани, и ударају у морске гребене, и хуком се распрштавају.

Све се то спаја у неку меланхоличну хармонију: слатку и жалосну.

... Јере је цијели дан с оцем набијао бачве и приређивао друго суђе, да све буде приправно, јер тргањем могло би се започети данас-сутра.

За вечером изиђе, огледа се у около по небу, да види какво ће вријеме, па се упути, као и свако вече, к дјевојци.

Код свога винограда устави се младић, те ће да прислушкује. Бојао се да није ко у штети; да га не оберу прво јаматве.

То је лако! Чобан и рибар похлепни су за туђом муком. А опет могло је да умакне и чије живо. Свакако добро је осврнути се.

Вјетар је жестоко дувао, није се ништа могло да чује. А он се смисли и попне се на зид. Одатле му се причини, да се усред ограде нешто црни. Трс је, труп? шта ли? У то се мјесец показа на чистину и расвијетли виноград. Оно црно маче се.

— Баш је нечије живо — помисли младић — скочи са зида и крене тамо.

— Била је мазга, у штети. Он хтједе да је ухвати, но она се брецне.

— На, моја, на! обиђе је младић и шчепа за гриву.

— Ово је Бегина — прошапта. — Биће велике штете... Развидиће се сјутра.

И отпаше се, па тиме заоглави мазгу.

У то добрза неко кроз виноград и ломећи пруће повика:

Чекај, болан! Моја је мазга.

Јере упозна глас Јозе Бегина. Окрене се придошлици:

— Знам, да је твоја. Зато је и водим. Је ли поштено по туђој муци пуштат живину? Па још сад, а?

— Умакла ми!

— Е, добро! Платићеш, шта људи нађу; а ја онда теби мазгу.

— Хоћу брате! Ма пусти, да ју водим.

— Да, да! Не дам ја мазге, док се штета не развиди и док не платиш.

— Кому говориш?

— Ја теби, а ти кому хоћеш! — и повуче мазгу за собом. Бего се у трен примаче, па ухвати мазгу за гриву.

— А не ћеш је одвести. Не мисли, да имаш посла с дјецом. — Пусту је на лијепе; платићу ти!

Опет се зауставише. Јере се окрене к њему.

— Не жести се. Од тог брашна не буде погаче. Познам ја тебе и оца ти. Још од лани дужни сте, што сте крумпир потукли.

— И ти је баш мислиш одагнат?

— То и Бог зна!

— Не ћеш, оштија! Пусту мазгу! И Јозо притегну мазгу себи, а отурне Јеру. Он се затетура, ну часом се исправи и устобочи пред њим.

— Не дам! да си божи син!

— Пусту!

— Не ћу! — да си виши од звоника!

— Хоћеш!... Знаш, боље ти било поћи у младе! На зубу си ми! Биће зла!

— Нека! то су моји послу... Љутиш се... и жао ти, а?

— Хм! Моја је ово мазга. — И принесе му прсте под нос.

— Мируј! При мојој муци! А?

Стаде их гурање и натезање. Мазга се узврпољила ширила ноздрвама и пухала.

— Пуститеш је и на срамоту — одлучи се Бего — те га стаде тући шакама по мишицама.

— Не ћеш је одагнат, чобанине! — бранио се Јере, те изненада изгули из земље такљицу, што је ногом бијаше напипао.

— Удри сад, ако смијеш? и замахне такљницом.

У том часу Бего пусти мазгу, дочека такљицу једном руком, а другом га здими међу очи.

Њему се смрче, скоро паде, ну у задњем часу упре свом снагом и удари га такљницом по глави.

Бего зајакну, ухвати се за главу, па посрћући одмаче два-три корака.

Наједанпут се смисли, побјесни, истрже нож иза паса, па летимице навали на Јеру.

— Присјешће ти! . . . И удараше га ножем вичући: *На* нек знаш што је *солдат*!

— Ево ти рачун!

— Уби ме! зајакне Јере, пусти мазгу, и залети се на њ. Он га дочека и истргне му такљицу из руке, одби га снажно од себе. Јери се замагли, посрне и паде.

— Да, да! Не дам ја мазге, док се штета не развиди и док не платиш.

— Кому говориш?

— Ја теби, а ти кому хоћеш! — и повуче мазгу за собом. Бего се у трен примаче, па ухвати мазгу за гриву.

— А не ћеш је одвести. Не мисли, да имаш посла с дјецом. — Пусту је на лијепе; платићу ти!

Опет се зауставише. Јере се окрене к њему.

— Не жести се. Од тог брашна не буде погаче. Познам ја тебе и оца ти. Још од лани дужни сте, што сте крumpир потукли.

— И ти је баш мислиш одагнат?

— То и Бог зна!

— Не ћеш, оштија! Пусту мазгу! И Јозо притегну мазгу себи, а отурне Јеру. Он се затетура, ну часом се исправи и устобочи пред њим.

— Не дам! да си божи син!

— Пусту!

— Не ћу! — да си виши од звоника!

— Хоћеш!... Знаш, боље ти било поћи у младе! На зубу си ми! Биће зла!

— Нека! то су моји послу... Љутиш се... и жао ти, а?

— Хм! Моја је ово мазга. — И принесе му прсте под нос.

— Мируј! При мојој муци! А?

Стаде их гурање и натезање. Мазга се узврпољила ширила ноздрвама и пухала.

— Пуститићеш је и на срамоту — одлучи се Бего — те га стаде тући шакама по мишицама.

— Не ћеш је одагнат, чобанине! — бранио се Јере, те изненада изгули из земље такљицу, што је ногом бијаше напипао.

— Удри сад, ако смијеш? и замахне такљицом.

У том часу Бего пусти мазгу, дочека такљицу једном руком, а другом га здими међу очи.

Њему се смрче, скоро паде, ну у задњем часу упре свом снагом и удари га такљицом по глави.

Бего зајаукну, ухвати се за главу, па посрћући одмаче два-три корака.

Наједанпут се смисли, побјесни, истрже нож из паса, па летимице навали на Јеру.

— Присјешће ти!... И удараше га ножем вичући: На нек знаш што је *солдат*!
— Ево ти рачун!

— Уби ме! зајаукне Јере, пусти мазгу, и залети се на њ. Он га дочека и истргне му такљицу из руке, одби га снажно од себе. Јери се замагли, посрне и паде.

Бего шчепа мазгу. Брзо је изведе преко винограда. На путу зајаши је, те заструну узбрдицом, лупајући је свом снагом такљицом и ногама.

... Рањеник застења. Ухвати се руком, гдје га бјеше нешто љуто жицнуло. Рука му се окрвави, престраши се, муком подиже главу и сједе. Из џепа извади мараму и притисне је к рани.

Једва једвице устане и дотетура до лазе. Хтједе да прекорачи, ну ту га снага издаде. Једна му се нога задије између драча, а другу није могао да подигне. У истом часу обузе га слабоћа, жицну га љуће; заблијешти му се, и као сноп стровали се на лазу.

... Кате је за вечером чистила суде и опремала ситније кућне после. Мајка јој и мали брат Марко већ полијегаше; Иве бијаше пошао да прегледа живину, те да је сврати, ако је близу винограда.

Дјевојка нестрпљиво очекиваше свога младића. Било јој је зачудно, што га још нема. Сваке је вечери рано долазио; с њом пробесједио, па отишао.

Замислила се...

Над кућом подмукло шумио вјетар, између морских борова. Каткад би кућна врата зацвилила и затресла се. — Биће да обилази своје ограде — мисли она — доћи ће.

Ну Јере нема, а већ су двије уре ноћи. Губила је устрпљење, јер је жељела да дође, прије него јој се брат цоврати, да може с њиме бар нешто да буде на саму. Све је средила и поставила на своје мјесто... Бар да сада дође.

Некако изненада паде јој на памет, да би могла поћи му у сусрет. Срела би га — мисли — заиста путем, или би га нашла у оградн. А није ни далеко.

Она отвори полагано врата. Вјетар навре у кућицу; по тлеху нешто шушну. Свијећа запламти, и опет се утиша.

Стала је на праг, држећи на пò отворена врата. Надвири се над постељу и разгледа по кући, те полако за собом затвори врата. Вјетар је све једнако хукао. Путем се толикопут преварила. Мислила је, да је угледао, па да се сакрио између грмља, да је престраши. Ну кад тамо, а оно какав осушени пањ или шта друго.

И тада би се прекрстила.

Тако, брзајући, нађе се на ширем путу, крај његове ограде.

Ту застаде; погледа по винограду, па крене к лази.

У то неко тешко застења. Дјевојка се ко окамени и устрне. Прислушкиваше. Опет

исто. Најежури се, погледа преда се. Неколико корачаја даље угледа на лази пружено чељаде. Напне очима: — човјек је. Мину је страх. Сјети се: то је он — хоће да ме претраши.

И она потрчи к њему. Ухвати га рукама за главу:

— Ах! ту си! Мислиш, да се страшим, а?

Он зајаукну. Затим истисне једвице:

— Ајме мени!

Она успрене:

— Шта ти је? Шта се причињаш? — прихвати у сумњи. Дигни се! — и здрма му главом.

— Кате, убили ме!... Помози! истисну једва рањеник.

Она протрне. Пусти му главу. Све јој се окрену и једва да'ну:

— Ко? Бићеш пао?

— Пробо ме ножем... Јосо... Бегин.

— Гром га убио!.. Како? Кажи?

— Не могу... Овдје је рана...

Она ухвати руком његову руку, којом је притискао мараму на рану. Осјети на својој руци крв, млаку, љепиву. Стресе се, као да је грозница ухватила, зајаукне, и над њим се расплаче.

— Дигни се — јецајући ће.

— Неда ми се . . . Не плачи . . . Зо-вни ко-га, изговараше он раскидано.

— Доћи ћу одмах. — И дјевојка одједноћ скочи, па ко луда отрча кући.

Све јој је било равно. Није се нигдје спотакла.

Раствори врата и тако их остави. Вјетар нахрупи у кућу, и утрне свијећу.

— Убили су га! — Убили! завиче.

— Кога? одговори јој брат, који се је био таман повратио.

— Јеру су убили! — Јеру! — Ајдемо!

— Ко га је убио? Куда? Како?

— Ножем . . . Бего . . . Ено га лежи на лази. Брзо за мном!

Иве умах отрча, а она за њим.

Мајка и мали Марко пробудише се. Стара је нагађала несрећу. Чула је у сну кћерин глас, па се разбудила. Брзо се обукоше обоје, па трчећи и посрћући упутише истим путем.

Иве и сестра му у живи трен приспјеше на мјесто. Уставише се код лазе.

— Јере, брате! Шта је? Кажи!

— Убио ме Бего — једва се чуо његов глас.

Обоје се узвртило и замислило. Нијесу знали, шта да раде.

— Да га подигнемо.

Иве се слегне, те га ухвати испод рамена и поче га дизати.

— Боли . . . Пустите ме . . . стењао је.

— Дигни се, болан . . . отпратићемо те до дома. Није зла! Полако! -- тетошио он око њега, те се напрезао да га подигне.

— Помози ми!

Сада га и Кате придржа. Некако га посадише на ноге. Ухвате га испод пазуха, па се упуте. Он је дизао ноге, као да су му на кôцима. Глава му падала и сагибала се земљи.

— Не могу . . . — једва уздахну, те се укочи.

— Још мало; примакни — молили га и тјешили њих двоје, те га тешком муком држаху, да не пане.

— Не могу — дрште ме! — И прислони на њих.

— Није друге, ваља га понијети.

— Ајме мени! — Пустите несреће! Кукаше она.

Положише га на земљу.

— Придржи га ти за ноге; ја ћу за главу. Рањеник је мировао; само би застењао, кад би се о што зађели.

Тако су га донијели до пред сама кућна врата. Спусте га полако на земљу. Иво по-

куца и упре у врата. Нико се не озовну. Вјетар је међутим жестоко дувао.

Покуца јаче и надигне врата.

— Зар не знаш отворит' ? чуо се глас из нутра.

— Отворите брзо !

Отац Јерин упознаде, да то није сино-вљи глас.

— Ко је Божји ?

— Ја сам . . . Иве. Отворите ! — и лу-пну у врата.

— А ти си ! стари ће, кад бјеше отво-рио врата. Шта си запремио ? Мислио сам, да је они мој завртењак . . . А куд је он ?

— Није зла ; оvdје је.

— Какво зло ?

Кате заплака од срца. Стари се узнеми-рио, устобочио се на кућним вратима. Био је у кошуљи и гаћама, гологлав. Вјетар му ви-јао сјединама.

— За Бога, шта се је догодило ?

Пак погледа преда се и при мјесецу ви-дје блиједо синовље лице.

— Синко мој ! зајаукну и пригну се к њему.

Уз то се и стара подиже и полети к вратима.

— Ра̀но моја ! Јере ! Синко !

— Дотрча напoкoн мајка и млађи брат Ивин. Узмијешаше се гласови: Ко га уби? Шта се догоди? Говорите!

Сви замукоше.

— Ставимо га да опочине.

Иве га подигне. Отац му поможе, па га смјестише на његову постељу.

— Гдје је рањен? Чиме? Како? пита-ше старац.

— Не знам. Нијесам видно — одговори Иво . . . Ма је реко, да га је пробио Бего.

— Бего . . ? муцаше отац. — Ко те уби, синко мој? Кажи оцу, да зна.

Рањеник је само дисао.

— Донесите свијећу!

Иве је принесе к лицу болесника.

Није се мицао. Спопало га блиједило. Заклопци на пола затворених очију модрили се, а очи се заокружиле тамном бојом. Лице се продуљило. Био је у несвијести. Сви се загледаше у њ и обузе их силан страх.

Стари није знао шта да ради. Уочи кр-ваве му руке.

У трен сними му и кошуљу, а свима им се смркну. Крв се око ране зауставила и скрутнула.

— Ајме мени, до Бога! Тешка је рана. Пробио га испод лијеве сисе . . . Мртав је!

Сви ударише у плач.

— Није мртав! изрече одлучно Иво.

— Синко мој!.. Иво! Иди брзо у село по љекара. Јави пусти глас и главару. Нека се зна!

Иво отрча пут села.

Скаменише се.

— Донесите воде — огласи се у неке стара мајка Ивина. Да му исперемо рану.

Кате тетурајући пође иза врата и наточи у здјелу воде. Стара смочи комад крпе и стаде му је прати.

Рана зијевну. Око ње месо помодрило и натекло. Смочи други комад крпе, притисне уз рану, повије је пртенином и завеже: затим га до главе покрије суканцем.

А мајка поче да плаче и да куне убојицу:

— Шта је урадио, раја се не наситио! Проклет био!... Њега — добра као анђела... Никад никому не рекао ни: „нә, тамо се“! — дометне старица. — Помолимо се Богу за његово здравље.

Сви се прекрстише и у себи уздишући, мољаху.

— Да га пошкропимо светом водицом.

— Немамо је овдје.

— Пошкропићу га водом. У потреби ваљаће.

И дохвати иза кућне плоче гранчицу благословене маслине, смочи је у воду и пошкропи га.

Рањеник раствори очи и застења. Сви се изредаше око њега и тако ишчекиваху над њим.

Он се мало помало освијести и поче да бунца. Прекидимице изговарао је по коју ријеч.

— Синко мој! Бјаше је пустит. Да је све пропало, само да си ми ти жив и здрав — вапили стари и стара.

— Пропали смо! — прихвати онда старац и обрне се прама жени: Ко ће отргат..? Ко ће пригледат..? Ко ће... и расплакаше се као по договору.

— Не плачите! Горе ће се ражалостити. Чекајмо љекара — Ивина ће мајка.

— Ајме! Слабо ти уфање!

И опет ућуташе; само каткад истргне им се по који тешки уздах. Тако је прошла цијела ноћ.

Свитало је. Кроз разбијена врата и пукотине зида продирало је у кућу слаба свјетлост. Испрва тек да се примјети, послије све боље. Вјетар је непрестано тресао вратима.

Домало зачу се неко пред вратима. Стари се маче, те их отвори. Љекар је управо сјашио с мазге.

— Добро јутро!

— Бог дао! Нема мени јутрос добра —
надода.

Љекар уљезе, па приступи болеснику.
— Свега љу га обаћи, — рече.

Раскрију га, и разријешише пртенину.

Љекар се надви над рану. Очисти је и
добро прегледа. Уозбиљи се. По кући завоња
јодоформ. Тај воњ још их горе поплаши.

Стари је гледао у страху љекара и на-
презао се, да му на лицу улови који знак,
или на устима коју ријеч.

— Рана је смртна — шапну љекар.

— Хоће ли бити потреба од попа? —
накањивајући се и дршћући изговори стари,
само да се увјери о опасности.

Љекар саже раменима:

— Како хоћете!

— Зло је, и не може горе да буде! Иво,
пођи по попа — једва дану стари.

Мајка му истом сад на вас глас закука:
жива га плакала.

Кате није могла да издржи. Изиђе из
куће. Било јој је тешко. Срце јој се стисло,
па је унутрима нешто гушило.

Проплаче . . .

Затим се привидно умири, те гледаше у
даљину на море без свијести.

Лужина се размахала. Таласи удараху у гребене и хриди, распршавали се и пјенили. Они у затону ваљаху се све до на жало. И они се пјенили, па је крај мора био обрубљен као бијелим гајтаном.

Ти су таласи, враћајући се, силно бучили и котрљали пијесак са собом. Небо је ведро и облачно. При подневу црнило се, као у паклу. Оближњи оток био је још у тами.

Онамо око истока небо је било свјетлије. До мало се зажарило, само при крају горе више бијаше мрко, док над тим зацрвенење неколико облачака.

Затим биваше све то бљеђе, ну ипак сјајно; најпослије сину у свим бојама. И супротне голети обасјале се и златиле.

Онда помоли сунце. Морем сину један трак, као да је неко редом ужегао милијун свјећица, једну сјајнију од друге. Тај трак допираше све до на жало. Свјећице су на валовима играле и одскакивале, и најпослије једним пламеном запламсале.

Кију! Кију! вијали се над морем галебови, те би запливали, па се опет подигли и заустављали испод вјетра.

Зрака сунчана обасја и њу . . . Пред њеним очима — у том сјају, стајао је он. Гарава му глава вирила је из мора. Бијелила се

рамена и леђа. Неко мило чувство часом сву је испуни . . . Хтјела би да га загрли, да прислони главу на његове јаке прси. Зажелила се њега и његове младости . . .

Море је шумило, а шума хукала.

Поврх ње гaleb јаче закрича. Тај оштри крик подре јој у груди; пробуди је и освети. Нешто је у срцу жицну болно-грчевито . . . Прекрсти се. У то из куће зачу се изненадно плач и јаукање. Она устрну. Сјети се свега. Пожури и униђе у кућу.

Поглед јој паде на рањеника. Упиљи у њ. Очи јој не засузише и не макну трепавицама. Скамењена, тек што стаде да буљи бесшутно, ништа не мислећи, у његово блиједо, смрћу промијењено лице.

Год. 1897.

Стари свети Спиридион.

Иза велике мисе стари Жижица, братим светога сакраamenta, не слуша звоно што навијешта подне, не крсти се нити се обазире на чељад што се разилази својим кућама, већ чека пред вратима док изиђе млади парох из цркве, — чека га, а мале, упале очи сјаје се и изражаја су као да увијек нешто истражују па не зна куд ће с њима; лице му је голо, а руком се држи за подвојак, што га нигда не брије. Дум Андрија, кад га спази, сјети се и пожури боље. Али све једно, стари Жижица, клецајући у ходу, стиже га уза вањске камене стубе.

— Што ћеш? — окрене се према њему са доксата парохијалне куће. — Знаш да сам уморан, а подне је — и пође у кућу.

— Само дви бесиде рече стари одлучно и уније за њим.

— Знам зашто си дошао, али залуду ти је — одговори парох прије но ће ући у собу. — Како сам данас с отара навијестно, онако ћу и учинити.

— Ма устрпите се, пустите ме рећи — пресјече га стари Жижица.

— Ала, да! — навали парох нестрпљиво.

— Било би боље ради мира у пуку. Кад ни друге, нека на отару остану оба кипа.

— Дакако! онда би ја био као и ви — био би идолопоклоник; да ти боље протумачим, био би незнабожац.

— Бог с вама! ча вам је? . . . Зар ми не вирујемо у Бога, ча смо за стари кип све-тога Спиридиуна . . .

— Јесте . . . а, може бити, да и нисте, јер не разумијете . . .

— А зач не разумимо?

— Пустите . . . сад немам времена да ти тумачим.

У то се јави службеница, да је чорба на столу.

— Дакле, ча ћу рећи осталој браћи? приупита Жижица и гледа у жупника својим малим очима, у којима једнако нешто сјаје.

— Реци им, што си чуо — одлучи се парох.

— Дакле збиља уклонићете га с отара . . .

— Уклонићу га и спалићу га Нећу трпјети идолатрије — закључи парох — и униће у собу.

— Спалићете нашега старога свеца . . . нашега завитника?! — повика за њим Жи-

жица. А нећете по Бога! — настави сам собом, очито узбуђен, а устеже се да не рече што крупнијега — па журно изиђе из куће.

У путу падне му на памет да пође ка Букалу. Нађе га гдје обједује, држи плитицу на кољенима и залаже се.

— Спиро, сједи — вели му.

— Нека, грем од курата...

— Бија си ради онега... Па ча говори?

— Ча говори? не би човик вирова...

Говори да ће га уклонити и спалити...

— Спалити?! — престрави се Букало, остави плитицу и диже се.

Па препометне капу на косматој глави и навали је на лијево око. — Ма ча је полудио?

— Је и горе — јави се с кућних врата Жижице жена и настави: — Ди си? Ча не греш на обид? ваља да те ишћем...

Изиђоше на улицу. Жижица у путу опази да га жена прати, окрене се прама њој. — Ајде ти дома, ја ћу доћи... Ово су наши, мушки послѣ!

— Како сте сви вридни... биће како он хтиде — одврати она с увјерењем — и поврати се.

На сами, приупити Букало Жижицу; није чисто вјеровао.

— Ча мисли спалити баш нашега светога Спиридиуна?

— Његов кип . . .

— То је ка' и њега . . .

— А ставиће на отар нови кип . . . Онега, Боже ми прости, ча су га нарешили, ка' да је невестица.

— Е, ма реци право — прихвати живо Жижица и устави се наспред пута, — може ли, брате, они нови метнит' се с оним нашим старим . . . Они стари наш кип, видија си га, а? глава му је пригнута, ка' да се увик моли Богу за нас, прави старовирски светац, чудотворац, брани нам род маслине од болести ушенка, и од свакога зла, ка' прави завитник . . . па сад с њим у крај . . .

— Па да би зач? — опази Букало.

— По Бога, да је остарија?!

— Ка' да неће и он остарити . . . Ма ча би он река', кад остари, да га потирају из парокије? . . .

— Увриди би се . . .

— А нећеш да се светац увриди . . . Умешће нас . . . Да, биће рода од маслине ка' до сад — и насмеја се презриво. — Ма моја душа ванка тега . . . Учинићу ча будем могао.

— Ваља — потврди Букало.

И махом кренуше по селу, да својим једномишљеницима јаве што је парох наумио да учини са старим кином светога Спиридуона.

. . . По подне иза благослова, пред црквом дочека мали пук свога пароха, окупи се око њега и препријечи му пут.

— Нека стоји ди је и бија — вели Јале.

— Ди му се и пристоји — Надода Зубатац.

— И у паклу се старији познају, а ди неће међу божјим свецима — огласи се између женскадије Жижице жена, и чека да види што ће се догодити.

Млади парох дум Андрија, мален, с начарима, врти се и надиже између гомиле народа; не боји се, зна да његови жупљани добре су овчице, прогаламиће па ће се и умирит. И окрене се прама јачим домаћинима из села, који су, како се њему чини, и приступачнији разлогу. — Људи божји — вели им благо — ја сам ваш пастир, а овако нећемо ништа учинити, но изабирите два човека, нека дођу к мени, па ћемо се лијепо поразговорити, да се нађе свему разлога. Тако им говори, а гледа да се мимо народ провуче.

— Добро, нека! ма одмах — јаве се неки из народа

— Нека гре Жижица и Букало — предложн Јале.

— Нека иду — прихвати већина их.

У парохијалној кући парох понуди своје пратноце да сједну, а он се смјести до прозора. Часом погледа у њих, а часом на поље; и сјети се па нареди службеници да људима вина донесе.

Гледајући кроз прозор у залазак сунца и на морску пучину ускога затона, у чијем се мору љуљушкају броднице и огледају сеоске куће, некако умекша се и науми да подучи ону двојицу, у коју сврху црква ставља кинове светаца на отар и поштује их. Одмакне се од прозора, узне столицу и сједе сучелице према њима.

Почне да их упућује, а сунце се, док он говори, одбљескује на прозорима и расипље по цијелој соби и титра на зиду према њима. Жижица загледао се у под у једну пругу сунца и причиња се да слуша и разумије, а Букало пуши лулицу — он пуши на кратки камиш, па би рекао да му дим извија из дуге коврчасте браде — а образи обрасли су му смеђом длаком, све до самих избочитих јагодица.

— Биће како ви говорите — прекиде пароха изненада Жижица, ма ми нећемо пу-

стити нашега старога свеца. И уозбиљивши се смишљено надода: — Да би ја и хтија, неће мали пук! . . .

— Али човјече, дај се разлогу, нико вам не креће у свеца . . .

— Онда ча је било потреба метнит' другога на његово престоље — избаци своју Букало, и извади из уста лулицу.

Парох устрпљиво чека и хоће да опет прихвати ријеч, но Жижица све је жешћи: — Право ћу вам рећи, ја вам се чудим . . . Ви наш пастир па . . . и умукне; крене главом на страну, а без бркова обријано му лице уобличи се у пркошљиви дјетињи изражај. До часа настави блаже: — Ви сами знате, пивали сте му жиће, који је оно стари чудотворац . . .

— Светац старе вире — помогне му Букало.

— Наш човик, родио се на шкољу ка' н ми . . .

— И бија је од тежачке руке.

— То је све истина — потврди дум Андре . . . Ма није они стари кип прави свети Спиридион . . . Оно је само . . .

— Да ча је они ваш млади? — расрди се Жижица.

— Они му ни достојан бит' ни слуга . . . Ајмо ћа!

Оба се узрујаше и дигоше са столице. Диже се и жупник: — Пијте — мири их, и точи вино у чаше.

— Нека — одговоре они у један глас, а и не гледају на чаше.

Дум Андрији чисто је жао што их не може да разувјери и на своју предобије; да је знао да ће до овога доћи, не би био ни наручио нови кип — наручио га је с разлога што је стари био већ оштећен и неприкладан за нови отар.

— Дакле што ћемо? упита их, нашавши се у неприлици.

— Нека остане како је и било — једва дочекаше њих обојица.

— То није могуће — рече као за се жупник. Па, промисливши, нечему се сјети. Ето — вели — наћемо мјеста и за стари кип поставићемо га у нову црквицу на гробљу... Ма напијте се људи — понуди их.

Жижица и Букало погледају се, и испије сваки своју чашу цијелога.

— Хе, нека остану оба на отару — не попушта Жижица, и отаре руком уста.

— Добро говори... Нека остану оба...

— То не допуштам — плане дум Андрија. Напокон, ко сте ви?... У настајну недјељу, по подне иза благослова, однијеће се кип на

гробље . . . А ако се будете бунили, знам кому ћу се обратити . . . Умириће вас они . . .

Дум Андрија потражи свој штап и, не обзирући се већ на њих, изиђе нагло из куће.

У настајну недјељу, пред заход сунца, литија суче се из цркве. Цијело село сакупило се да што достојније испрати кип старога свеца. Жижица и Букало договорно подигоше домаћине. — Кад није могуће друкчије, бар да га достојно испратимо — вели Жижица, на кога наљезе, у бризи, журећи се преко села.

Парох се није надао толикој навали, ни слави, а нашао се неприправан, не зна што би радио, па се прилагоди вољи народа. А да га не упиташе искупише се сви братими светога сакраamenta, у бијелим туникама, са кукуљницом на глави, школа кармелитана у смеђим туникама, школа срца Исусова са црвеним пасом, и школа сестрица блажене госпе. Четири јака и згодна младића, поносити, носе свети кип. Муче се да га равно носе, но низбрдница је, па светац клима при свакоме корачају. Жижица, Букало, Јале и остали, све постарији људи, иду одмах иза кипа и, у вас глас, пјевају пјесму светога Спиридiona. Већ је крст сишао на шири пут уздуж морскога затона, што на гробље води; дјеца при-

јечцем истрчаше испред њега, нагањају се, буче. Литија иде полагаано, наизмјенце, народ се моли и пјева, а пламен воштаница час дрхти, а час се потајни у свијетломе ваздуху. Жижица, испод ока, гледа на окићене прозоре, гази по очишћену путу гдје литија ступа, па му срце расте, весели се што га је мали пук послушао и све то учинио на част своје староме завјетнику. Рибари чак и мреже што се сушијаху сакупише, нека нијесу на догледу побожноме народу. А вријеме је угодило, тишина је као у тлеху; у дугоме затону море се тек повија, броднице се лагодно љуљају, а пучина дршће у сјају сунца што се одбљескује на прозорима уз море поређаних кућа. Литија се напријед креће и оставља за собом воњ воштаница и задах старих туника, а прати је оштри воњ морске осеке и сува жала. Па полагаано приступа на рât што дубоко у море задире, гдје је сеоско гробље, о чије се зидове за олује валови, пјенушећи се, разбијају, вјетар свија мрке самце чемпресе и криче галебови, — а сада око хриди тугаљиво валићи кркоче.

Свети кип младићи положише на отар, а док га смјестише навали чељад да му ноге цјелива. Између првих приступи Жижица и скрушено се поклони, попостане часом па

гледа у кип. У полусјени чини му се да је свечево лице млађе и умиљатије, и жао му што одсле бар сваке недјеље неће моћи поклонити му се — и још скрушеније приступи — и, учинивши прије језиком криж на плочи пред олтаром, пољуби га у обе руке и ноге. Па се онда обрати дум Андрији и каже му: — Купићу кандноце и даваћу уље, нека жижак сваке недјеље гори пред свечевим кипом.

Већ се сутон хвата и свијет се с гробља разилази. Жижица, Букало и Јале враћају се са осталима; на раскршћу позове Жижица своје друштво к себи у кућу, да се поразговори и напије — позове и ону четворицу младића што носијаху свеца. Пије се вино и спомињу се чудеса светога Спириоднона до касно у ноћ. Најпослије друштво се разиђе. Напољу младићи осјетише свјежину, и вино их поджигга и младост носи, не могу да одоле вољи а да испред дјевојачких кућа не запјевају, а мјесечина их поможе да им у прозоре гледају и цвијеће краду.

— Ноћ је од љубави — рече један од младића, кад су к мору сишли.

— Немој да те Жижица чује, он се данас посветио — нашали се други.

— Пусту... Зар је бија онаки док је млад бија?... Је, худобе! — одврати први. —

Сад се покорио, кад га јур живот не служи.
Нима ти га до љубави! — и, гледајући по-
дуже у море расвјетљено мјесечинном, рече
као да себи говори: — Ча је корист тајит,
младост је ка' створена за љубав!

А Жижића, свлачећи се, Богу се моли.
Па кад до њега доприје пјесма оних киче-
љивих младића, што свети кин носијаху, пуна
милниња и чежње за дјевојачким животом,
слушајући:

„Блажена постеља на којој почиваш
И били ланцуни, скима се покриваш“.

вели жени: — Видиш како су, па да нас
свети Спиридиун неће каштигат; ни понас
не могу се уздржат' . . .

— Имају правцу, кад сте пустили поко-
пат' нашега старога свеца — одговори жена —
и уједљиво настави: — Ча ћете ви стари,
младићи се веселе своме новому свецу, ча је
млад ка' и наш побожни дум Андрија, ча
вам је данас липо оправивија! . . .

— Мучи жено, то су наши мушки по-
сли! — прекиде сањив пошљедњу „Здраво
Маријо“ Жижица, — и утрне свијећу.

У ВОЈНИЧКОМЕ ТАБОРУ.

Досадно је љето, у затворену граду, на црногорској граници, гдје сада живем; око ми не може нигдје да опочине, нити могу да бацим поглед преко супротних брдина, а знам да иза њих простире се отворено море. Преко дана чисто не живем, већ се лијено вучем тијесним улицама, док не избијем на обалу. Уски затон мирује, ни ћуха од вјетра, а сунце пече: и камен ће да изгори.

Оно дрвета у чијој присјенци стојим, закржљавило, лишће је бакарасте боје, направљено, а изданци не шире се, већ грчевито пружају се у висину; хоће да се надвисе над градске бедеме. . . Гледам пучину што се одијелила од отворенога мора, заблудила амо и увукла се, у тврду земљу. И ту заблудилу пучину људи нијесу оставили на миру; проти њој да се слободно не разлијева, подигоше тврде високе зиде; залутали таласи погдјекад срдито пљуском ударају у њ, али не-

Сад се покорно, кад га јур живот не служи.
Нима ти га до љубави! — и, гледајући по-
дуже у море расвјетљено мјесечином, рече
као да себи говори: — Ча је корист тајит,
младост је ка' створена за љубав!

А Жижића, свлачећи се, Богу се моли.
Па кад до њега доприје пјесма оних киче-
љивих младића, што свети кип носијаху, пуна
милиња и чежње за дјевојачким животом,
слушајући:

„Блажена постеља на којој почиваш
И били ланцуни, скима се покриваш“.

вели жени: — Видиш каки су, па да нас
свети Спиридиун неће каштигат; ни ноћас
не могу се уздржат'...

— Имају правицу, кад сте пустили поко-
пат' нашега старога свеца — одговори жена —
и уједљиво настави: — Ча ћете ви стари,
младићи се веселе своме новому свецу, ча је
млад ка' и наш побожни дум Андрија, ча
вам је данас липо оправија!...

— Мучи жено, то су наши мушки по-
сли! — прекиде сањив пошљедњу „Здраво
Маријо“ Жижица, — и утрне свијећу.

Год. 1903.

У ВОЈНИЧКОМЕ ТАБОРУ.

Досадно је љето, у затворену граду, на црногорској граници, гдје сада живем; око ми не може нигдје да опочине, нити могу да бацим поглед преко супротних брдина, а знам да иза њих простире се отворено море. Преко дана чисто не живем, већ се лијено вучем тијесним улицама, док не избијем на обалу. Уски затон мирује, ни ћуха од вјетра, а сунце пече: и камен ће да изгори.

Оно дрвета у чијој присјеици стојим, закржљавило, лишће је бакарасте боје, направљено, а изданци не шире се, већ грчевито пружају се у висину; хоће да се надвисе над градске бедеме... Гледам пучину што се одијелила од отворенога мора, заблудила амо и увукла се, у тврду земљу. И ту заблудилу пучину људи нијесу оставили на миру; проти њој да се слободно не разлијева, подигоше тврде високе зиде; залутали таласи погдјекад срдито пљуском ударају у њ, али не-

моћни да га сруше, пјенећи се, враћају се натраг; кад их гледам онако узнемирене, и слушах њихов јаук, у души ме боли, и дуго их једнако слушах и — гледам. . .

А дрвета под којим стојим, бог зна откуд су људи амо пресадили; посматрајући их мисао ме носи, на отворене, простране главнице и плодна поља, откуд су их, засигурно, још младе донијели; а они тамо у слободи били би се разгојили и, мјесто чељадетскога чеврљања, слушали би пјесму простора и олује...

Поред мене пролазе војници у маршу; ни вјешто ударање у добош, што у тијесну јаче одјекује, не може да их осоколи; напђеним телећакoм, запрашени, ногнувши главу, бесвјесно корачају напријед; за собом остављају облак прашине. Ко зна откуд су они амо доведени? Гладни радници, окретни криомчари, лијепо пролазе поред мене, а продавачице свакојакога воћа чеврљају, нуде, и бране се од гладних муха.

Силно је досадно; да ми је поћи из ове тјескобе; али куда? Са свих страна притискују ме брдине, нигдје изласка, а друго не осјећам но побјећи из овога скученога простора, ићи напријед, на више, слободно одахнути.

Сутрадан рано носи ме пароброд тијесним затоном, свјежи лахор срета ме и разгаљује ме; а око ми тражи висине. Остављам за собом, уз море, засјените башће, са опустјелима дворовима у чијим заклоницама расте наранча и лимун, а у пукотинама старих зидова сваке године избијају дуги цвјетови, ту цвате и вену, а оцвјетане им листиће вјетар у море носи...

Искрцавши се, гледам да се не сретнем са знанцима. Поред мога снатрења што ме води, и које ме свега заокупља, досадно ми је слушати старе ствари, одговарати на обичне ушите, а још теже слушати причања чији смисао из очију причаоца већ унапред погађам. Пењем се узбрдицом. Сунце се родило, спушта се на ниже, у сусрет ми иде; знам да ће ми досадити, али све једно, од навике поздрављам га.

И одмах осјећам омару; око мене гô је камен; оно мало траве у пукотинама увехло је, и сагнуло се; а сунце све јаче осваја; још гледам хлад по гудурама и долилинама. А прати ме цврчање цврчака, и моја све краћа сјенка, а затон ми је увијек на догледу.

Пењем се, знојим се, и ожедно сам, али ми није досадно, мисао ме води, и то ми даје живота и снаге.

На првоме вису, спо сам у хлад, испод високих стијена, уз распружено чобанче што свира у свиралу.

— Вруће!

— Вруће! одговори и престаде да свира.

— Има ли гдје воде?

— Нема.

Диже се и оштро звиждну козама што се веру кроз кршеве и пењу се по куковима да дохвате из процијепа избиле младице. Једна стоји на високој стијени, и гледа ме својим великим, бистрим очима. Па се окрене к мору; силази, брада јој дрхти, а витко се тијело сагиба, као навикло од увијек да се кроз кршеве вере.

Чобанче пође за козама, а ја се одмарам, и — посматрам у околост: све је суро сунцем обасјано, само дубоке гудуре мрке су, а одговарају им загасите пруге што по пучини затона мирно леже; једнако сам жедан, а гледам у сува корита испрекрштаних поточића што одавна не окусише воде, и, рекао би, зијевају и вапију за њом. У то се јави свирала.

Идући све даље, остављам море за собом, а сретају ме букове шуме, вршци којих лагано се сагибљу; сура боја околиша губи се у живоме зеленилу, а вјетрић у сусрет ми долази, и собом носи задах свјезине, — и лагани жамор. . .

У путу сретам уморне војнике што се пењу к тврђавама. Гдје су негда тичили се и крстарили орлови, дижу се сада у голу камену силне тврђаве, и стрше сунцу; а тешки топови као немани зијевају, жедни момачке крви...

Кроз буковик, што ме одсле прати, дошао сам најпослије у главни кривошијски војнички табор. Одмарам се пред крчмом у хладу, и дуго уживам у слаткоме нехају. Засве што војници поред мене пролазе и на махове звук војничке трубље јавља се, ипак ови шумски предјел на отворену и чистом ваздуху, није изгубио своје сеоско обличје. Поред крчме пролази сеоска чељад: људи и жене, намрштени, у бригама живота, цуре стидљиве, и момци окретни, танковити, што се до неке добе дана за козама веру, а сада криомчаре, па им очи звијерају на све стране, прежући на финансијске стражаре. По ручку, иза одмора, зашао сам даље у шуму. Газим свијетле сјенке, а очи ми продиру дубље и дубље; испод ногу ми шушти суво лишће, а поврх мене лагано жаморе затресене вршке грана.

Уставих се у просушеној шумској долини окруженој вијенцем поноситих стабала. У њихову хладу једно момче цијепа дрва, до њега дјевојка слаже цјепанице; слегнути полако говоре; наједном исправе се, и гледају се.

Тако часом стоје, док ме он не угледа; у исти час и дјевојка сврне погледом на ме. Ја се ближе примакох:

— Радиш? — јавим се, да нешто рекнем.

— Радим.

Он настави да цијепа, а ја сједох на земљу, мало даље од њега. Хтједох читати, но не да ми се; а ни снатрити не могу. Слушам јаке ударце сјекире, и гледам у снажне момачке замахаје; и гледајући у њих двоје, у небо и у сјенке, вријеме ми лијепо пролази и у свјезини осјећам да са себе стресам градску спарину и тјескобу. Лакши сам, а очи ми продиру до у најтамнији крај шуме, и опет се драговољно свраћају на њих двоје — затворених.

На догледу њихових младићских живота, оснажен њиховим радом, представих себи сретну чељад, у овим горским селима, гдје се високо у свјезини вршке стабала весело лелујају. . .

Из даљегга до мене допиру повици и дозивање, и звукови свирале, и разни гласови што одају домаћи живот у шуми и пољу, па тугом у души промишљам, да ћу се морати повратити из овога горскога краја у тјескобу затворенога града.

— Лијепо је вама — јавих се, жељан

разговора. Момче се исправи, погледа ме, и придржећи се дршка од сјекире одговори:

— Као велиш мени и сестри; а мени се бога ми чини да је вама љепше... Мени је за муку тукући у ово тврдо — и потуцка по дрвету — а ви опочивате... Ма нека, кад нисам најамник, па да се нада мноме господар окаша... А да је мени као вама тако лежати, био бих двоструко бјеснији од вас... Труд умете...

— А мене лијенчарење...

— Не срдите бога, лијено вам је — јави се и дјевојка и — гледа ме, као да ми завиди. Па настави: — Уживате у својој младости... Ма нека, бар да неко ужива, кад ми не можемо...

— Ајде, да се ради — рече младић себи и — замахне сјекиром.

Тако по мало разговарамо, док наједном осјетих иза себе нечији ход. Обрнух се, а војник што је долазио, угледавши ме, тога се часа устави, но некако одмах се снађе, и упути равно к нама.

Приближивши се к њима сигурно кретом очију упита их ко сам, — јер оно обоје погледа у ме.

Ја се дигох и примакох ближе:

— Откуд си? — упитам надошла војника.

— Далматинац из С...

И ја се њему казах, а он се искрено обрадова да смо из близа, и одмах постаде живљи...

— А ја — рече пристодушнo — чух одозго да он цјепа, па као велим да му помогнем. Мило ми прихватити се домаћега рада... Дај! — рече момку живо — да те измијеним, и из руке узме му сјекиру.

Снажно замахне неколико пута и вјешто учеста.

— Не би брате тако дуго издржао.

— Што не бих? то ми је и код куће био посао. Па онда поврати сјекиру момку и рече тише:

— А не знате да сам сада од мрца дошао...

— Што? зачуди се обоје.

— Ви и не знате, убио се из пушке онај Мађар што сам с њиме вашој колиби долазио да пијемо млијека.

— Онај плави? — приупита момак.

— Да.

— Бива убио сам себе.

— Да што: Ми сви у цимеру, а он сио на постељу, ногом упро у отпонац од пушке, јаукнуо као во, и стровалио се наузначице на кревет.

— Је ли, ако Бога знаш?

— А зашто? — умјешам се у говор, и већ представљам себи јадника огрезла у крви.

— Био га ради нехаја у служби капетан осудио на осам дана тамнице и — у гвожђе, па је ваљало да одмах казну наступи...

— А добар је био, увијек насмијан — опази дјевојка.

— Мани, био је луд... Што да кидише на се. То наш човјек не би учинио... Наш би човјек радије стотину других убио но себе — рече војник понешто раздражен.

Наш разговор прекидоше наједном весели звуци музике.

— Официри почеше се играти лавтениса — опази војник. — Играју се свако поподне.

Музика на махове престане па наново свира; они наставише рад а мени је наједном тешко при души. И што више сунце нагиње к западу, и свјежији вјетрић лахори, све ме грђе туга заокупља. Моја је мисао код самоубице, и не могу да је другамо скренем.

— Мислим, — довели га амо из његових равница, гдје ријека жамори и шапатљиви јабланови шуште, да овдје, у овоме кршу, сконча свој млади живот.

— Био је добар — рекла је она лијепа дјевојка сигурно жалећи његову младост.

А ја узбуђен, поздрављам уједно поносити, слободни дух, што је волио смрт но тамницу и гвоздене вериге. И за чудо, не жалим га, већ, одвојитом мишљу, пратим га до његове равне постојбине, гдје је сигурно дух му полетјео, да се наужива свога краја; — тако снатрећи осјетих у себи, као нигда дотле, сву лакоћу умирања... И даље снатрим, а војничка музика весело свира: официри играју се лавтениса, и, одмах до мене, њих троје, одмарајући се, весело разговарају.

Год. 1903.

ДУМ КЕКО.

Усријед најжешћега јулскога кријеса повратио се у село, са свога пошљедњега „пелегринаја“. Тим именовом крстијаше своја подуља избивања из села по туђим мјестима.

— Фаљен Исус! — гласно назва сусједи Мари, да га и други по двору чују.

Она му се лагано поклони, подсмјехну се и одврати развучено:

— Добро нам дошли!

— А ча је од ње? — упита, на око смутивши се, и крену главом прама својој кући.

— Ча је: невоља и старост, куд ћеш горе!?

Он умуче и, жмиркајући, приближи се сусједи.

— Приправи чакод за вечеру, — шапну јој. — На!

Те осврћући се око, да га ко не гледа, пружи јој нешто новаца.

Па уљеде у кућу, слеже се, и с леђа распрти бреме. Из добро увезане вреће извуче дрвену црквицу, постави је на ње пријестолу; отвори враташца, а између сијасет

понамјештених свјећница показа се икона Блажене Госпе. Још нешто помјештаваше, док се из крајњег дијела куће чу нечији глас, онако по прилици, као пијевац, када ће да закукуриче, па га дјеца преплаше и омету.

Дум Кеко се намршти и погледа правце онамо. Па попође и застаде насријед куће, а кратковидним разроким очима, дебелих вјеђа и закржљавих трепавица, непрестано жмири.

Најпослије скиде са прсију велики сребрни крст и свуче горњу поповску хаљину.

— Ух! вруће! — гуиђа кроз зубе, и примиче се ка жениној постељи.

Сува блиједа прилика натегом се стаде надизати, а лијева рука јој виси мртво низ постељу, упиљила у њ своје велике млаке очи, у којима још једва тиња искипјели живот.

— Ча?... удија очима питаш? — говори јој и нагну се нада њу, да је боље разгледа.

Жена сабира у се оно мало снаге и очито се напреже, да проговори.

— Нима никога... — раскидано, танким гласом и муком изрече.

— Па ча ћу ти ја?... Ваља да грем за крухом, — замлеска он љутито, дебелим у-сницама, и одмаче се од кревета.

Искипјела болесница пану наузначице,

упиљи се у њ и прати га по кући својим великим млаким очима.

— Ух! вруће! — једнако се по кући чује његов опори глас, и једнако брише зној са дебелих образа; мјести се по кући и завирује напоље кроз на по отворена врата.

А поподневно сунце упекло, упрло у кућу, и дуги тракови натискују се кроз пукотине, и пружају по тлаху, изванка се чује разговор, а споља, из даљега, једногрла, суморна пјесма . . .

Испред куће, по дворишту, неко хода.

Дум Кеко часом ослушкује, уозбиљи се, пожури, клече пред црквицу и побожно поче молити: „Здраво Марија“.

Уђе сусједа Маре.

— За вечеру купила сам бакаларић, — рече с врата.

Он се обрну, накриви главу, и једнако мумајући молитву, кретом руке даје јој знак да га не буну.

— Ђавле! Ко ти ча вирује! — љути се сусједа, већ замагљених очију, па пође прама постељи болеснице. — Бидна! — рече као за се.

Дохвати из удубине у зиду чашу, испуњену, с два прста, млијека и принесе је к устима болеснице.

Она мирује, тек видљиво замјеће очима и једнако опет непомично гледа.

Сусједа одмахну јој с лица двије мухе. Зазујаше живо, док се домало, наново навратише и зуком облијећу јој око ознојене главе.

Дође и Дум Кеко.

— Ча ти се чини? — пренављајући се упита.

— Не видиш, да је замрла?

— Ни, чинити се... А је ти дава чагод потештат?

— На, — обрну се сусједа, — даће за твој липи образ!

Дум Кеко преврну разроким очима, и ружно замлеска дебелим усницама, но не рече ни ријечи. Најпослије сусједи додијало се гледати у болесницу, те изиђе.

Дум Кеко часом постоја, онако беспослен; затим се смисли, дохвати мали сто и пренесе га пред кућна врата; чврсто га постави на мјесто, у мурвин осјен, па се поврати у кућу, да донесе хартију и све потребно за писање. Помакавши к себи сто, сједе на кућни праг и поче писати.

Он увијек има да по штогод ради. По највише саставља молбенице на разне области, каткада у своме послу, а каткада и за сељаке: и за све не може се живити!

Чега се свега није он прихваћао, да се помогне и обезбједи у старости. У младости, још док су учионе биле под опћинском управом, од кројача постао је изнебуха учитељем. Потле, када се школе преуредише по некој новој заплетеној основи, отпустише га. А кроз то вријеме ђијаше се и оженио, народило се дјецe, потребе све веће и није било друге, ваљало се прихватити старога кројачкога заната, да се некако преживе. Но зарада бјаше тако рђава, да је он неколико пута, да се само добро насити, за чим је толико жудио, препродао другоме робу, што му је сељаци на кројење донашаху.

Једне недјеље неки тежак упознао је на своме сумјештанину јакету од исте робе, што је он бијаше предао Дум-Кеку. Њега је варао, и извињавао се свакојако, а сада ето је на другоме.

— Бога! ми, ова ти је јакета од моје робе. Је, ка' да је видим, — рече он пред црквом ономе сумјештанину.

— Не знам, брате, купио сам је, учињену, од Дум-Кека, — одврати онај.

Људи се уоколо најприје чудили, а у задњу почели се смијати.

Те недјеље Дум-Кеко није изишао из куће, тек кад је замрачило, као по сировој

кожи, дошуља се до у најближи дућан, купи круха и бочицу уља, и одмах одмагли у мрак, вукући се уза саме куће.

Такових стицаја било је и сувише, и догоди се, те онај преварени и још један му друг дочекаше га, притиснуше и избише, да се је надалеко селом чуло запомагање.

И људи се отуђише од њега — и све су му мање носили робу, па зарада бијаше све то слабија, ваљало се је чега другога латити, што ће бити зафалније и берићетније.

Покуша и удеси како је ваљало да буде.

Редом шест дана затвори се у кућу, и тих дана живљаше о круху и води. Ни с ким није разговарао, па се и од жене за то вријеме одвојио био. Скрушено, оборених очију гледаше преда се, а спаваше на тврдом тлеху.

Жена му, жива паћеница, хтјела је у неколико наврата приметити с њиме разговор, да избије из њега ако ће и циглу ријеч. Залуду, он се на њу већ не издире, не туче је, само гледа у земљу, моли и непрестанце се крсти.

Најпослије издржа шестодневно искушење и седмога дана у недјељу, пред велику мису, обуче дугу поповску хаљину, стави на прси велики сребрни крст и изиђе из куће.

Чељад, запањена, огледала се за њим. Он погурен, мирно гледа преда се и вели: „Фаљен Исус!“ и дјетету које у путу сретне, и одмиче узбрдицом.

На мјесним вратима, пре него што ће унићи, окрете се према сакупљеноме свијету, умилно погледа и прекрсти га крстом.

Преко велике мисе покорнички пред цијелим се народом причестио, те још дуго заостаде у цркви лижући и љубећи отаре. Тек око сата поподне убрза у кућу испред нешто дјечурлије, која га је радознало ишчекивала, да се чуда нагледа.

... Од тога дана селом се пронио глас, да се је Дум-Кеку приказала Блажена Госпа, и збиља, започе тада његов хаџилук у мјесту и по туђему свијету.

Из почетка, за дуље времена, посао се бијаше добро упутно. Но људи — као људи, химбени и завидни туђој срећи, почеше сумњати у његову побожност, а и власти се досјетише, да врше своју дужност.

С њихове стране заредаше прогонства; морао је по мјестима, од страха испред жандара, носити своју црквицу сакривену у врећи; па и тому се досјетише, затворише га неколико пута; но он се не да, и, како га из затвора отпусте на ново наставља света обилажења.

И једнако се тужи и пише молбенице на духовне и свјетовне власти, и у свакој при крају пита: „Је ли могуће, да је забрањено испуњавати завете и слушати свете заповиди Блажене Госпе?“

Управ сада саставља молбу на бискупски ординаријат, да му дозволе свети „пелегринај“. Молбу облаже разним документима, а прилаже и пошљедњу љечничку свједочбу, потписану од два вјештака, у којој се свједочи, да је тако звани Дум Кеко религијозни манијак. Пише је помњиво, а била би исписана чистије и разговјетније, да га мухе не ометају, оштро зује, облијећу око њега, и долијећу на саму хартију. Па онда силни га је зној облио; за све што га кретом главе стреса, једнако по која капљица падне на хартију, разлије се по њој и испрља је.

Силне разлоге навађа, да поткријени своју молбу, а навлаш истиче млитавост пука у вјери и вели: „Ко ће ми забранити ово Божје посланство, којим ме је удостојила блажена Госпе!“

Кад је довршио, увиди, да је молба непристојна, и науми, да је на чисто препише.

Међутим часом се подиже и испружи: додијало му дуго сидјети. Па попође по дворишту и завири кроз врата сусједине куће.

— Јеси ли метла бакалар мочит' ? —
упита бесвјесно, још замишљен о разлозима
у молби.

— Сада ћу га натућ' — одговори из-
нутра сусједа.

Он опет приђе к столу и сједе на праг,
боље заврне рукаве од кошуље и поче пре-
писивати.

Но још омамљује спарина, још мухе
облијећу, а на путу и по двору купе се дје-
ца: смију се грде и лармају!

Све га то узнемирује, а одбљесак сунца
дражи му очи, и зашљепљује вид. Повије
над очи обод на клобуку, гунђа нешто кроз
зубе — и пише даље.

А сунце запада, сјајни ждраци блиједи
— и врућина попушта . . .

По путу се заустављају жене и разговарају,
а сусједа на кућноме прагу натукује бакалар.

Дум Кеко подиже главу.

— Ух! никада свршити!

И наново се наже над хартију, као да по
њој нешто тражи, и брже пише.

Брзо је готов, јер већ на глас чита за-
кључну ставку, док однекле на хартију паде
овећи пиљак и одкотура се са стола на земљу.
Причини се, као да не хаје, па и не диже
главу.

Но пиљци један за другим учесташе, сасу их се неколико по столу, а један удари у бочицу, и превали је.

Он се трже, љутито промрља: — Проклети били! — и потрча с хартијом у руци ка страни, откуда су пиљци бацани.

Иза ћошка куће изађе преда њ опћински љечник. Он, бјесан и кратковидан, не уставља се, већ налијеће на њ. . .

— Полако, домине Кеко! — насмија се доктор Иво.

Дум Кеко успрену и часом блену у њ.

— Ништа кад сте ви! — рече и смири се.

— Нова молба, а? — пита доктор и дохвати за хартију.

Љечник чита и подсмјехује се, а Дум Кеко запрао у њ очима, и прати га помњиво.

— Пустињак!? — озбиљно ће др. Иво, и поврати му молбу.

— Па то и јесам!.. Видите документе...

— Знам, пусти! — бранио се љечник, и, даље не обзирући се на њ, уније право у кућу. Пође равно болесници.

Она је једнако лежала наузносице непомично, и гледала својим великим млаким очима у све, што јој је у једном правцу било на доглед.

Љечник прихвати њену искипјелу руку и, у исти час, обрну се к Дум-Кеку.

— Посве си је запустио! — рече му пријекорно.

— Ча говорите? — чудео се он.

Доктор је био на чисто да јој нема спаса, и мишљаше, да би боље било да једном доврши, да се јадница дуље не пати.

У кући се осјећао мртви мир. Сунце се смирило.

Доктор нареди, да се отвори прозор и врата; сноп блиједе свјетлости разли се по кући све до болесничине постеље.

И све троје стоји онако без ријечи и гледи у болесницу. А к њој се лагано примиче смрт, и она, као да то разумије, већ се за њих не брине, мирна је и, кô да једва ишчекује тај блажени час.

Па и они онђе сакупљени, исто тако осјећају. Љечник је већ давно прекрстио, знао је да јој не може помоћи; сусједи је већ досадило непрестано настојање; а он — он је желио, да буде слободан, свој; да остави ову неблагодарну земљу. . .

И ето се примиче блажена смрт! А он погледа на љечника и у болесницу, па из њихових лица чисто нагађа радосну вијест.

Па ни страх га већ не мори; она не може да проговори, а није га брига, што свијет каже, да јој је он смрт задао, кинећи је на сваки начин. . .

— Помолићемо се за њу, — рече тихо.

Отвори враташца на својој црквици, зажге све свијећице, објеси о стране двије ниске злата и сребра, сами: крстићи, прстени, игле, пуцета и минђуше; зазвони и звончић, што у црквици висн — и поче на глас молити.

Црквица се сјаји од запаљених свијећа, злато и сребро живо се одбљескује, а мрко лице Блажене Госпе тужно гледи. . .

Љечник и сусједа Маре, као сугестирани мишљу, прате молитве и стоје мирно иза њега. Но доктор Иво не издржа дуго, досјети се, поче се подсмјехивати, а за њим се поведе и сусједа Маре, засве што она на глас, једнако моли.

— Ову задњу „Ave Maria“ изрецимо скрушено и свим срцем! — закључи молитве и озбиљно погледа на њих двоје.

И онда отпоче приповједати о своме светоме посланству, и био би дуго говорио, да га љечник не прекиде:

— А чије је оно злато?

— Блажене Госпе, — одговори он погнувши умилно главу... — То су дале побо-

жне душе за живот... А видите ова два талира (и извади их из шкрабице), послаћу их сутра Госпи од Помпеја за дви мисе, тако ми је наређено!

Он је све то говорио озбиљно и није га бунило, што је знао, да љечник сумња у његову свету мисију.

Па онда сасма мирно упита, што ће с болесницом.

— Реците, све ћу учинити, ча је могуће!.. Бидна може овако дуго кипит'...

И пође по кући.

У то и љечник изиђе из куће.

Њих двоје стоје, неко вријеме, онако ра спуштени и ухињени док се она прва огласи:

— Пој' помолит' се за покојнога Антона.

— Ча је умро?

— Е... — одговори сусједа и пође к вратима.

Он навуче на се поповску хаљину и објеси крст око врата. Па притворивши врата, погурен журно прође кроз двориште. Сусједа Маре, удовица, мјестила се часом по кући, па је стакнула огањ и надвисила воду с бакаларом, те кад је то средила, сједе на сандук — и чека...

...Она је у селу на рђаву гласу, премда је лозу вукла од добре породице. Још за жи-

вота човјекова, о њој се говорило, да је младинама милостива; а иза његове смрти, знало се је за сигурно, да се код ње ноћу и куха и пије и калашн.

У кући је већ мрачно, но она није ужегла свијећу, вино је успављује, — те је до мало сједећке закуњала. . .

А Дум Кеко, док стиже у кућу покојнога Анте, клече и скрушено прихвати на вас глас други дио „Здраве Марије“.

Пошто се довршила посмртна молитва, чељад се смијући и бучећи, разилази, он би хтио неке задржати, извео би кратку проповјед, но нико се не зауставља; а чим изиђе из куће окупила га разуларена дјечурлија, па хечу за њим.

Он се потулио, испрвице као да не хаје, но дјеца једнако хечу и сустичу га. Њему дозлогрди, окрете се и стаде их проклињати с крстом у руци по латинским ламентацијама.

У ходу до куће паде му на памет, да сврне у шјоре Кате, старјешнице сестара Блажене Госпе од Кармена. Понио је собом боцицу, да му је уљем налије, јер је требало да цијелу ноћ гори кандилоце пред светом иконом.

Зовну је с улице.

— Нимам уља, — јави се с прозора, док

га спази, досјетивши се по што је дошао. —
Ма чекај, донићу ти...

И нагло сиђе низа камене стубе. У мраку
му утисне у руку киту цвијећа.

— На! метни прид Блажену Госпу...
Нимам времена, тежаци су ми у кући...

И остави га сама, а он љутит, стишћући
у руци поклоњено му цвијеће, пожури кући.

Удовица Маре зачињала је бакалар, те че-
шњаков воњ заудара оштро по кући. Он
тек што дође, нешто прогунђа, те сједе суче-
лице њој.

Гладан је, осјећа сласт јела, па очима
прати зачинбу у пуној здјели која се пуши.
Примаче се ближе столу. Једући тресли су
му се дебели образи; а сусједа остаде на но-
гама, лагано се пригиби и, по једва, који ко-
мадић, ставља у уста, баш као да јој се неће.

Тек када се је заситио, сјети се, да је
вруће, свуче горњу поповску хаљину, па ода-
хне и наступи здраво пробављање.

Тада је и она до њега сјела, нешто се
замислила и домало, жмирећи на њ, закуњала.

А он мирно сада гледа у скленицу цијела
вина, по кашто наточи у чашу и пијучка.
Дуго тако сједи, и не смета му, што лампа
дими и петролеј заудара. Постепено мисао му
је све то јаснија, лијепо схваћа и гледа пред

собом разне згоде из свога живота. Но сада га највише заокупља ова пошљедна, и не може да јој се отме: чисто му се предсказује да ће наново бити слободан.

И не види у болесној жени друго него запријеку својим одлукама. Па душа му се и не угрожава код те помисли, већ се још и љути. А кад му паде на памет и синовља неблагодарност, оправдава себе и сву кривду сваљује на њега и на осталу чељад.

Опет помало пије, — и мисли: — Ето је за њу свијет говорио, да је трпљива као светница, да је права мученица, а сада је у невољи, на умору, па што је не помогну?

А син? — И чисто га испија срџба кад помисли на њега. Поред свега, што га је она, у бризи и невољи одгојила, кидајући од својих уста и пошљедњи залогај, и бијаше пустила драговољно све њено да се прода, само да на дику буде, како је оно говорила, — па ето, како се је лијепо одужио; заборавио на њу, и нигда од њега никакове помоћи! А могао би: добро је намјештен, чиновник је — човјек од закона!

Писао му је да му је мајка опасно болесна, да је у невољи. Чекао и чекао, а одговора нема. Тек на друго писмо угледне особе из села, да му напише лист на своје име, дошао

је одговор. Син се љути, што му досађују; њему много треба, не може ништа послати, но поред свега, ако му отац запише ону кућу гдје станују, жртвоваће се и послаће штогод. А на крају листа још надодаје: „Чудим се што се тако угледна особа мјеша у наше кућне послове“. И Дум Кеко, кад на то мисли, чисто се срди, па се и сада презриво насмија.

— То је мој добри син! И тај је још виђен међу људима, и за њ кажу: „Човјек је од закона, није се у оца увргао!“

Тако њему пролази вријеме у свакојаким мислима, а сусједа до њега сједи, сањиво клима главом, по кашто је подигне, и погледа га као зачуђено, те опет затвори очи.

— Ча ти је? — најпошље јави се он јаким гласом, и погледа у њу.

Она се прене, инстинктивно заглади расуту косу по челу и намрштена рече му, да иде спати. Но он не хаје, познаје јој ћуд; примакне се ближе, обгрли је једном руком и привуче к себи.

Тако подуже стоје и ништа не говоре. Обоје се часом забавило свако својим мислима. Она лијепо осјећа своју потиштеност, не мари га, но не може да му се отме: треба јој ослона у животу; а он похотљив за ужитком и смирењем, и срџба понушта, и страст га

све јаче обузима — заборавља и опрашта свима. . .

А лампа дими, петролеј заудара, док се из собице зачу плач дјетета.

Она се на једном трже, диже се и пође у собицу.

— Пусти, нека плаче! — јави се за њом Дум Кеко.

Па се диже, баци преко себе поповску хаљину и изиђе из куће.

Сањив пређе преко дворишта, гурну у врата своје куће, и часом се устави на прагу. Но одмах, као да се је нечему досјетио, уније унутра и затвори врата.

Сједе на постељу, и бијаше се почео свлачити, кад му на памет паде, да види болесну жену.

По соби се повлачила мека мјесечина, и захваћала је својом свјетлошћу један дио њене постеље. Није ужегао свјежицу, већ приђе и устави се код болеснице.

Лијева јој рука, у мјесечини, мртво, низ постељу виси. Он посматра ту руку, чуди се како је искипјела и продужила се, и чини му се, да се по њој модре набрекле жиле. Па онда гледи у њену главу, напреже се, но не разабера јој лица, јер јој лежи закриљено у осјени.

— Ча је? — гласно се јави, и покрочи.

Но она не одговара. Он је ухвати за руку, намјером, да се одазове, или да се увјери да ли још живи.

Махом осјети хладноћу, тргне се, па пожури да донесе свијећу.

С лампом у руци, надвири се нада њу: лежала је мртва на постељи!... Ускочила се, уста јој на по отворена, уснице јој се сузиле, изгледају као да дрхћу, као мучно јој, што пошљедњу ријеч не може изговорити! Очи упале, а дуге трепавице бацају по лицу осјен суре боје, онакав као што западом супца, у увалама, пада по голоме испраноме стијењу.

Осјети празнину и пустош, запањен, држећи лампу у руци, стоји над њом.

Домало ослободи се и постави лампу на столицу. Из покојничина сандука извади чисто преобуку. Равнодушно подиже њено мртво тијело, журно с ње свуче испрљану, стару пртенину, и, премећући је с руке на руку, преобуче је у чисто. Затим, преобучену, постави је на постељу и пожури ка отвореном прозору.

На глас поче јецати и чељад сазивати. Нико се не одазива. Додуше његов глас чули су у сну сусједи, али ко ће се разабрати иза сна, у саму љетњу зору. Засве он једнако

јауче, а напољу тишина као тле, само што се из даљег чује, као посмртна пјесма, цвилење попаца, по и оно осветком дана поступно замире.

И свиће, а нико од сусједа још не долази, премда се по кућама већ чује чељад.

Тада се смисли и маче с прозора, отвори враташца на црквици, ужеже свјећице, клече пред икону Блажене Госпе и зајеца. . .

У кућу прво уљезе сусједа Маре; он се причини, ко да је не види; она се пако притајила, па гледа у Госпину икону.

Најпослије се маче и пође покојничиној постељи.

— Умрла је, — рече као за се.

— Ко тић, бидна, на мојим рукама! — одазове се он, иза ње.

И тако њих двоје стоје над умрлим тијелом, ништа не говоре, само што он каткада зајеца.

А дан се јавља и јутарња свијетлост увлачи се у собу; домало и сусједи се купе и редом завирују у мрца. Униђоше безбрижно и три страна младића. Пјевали су путем, па чувши жамор у кући, увратише се, да виде, шта се је догодило Дум-Кеку. На први мах усупнули се; испрвице се водио подмукли разговор, док

се момци ослободише и унијеше у сакупљено друштво своје младићко весеље.

Најпослије, Дум Кеко је разабранији, па позове друштво, да се пред Блаженом Госпом скрушено помоле за покој њене душе — праве паћенице!

У то дан све то више осваја, споља се чује јачи жамор, и звона славе на велику недјељну мису. Сусједи се разилазе. . .

Дум Кеко уставља млађе, да се с њима договори, да покојницу понесу на гробље. Но они не маре и одлазе, не давши му никаква одговора. То га смути — и љути се на људску неблагодарност.

— Све ћу продат' и поћи у свит, међу друге људе! — говори сусједи Мари и шета по кући.

— А ко ће купити?

— Ја први, постељу! — јави се с прага један од младића.

— Браво! И онако се брзо жениш, — опази сусједа.

Све троје приђе кревету покојнице, да га боље разгледају. Пошто пако међу собом измјенише пар бесједа, младић углави погодбу и одреди дан, кад ће по њу доћи, те и он изиђе.

Њих двоје остадоше сами. Она се несвеселила, гледа у покојницу, а он се ушетао по кући и једнако јој говори:

— Продаћу све, само *ћу собом понити Блажену Госпу! Ето, ча ме овде чека!?

И гледа у своју мртву жену и одсле нада се бољему животу, у туђему свијету.

Год. 1900.

ПИСАРИ.

Око подне одбљесак сунца од супротнога зида жестоко се осјећа у писарни и дражи очи. Три дневничара, пригнути над хартијом, за једним дугим столом, преписују, зноје се, тјерају од себе мухе и једва ишчекују, да бар подне зазвони.

Један од њих, Петар Радовић, средовјечан, остави перо, распружи се и погледа на свој сат.

— Колико је? . . . — упита га стари шјор Марио, не дижућ очију са свога табака хартије.

— Још није подне . . .

— Скухаћемо се у овој пећи — опази најмлађи од њих и нагло се диже, па пође к вратима да види ко то у ходнику разговара; боји се, да није поглавар.

— Отворићу прозор — повративши се, рече друговима.

— Не за Бога! — успротиви се стари дневничар, шјор Марио — наудиће ми, ја сам на промаји . . .

— Нема ни ћуха вјетра — опази Радовић — може се отворити.

И млади дневничар Пијеро раствори прозор.

Споља, са пругом сунца, залахори вјетрић, дотаче се њихових ознојних лица и отпири на отворена врата. У исти час зачуше се гласови с улице и ћеретање врабаца с кровова. Негдје гласно звижди кос, а из даљега одбија ударање ковача по наковњу. Људи осјетише задах дана и живота споља, па оставише рад. Стари шјор Марио извади бурмутицу и узме шмрк бурмута.

— Имала би ваџа молба бити брзо ријешена — рече Радовићу, кихнувши и погледавши га испод себе великим, кратковидним очима, у којима као да се огледала меланхолија старости.

— Чекам сваки дан . . . и надам се — одговори он живо.

— Истина, имате све увјете . . . Ма и ја сам их имао — настави лакше. — А ако вас сада не именују, тешко ће већ . . . Ви сте ухватили четрдесету.

— Истина је, али ја сам, тако рекавши, уз те увјете амо и дошао; зајамчили су ми . . . Ово дана писао сам опширно приватно писмо

Његовој Преузвишености, гдје сам све искрено казао . . .

— Сигурно ће вас именовати, умијеша се у говор и млади Пијеро.

— Сигурно!? — насмија се стари шјор Марио.

— Видите, како је тешко код нас добити комад круха, а ви сте дошли к нама, и још мукте служите — рече Радовић Пијеру.

— Не ћу дуго овдје остати . . . Мени је обећан стипендиј за учење пољодјелства . . . А ви додуше сте чекали, ма ето ћете и дочекати . . . Имаћете једанести разред, униформу поручника . . .

— Бриге ме за униформу . . .

— Немојте, молим вас, ипак униформа је нешто . . . Мени да је и мања плаћа, само да ми дозволе носити униформу . . . А ја ћу је моћи носити, чим ступим у пољодјелски завод; можда још прво од вас . . . Само да једном буде расписан натјечај . . .

Па се диже и у заносу ушета се но соби.

— Полако . . . Чути ће — опази стари.

— Нека чују . . . Немојте се увијек плашити — пресијече га Радовић. А онда се и он диже и пође к прозору.

Часом гледаше у шмрк за црпање воде и слушаше, како тешко шкрипи у чврстим,

младићским рукама. А околo њега скупиле се цуре и дјетићи, што сваки дан долазе по живу воду: смију се, нагањају и полијевају водом.

— Ево ти иде будућа пуница — обрнувши се, рече у шали Радовић Пијеру, угледавши на улици неку стару госпођу.

Пијеро похита к прозору.

— Блебетуша стара — рече навлаш гласно — свака јој је други ријеч, кад с киме о мени говори: „ископаће ми кућу“, а друго све плете талијански . . . А ја баш њојзи за инат проводим с Елвиром љубав . . .

— Какова је то љубав за инат?

— Забављам се, ето. Ма немојте ми вјеровати — преврне — дјевојка ми је ипак симпатична.

— Мој синко — јави се стари тек чујно — није за те женидба.

— Не смета — одговори он озбиљно. — Она ће ме чекати . . . Међутим, сада нам је лијепо.

— Ето некога — напери уши стари, чувши кораке у ходнику. Уозбиљи се што је боље могао и посвема се нагне над хартију.

И она двојица похиташе к столу и ново започе рад.

Чисто у сат по подне дневничари заједно изиђоше из писарне. На савијутку улице Пијеро се одијели од њих и пожури у другу улицу, да прије него пође на објед још види на прозору своју Елвиру.

— Пођимо на обалу — рече стари шјор Маријо Радовићу — купићу мало воћа за сина . . . Опао је ово дана. И дода као собом: — Тешки су ти испити зрелости.

Стари, у своме дугоме реденготу, вуче ноге једва за собом по калдрми; гледа у једноме правцу, јер кратковидан не распознаје чељад, што мимо њега пролазе. Радовић че-шће поодмакне, па застајкује, да га причека. У пошљедње вријеме, у живој нади, да ће већ једном постати чиновником, заноси се својим мислима, па се увијек некамо жури.

И у тијесне градске улице, гдје људи једва један поред другога пролазе, одозго, завирило сунце; одбљесак од горњих кућних зидова засјењује очи и чини спарину.

Старац и младић осјетише тек на обали пиркање вјетрића; то пиркање шјор Марија понешто разабере. Он отвори боље очи и поодмаче, да купи воћа. Дотле пак Радовић гледаше у бродове у луци, не марећи за пролазнике.

Откад је дошао у овај, са свих страна затворени град, сваки дан нашао би се овдје. У мисли је пратио бродове, који су одлазили у отворено море и мислио на свој пространи завичај у срцу Далмације, откуда је дошао овамо отраг три године, приморан од својих старјешина, а гдје се никако није могао да обикне.

Осјетивши на лицу пиркање вјетрића, помисли на свјежи маестрал на отворену мору, и слика родног му краја и свјежина модра мора дође му пред очи, Немоћан да је истисне из мождана, махне нервозно главом и попође дватри корака напријед.

Ознојена чељад све се вуче поред њега. А кад престане пиркање припека је управо несносна, сунце је у најжешћој снази, — обасјало је чак и мрке градске зидине. Он се повуче у хлад дрвета. Под њима, на стије-нама, сједе беспослени радници, што се водом и крухом хране, а по ноћи спавају по о-градама.

Вишенут гледао је та запрашена стабла и раднике испод њих; ко зна од куда су?! Бити ће, да су сигурно из далека, са села, што су по брдинама расијана. Мислио је — и једним и другима тешко је овдје у граду; гледао је њихове окошћате, дуге животе и

— закржљале изданке стабала, што су узалуд свом снагом узнастојала, да се надвисе преко супротнога брда, да се довину чистоће и простора . . .

Тако стајаше и чекаше, док се стари поврати, а кад га угледа како се вуче, пође за њим.

*

Ћутке уђоше у град, уклањајући се сунцу, вукући се уз високе куће. Најзад закренуше у најтјешњу улицу, гдје ни у ово доба дана, усред љета, сунце не обасјава мрких зидина. Лијено, натегом попеше се на трећи кат, гдје у нискоме, тијесноме простору испод крова нађоше још жешћу омару.

Радовић пође преко овеће собе за спавање у своју собицу с једним прозорчићем, с изгледом на двориште, пренапуњено трговачким старим стварима. Домало сакупи се цијела породица при столу. Најпотоњи сједе за сто, шјор Маријев млађи син, Ђанин, младић од каквих двадесет година, суха, напавена лица, а разрок у очима. Он положи књигу на неку наслоњачу, гдје је и спавао, кад би се у кући дообједовало и довечерало. Отац га погледа, и тога часа лице му се продужи и уозбиљи, па дрхтавицом у руци прихвати се јела.

Одозго са прозора, с крова, зрака сунца спустила се на под. Лежи тамо мирно, не може се у њу гледати, а досиже до самога стола. У сунцу купе се мухе, досађују и налијетају на јело.

— Узмите воћа — понуди шјор Марио Радовића.

— Нека се прво госпођа послужи . . .

— Узмите — прекиде га стари — ви плаћате . . .

— Узмите — понуди га и Катинка, кћи шјор Маријева, дјевојка већ у годинама.

— А што ти не једеш? — опази стари, погледавши у сухо синовље лице . . . Мислио сам, да ће ти бити драго воће . . .

— Не ће ми се јести . . .

— Пуно учи — опази мајка му, још јака старица и стави преда њ неколико изабраних смокава . . . Не препадај се, још мало дана . . .

— Тако си и лани говорила.

— Немој говорити! . . . Ове си године више учио.

— А зар лани нијесам?! Немој ме љутити! Већ ми се мијеша у глави . . . Па да би зашто? Све одлучује срећа, а и симпатије професора — рече тише. — Могли су ме и лани пропустити . . .

— Мучи — замоли га стари. — Не љути се, дати ће Бог, проћи ћеш. И погледа у сина и гласно уздахне.

— Убио бих се, да и ове године пропа-нем. Бих, бога ми: Убио бих се!

— Ух! — стресе главом отац. — Не срди Бога! — и у бризи погледа опет у сина.

Дјевојка се прва диже да распреди сто; за њом диже се и мајка, а мушки, ослабљени омаром, сједе, шуте и зноје се.

У то у собу униђе Бепо, старији син шјор Марија. Не поздравивши, очито узру-јан, звјера очима, попомјешта се по соби, а ништа не говори.

— Што је? — упита га отац, погледавши га испод себе, а боји се, да им се погдеди не сукобе.

— Што је? — озва се он. — Зар је потреба питати! Невоља, а ђаво ми у кући неда мира.

— Треба трпљиво подносити . . .

— Подносим и превише . . . Јутрос кажем јој — купи штогод да утолимо глад, а она за пркос, што није могла да узме што би она хтјела, није купила ништа . . . А остало знате: јадиковање, плач, несвијест . . .

— Знао сам ја — прекиде у страху стари.

— Знали сте па што сте ми дозволили да се женим . . .

— Хтио си . . .

— Ма нисам хтио бар учити — насмија се он презирно — а једнако сте ме нагонили . . . Да сте ме дали на занат, — гдје му драго . . . Него хтјели сте да будем диурнист, ко и ви; да, ма то је ишак господин!

— Боље и то . . .

— Гладан сам, радије да што заложим — прекиде син оца, очито раздражен.

Стара је госпођа једнако ћутала, а нај-послије као смисли се и пође у кухињу. Донесе нешто за вечеру: преостало меса и комадић круха.

Бепо се нагло прихвати јела, а од врућине и узрујаности облио га зној, циједи му се с образа, а не отире га. Још залобајем у устима гледа на празну скленицу: — Нема што пити — јави се.

— Ко је зна, да ћеш доћи — мири га отац. — Напиј се воде.

Он наточи пуну чашу воде, и испи на душак. Радовић се у неке диже: — Идем — рече — бацити се на постељу, ако и не ћу моћи заспати.

Озго с крова па́ли, као у пећи. Младић пође преко собе за спавање у своју собицу.

Премишља о ријечима сина шјор Марија и осјети се чисто задовољан, што се није женио, но живе сам.

— Како си само дошао! — замјери стари сину, кад је Радовић отишао . . . Знаш, да нам је од велике помоћи . . .

— Нијесам му ништа урадио . . .

— Нијеси, али њему није мило слушати туђе невоље . . .

— Онда није марио к нама доћи — одговори син простодушно.

Сви ућуташе као да о нечем мисле, док старији наједном упита: — Како је са заћама?

— Мени се чини добро, а ко зна? — оговори млађи. Па очито зловољан, диже се и преврне разговор: — Дајте ми штогод, да купим цигарета — замоли оца.

— Ево ти два солда — одговори отац и извадивши два — новчића, подаде их сину.

— Нема више ни каве — опази госпођа, уставивши се прама сину. А он, ако нема каве код књиге, одмах закуња.

— Немам више ни солда — рече стари увјерљиво. — А знам да је потреба; нека Катинка узме доље у дућану, па ћемо платити на први.

— Не ћу поћи више у никога без новаца; мене је стид — јави се дјевојка из кухиње.

Синови се дигоше; старији поздрави па пође низа стубе, а млађи узе књигу и баци се у наслоњачу.

Стари пак шјор Маријо сједи још дуго за столом сам самцат; најпослије закуња, док га свега зној не облије. Пренувши се, умије се, сиђе полако низа стубе и закопчавши добро свој реденгот, пође равно у уред.

*

Шјор Маријо има неколико дана што не долази у уред — побољева а старост га посвема освојила.

Свој и његов посао раде Радовић и млади Пијеро, па да одоле раду, остају у уреду и дуже него им је дужност.

— Данас ми се чини силно дуго — јави се Радовић одложивши перо.

Пијеро једва дочека живу ријеч и тога часа престаде да пише.

— Дакле, што је с Елвиром? — упита подсмјевајући се Радовић.

— Свршило је све! Данас ћу јој вратити листове. Ево видите... Ту извади из џепа снопић листова и показа их Радовићу.

— Што ћете, оно и није никаква дјевојка.

— Како то, а прво си говорио, да ти без ње нема живота . . .

— Истина, љубио сам је искрено . . . Хоћете ли можда, да вам прочитам пјесму, што сам је у љубави спјевао ?

И не чекајући одговора, извади из снопца писама један лист; прво се осмјехне, па уозбиљни и поче да чита :

Мој сан.

Ноћ је тиха, село спава,
Мени срцем жеља бдије
Она жеља, која врије:
Елвиро, љуби ме!

Ноћ је тиха село спава,
Само моја љубав бдије,
Мени јоштер срце бије:
Елвиро, љуби ме!

Ноћ је тиха, зачуђено
Теби нуђам киту цв'јећа;
Као вила јеси л'јепа:
Елвиро, љуби ме!

— Има ли још? — прекиде га Радовић,

— А свиђа вам се? — упита Пијеро,
пречувши Радовића.

— Има ли још?

— Још су само двије китице — одговори Пијеро нервозно . . . Чекајте! И стаде даље читати:

Ноћ је тиха, видим тебе,
Цв'јеће си ми даровала,
Нову љубав основала:
Елвиرو, љуби ме!

Ноћ је тиха, ја се пренем
Тебе неста, среће моје,
Породи се туга нова:
Елвиро, љуби ме!

— Добро! — рече Радовић и насмија се. Пијеро, држећи лист у руци, погледа га, очи му изражаваху сумњу: — Ма збиља, што вам се чини?

— Остави то, — то је нузгредно . . . Међутум види се, да си је љубио — одврати Радовић.

— А видиш — дода ко сјећајући се — мене је упропастила једна пјесма. Било је то одавна . . .

— Като то? — подиже Пијеро главу, држећи перо над хартијом.

— Лијепо! Отјерали ме из семинара ради једне пјесме.

— Је ли могуће, ради пјесме? Шалите се! А знате ли на памет ту пјесму?

Радовић се часом замисли: — Заборавио сам . . . Али знам, рекли су ми, да јој је била тежња пантеистичка . . .

— Што је то? . .

— Ко зна, они су тако схватили . . .

Тако у разговору затече их управитељ писарне.

— Пожурите, знате, колико је посла — вели им он мимогред, па се обрати Радовићу и рече му, да спис, пошто га препише, одмах однесе господину поглавару на потпис. А прије него ће да сједне за сто као смисли се и прослиједи: — Господину поглавару је жао, што је шјор Маријо болестан, ма каже, да се не може овако напријед; мисли расписати на његово мјесто натјечај . . . Али ипак господин поглавар добар је човјек — плаћаће га, све док други буде именован; то је племенито од њега — је ли?

Радовић довршивши наређени му препис, изиђе из писарне и понесе спис на потпис поглавару. Дуго вријеме чекаше у ходнику, пред његовим вратима. Послужник му рече, да су у њега неке одличне особе.

Најпослије један од госпoде изиђе. Поглавар га испрати, а угледавши Радовића, гдје чека, рече му у хитњи, да дође касније, и нагло затвори врата.

Прошло је и седам сати; управитељ писарне још пребире по списима, па наравно и дневничари даље преписују.

Око осме уре, диже се управитељ и нареди Радовићу, да наново однесе спис на потпис.

Покуцавши неколико пуга на врата и дочекавши дозволу, Радовић униђе. Поглавар летимце прегледа спис и потписа.

Радовић се наклони да изиђе, но у часу кад је хтио да затвори врата, зовну га старјешина. — Да, — рече — заборавио сам вам јуче рећи. Добио сам повјерљиво писмо од надлежних: није вам уважена молба, већ је други именован . . .

— Дакле опет ништа! — измуца он. — А након мале станке дода: А били су ми обећали за сигурно! И тога часа осјети, да је силно дирнут.

— Жао ми је — изусти поглавар, премећући списе — вјерујте ми, ја сам учинио све што сам могао.

— Хвала вам — измуца он и изиђе из собе.

Дошавши у писарну, да заметне узбуђење пође равно к прозору. Остаде часом, па се поврати к своме столу. Управитељ писарне погледавши га, помисли, да ће му бити

поглавар све јавио, па рече: — Ја сам још јутрос знао, но нисам вас хтио растужити... Међутим што није данас, може бити сутра: „Die Geduld bringt Rosen“ — заврши он стом њемачком реченицом, сјећајући се сигурно своје дуге каријере. А Пијеро чисто му не вјерује: и он је за стално држао, да ће Радовић бити именован чиновником.

... Већ се хваташе сутон кад је Радовић изишао из уреда, а да није знао куда ће. Других дана журио би се, да из тијесних градских улица изиђе у природу. Није се никако могао обикнути у овоме граду, гдје је на свакоме кораку сретао свакојакe људе, које је сваки дан виђао, а никад да би се с њима упознао. Среташе службене људе, важна и укочена изражаја, а између њих мијешала се изгладњела сиротиња, што живе с дана на дан, једнако тражећи, да заради комад круха.

Избивши на обалу, нађе се у мјешавини свијета; сучу се поред њега војници и свакојако женскиње. Пароброд пристаје уз обалу, па носачи притркују к мору, с краја умилјато погледају на путнике, што ће да се искрцају. И он бесвјесно пође за њима.

Затон је миран; по њем се повлаче дуге мрке сјене, што долазе из дубоких продола и гудура брдина; уоколо хвата се сутон,

а на висовима замире пошљедња сунчева свјетлост.

Путници се искрцавају; њему се чини, да су снаждени, као да не знају, гдје ће сада да крену. Посматра пароброд, што је из отворена мора амо дошао — сутра ће опет отпловити тамо, откуд је и дошао. И он живо зажели да с њиме отпутује и сјети се свога свијетлога краја: поља и винограда, ситих сељака, благословенога мирнога рада. А он ће — богзна колико још — остати у овоме затвореноме граду, правој војничкој табору, гдје бубањ поваздан бије, труба завија, ноћне страже вичу, а око нигдје не може да опочине, нити се поглед може да баци у недоглед.

Док је служио близу свога села, долазио би често кући, опочинуо би и вратио би се у град. Нигда није могао да заборави свога краја ни својих људи. И онда када га је отац повео у сјемениште, горко је плакао — као да је слутио своју несрећу. Али након мало времена примири се. Послушан подложи се поретку, а послѣје страствено се подаде богољубному животу. Дуго и дуго, сам, у јутро, у пустој хладној цркви, клечаше пред блаженом Госпом, молећи се, да га одбрани од свакидање напасти. Најпослије заљуби се

у тајанствене полусјенке високе цркве, у звук звонова и воњ тамјана — и притаја се његова нарав, душећи се у молитвама. Но то стање не потраја дуго.

Једнога дана шесте школске године, након једне претраге против њега, дође му у сјемениште изненада отац. Бијаше га позвао равнатељ, да прими сина, пошто се већ одлучило, да га отпусте. Дознало се, да је он написао допис у неким радикалним новинама, у којем се откриваху неке ствари, које нијесу имале доћи у јавност. Том пригодом нашли су му међу хартијама једну пјесму, чији садржај равнатељ назва пантеистичким, прем Радовић није дотад ни знао за смисао те ријечи.

Тога дана дуваше сјеверац и фијукаше око големе зграде; увлачећи се у двориште, утајавао би се и опет хукао.

По обједу он и отац стајаху пред равнатељем.

У пространу његову собу ушло је сунце и лежало мирно на поду и на једноме дијелу зида, као да је напољу тишина.

Равнатељ сједи за столом, крупан, црвен, на око изгледа задовољан. Игра се пером, цртајући тек онако по хартији. Његов отац ражалио се као гладан просјак, што моли комад круха.

На догледу оца, у соби, у тишини, док је напољу било хладно и оштро, он осјети у себи млаз дјетињских осјећаја: дирнут, добар, мишљаше за сигурно, да ће му равнатељ опростити, а он се покорити — угушити ће вољу, нагон, и тако ће обвеселити уцвиљена оца.

— Позвао сам те — рече равнатељ сухо да одведеш сина; није он за нас . . . Он се чини велик, а ми смо малени и послушни . . . Он је критик, пјесник, све навелико — говори равнатељ.

— Што ћу ја сада с њиме, кад није ни за што?! Немојте, ако Бога знате . . . Довео сам вам га малена. Ви сте га одгојили, он није за никога него за вас . . .

— Ја ћу бити послушан — измуца он и поцрвени.

Али бијаше све залуду.

У дугом ђачком одијелу, гледајући у земљу прошао је поред ђака и изишао ванка; отац иде за њим. На улици дочекао их је сјеверац; на отворену замеће се његовом дугом хаљином, диже му клобук с главе, а он га придржава руком. Не проговоривши путем ни ријечи, дође најзад с оцем у заклоњено пристаниште, даље од града. Код брода сакупило се мало свијета из његова и из других

околних села; чекају хоће ли сјеверац попустити, па да се укрцају. Али се вјетар ни поподне не смири, но све више бјесни; ванка на отворену гоне се валови, пуше се и пјене, ударају жестоко у гребене рта од дуге увале; прсак се диже у висину и на сунцу прелијева у дугиним бојама. У заклоњеноме пристаништу подмукли је тајац, као да жели измамити невјешта на отворено, да га онда тамо прождре бјеснило мора.

Тога поподнева брод није кренуо. Отац и син одлучише, да наоколо пјешке кући пођу.

А вјетар путем удара у лице, хуче између маслиника и тресе гранама. Они иду дуго и ћутке. Оца је освојила туга и тјескоба; чини му се — ако проговори, заплакаће. А жао му сина; гледа га уза се одрасла, окретна, и лице му се упитомило. Штета, што ће сада с њиме, кад су га други на свој начин одгојили, па већ није ни за њ ни за сеоски рад.

Син што даље од града одмиче, осјећа се мирнији. Мјесто брига и тјескобе у сјеменишту изненада нашао се на отвореноме пољу; иде кући, па га успомене из дјетињства окупљају и мисао му се с њима забавља.

Идући угријао се, а снатри и гледа у дуге сјенке, у затресене гране и ослушкује

жамор на махове утајана вјетра. А кад на отворену, на догледу мора, вјетар јаче дуну, испрси се срчано и тога часа у души зажели да пође слободно, све даље и даље . . . Раздраган корача журно, одмиче пред оцем, а кад се сјети, да је поодмакао, причекује га и онда опет иде с њиме упоредо.

— Видиш — рече му отац, угнувши се пред кочијом, што је прама њима хитала — и ти би се био онако возио и био би на дику себи и мени и селу . . . А овако ?

— Не смета, наћи ћу ја за се комад круха, широк је свијет! — одговори он разговоријетно, не збунивши се нимало.

Отац га у чуду погледа, учини му се као да не слуша глас свога сина и не рече ни ријечи.

Пред вече стигоше кући. Ни весела ватра ни вечера ни састанак са мајком и са домаћима, није донио весеља у кућу. Сви наслућиваху што се догодило, па су плашиво уоколо гледали, бојећи се, да им се очи с домаћиновим не сукобе, а он уморан и забринут једва дочека вријеме, да се нађе у постељи.

Сутрадан већ се селом разносило, што се догодило са Радовићевим сином; он се тому и сам досјетио и стао се стидит ђачких хаљина, па тако кријући се и од самих сусједа, остаде у кући неколико дана. У то

стиже и одлука од црковне власти: бјеше потврђено искључење, па му се наређивало да се одмах пресвуче. Од дугих хаљина скротише му кратке, мајка му се смилова, па му купи јефтину зимску кану, и он онда, мало помало, стидећи се, уђе међу сеоску чељад.

Док је жив не ће заборавити оних тугаљивих дана. Вукао се по селу и пољу цијели божји дан и уморан враћао се кући. А код куће налазио је своје запослене, забринуте и једнако љутите; свакипут лијепо осјећаше, да је непотребан . . . ко туђ, да долази да једе крух оних, који се тешко муче, да могу и сами себе прехранити.

Редовито читаше у службеноме листу отворене натјечаје, препоручао се, подносио толика поднижења, само да негдје пође, да га није код куће. Али све залуду; једна за другом враћаху се молбе и он читаше нервозно на њима лаконичка ријешења: „Другоме је подијељено“. Свако таково ријешење љуто би га жицнуло, оно би га утукло и учинило би, да се стиди својих знанаца, којима је прерано навјештао свој одлазак; он још вјероваше у обећања . . .

Најпослије, на велике препоруке, примио га је као писара неки одвјетник у граду, са платом — тек да се прехрани.

Отада скиташе се по туђим писарнама, док се није увукао у ц. кр. поглаварство, у наде, да ће једном постати чиновником.

. . . Пролазили дани, и ето сада се вуче по обали, као човјек, кога је и пошљедња нада изневјерила. Око њега је најживља шетња; господа су изашла из затворенога града, да их прође свјежи повјетарац, што погдје-када заструји тијесним затоном и блажи врућину. У тој мјешавини он се осјећа туђ и сатрвен; и вођен суморним мислима нехајно се провлачи и одмиче напријед.

У ходу сјетивши се, да је вријеме вечере, остави се часом и стаде размишљати, би ли се повратио у град. Дође му некако досадно, да се врати.

Замисли тијесне улице, у којима ни по ноћи запара не попушта, гдје ће га бунити и дражити вика пијане чељади, дозивање људи и свађа сусједа. А код куће тамо дочекаће га госпођа са упитима и изразом јадовања, па осјетљива госпођица Катинка, што у очима крије чежњу и тугу за увелом младошћу, онда ње брат, који је тек положио испите зрелости, а већ сања о господству, пун лудих нада и непоимања живота — и онај стари, што већ неколико дана болује, и очи му једнако навијештају неуклониву смрт.

Пође и даље, а пред очи му лијепо дође стари и кћи му Катинка. Коликопут из његова испрекиданог говора досјећао се његовим жељама. Дјевојка би се у томе часу од стида црвенила, гледала преда се и најпоследње би пошла к прозору, да сакрије узбуђење — а он би настојао преврнути разговор. Стари би их погледао и уздахнуо, ваљда се надао, да ће вријеме донијети, те ће се испунити његове очинске жеље. Али Радовићеве жеље и мисли посвема се разликоваху од старчевих. Једне ноћи сањаше, да се некако изненада вјенчао са Катинком. То га је из сна тргнуло; престрашено погледа око себе и дрхћући премишљаше о томе, а кад се увјери, да је то само сан био, чисто се осјети срећан и задовољан, што је још слободан.

У тим мислима дође до врела, што извире испод града и отиче у море. Ту се устави испод морскога бора. Већ је пуна ноћ, мјесец се негдје појавио, јер је супротне висове обасјала његова свјетлост.

Радовић сједе на камен испод самца бора; до њега из града и околних башта допиру људски гласови, пјевање и звуци музике. Иду људи, жене; по који криомчар обазре се наоколо и пожури, однекле вуче се беспослен радник; још незна, куд ће на конак... Он ту често долази.

Гледа у мјесечеву свјетлост, у дуге сјенке и мрке гудуре брдина; а у мирноме мору, с краја, одбљескује се свјетлост најганих фењера и огледају се мрке зграде, док даље плове по њем броднице-свјећарице. Море мирује, само на махове гане се, а по пучини нешто засвјетлуца, прелије се као живо сребро, па се опет умири и мрке пруге још боље одскоче. Испод жива камена шапуће лак жубор. Хладна је и здрава та вода; ко зна откуда долази? У јутро и вече долазе к њојзи уморни раденици, напију се до сита, умивају у њој тешке руке и хладе се.

А врело једнако нешто прича. Па кад ноћно повјетарце прође кроз самац густе бор, разговарају њих двоје ту на сами, увијек жељни ноћи. Радовић сједи и слуша испод старога бора — разумије гласове, што долазе из живога камена — гласове оживљене, лаке, свјеже воде — и оне, што се одозго с бора чују, а замећу се над земљом и шире се простором . . .

Потресен повјетарцем стари бор жамори; а сутра ће га пећи сунце, прашина ће га с пута посути, али у његову хладу скупљаће се свакојака чељад и желиће, да дође ноћ, да захлади, да их вода жива освјежи.

Повјетарац јаче заструји, стари бор све живље разговара. Радовић пође к мору. У дубини гледа други мјесец и неколико свијетлих звијезда. И затон разговара. Из даљега таласи носе својом снагом свјеже гласове мора и хоће да продру даље, да нађу ложницу на бијеломе, испраноме жалу, али узалуд им труд, кад су људи подигли зид и спријечили им пут . . . А таласи срдито, једнако неуморно ударају у насип, пјене се, буче и немоћно враћају се натраг — док броди цвиле и љуљају се и својим љуљањем успављују уморне морнаре.

Из баште још се чује пјесма, — а мјесечева свјетлост сишла је с брдина, разлила се по мору и трепери на нејасним пругама пучине.

— Господине Радовићу! — јави му се Пијеро наљегавши од некуда.

Он се трже: — Што је . . . Куда ћеш?

— Кући . . .

— А гдје си до сада био?

— Знате . . . помирио сам се с њоме . . .

Ух, ала је то лијепо! И састалисмо се — бога ми, пољубио сам је . . .

— Мучи, такове се ствари не говоре . . .

— Не бих другоме рекао . . . Па преврне говор: — Пророковали сте добро, добио сам

вијест, да за ову годину не могу добити стипендије; али ми је поглавар обећао, да ћу одселе добивати 10 форинти мјесечно . . . Међутим до године се опет могу натјецати; и то је добро!

— Обећали ти опет . . . А ја ти говорим, да ћеш ти увијек другоме измећарити, као и ја. Ну ти си још на вријеме да се ослободиш — изрече живо и увјерљиво . . . Говорио си ми да имаш стрица у Америци, и да те тамо зове. Иди, иди! — не ћеш се кајати. Живот је у пустој слободи, а наслада је бесвјесно ићи напријед . . . Ја то нијесам кушао, али одувијек сам за тим гинуо и гинем. Иди, иди! А што те овдје чека? — заврши одлучно, погледавши га у очи. Иди у свијет. наживај се простора и времена!

— Што ја знам . . . отпозрну младић. Видићу . . . Ма касно је — и поздравивши, пође даље.

Радовић пође пут града. На вратима прежа криомчаре финансијски стражар и укочио се војник на стражи. Он прође поред њих и униће у град. У души му је тијесно, а идући прама своме стану, осјећа се као осуђеник, који се враћа у тамницу. На тргу мјесечева свјетлост пала је на једну страну куће и слегла се по плочама; у тијесним улицама влада

мрак, наријетко освијетљен најганим фењерима.

Тромо се пење уза стубе трећег ката. У тијесноме ходнику часом се устави, премишља би ли ушао; мучно му је, но ипак смисли се и отвори врата.

На столу гори подушено лампа. У једној плитици, покривеној другом — помисли — да му је похрањена вечера. Погледа на наслоњачу, а оно нема Ђанина, — сигурно је још вани.

Кроз отворена врата угледа госпођу у соби. Стала је до постеље и лијевала нешто из скленице у чашу. Сигурно је чула, да је дошао, јер поставивши чашу и бочицу на сто-чић упути се к њему.

— Јесте ли видјели Ђанина?.. Ни он још није дошао; не знам, што је с њиме... Откад је матурирао, нема га никад на вријеме кући. А молим вас, гдје сте ви досада били, дуго смо вас чекали...

— Задржао сам се мало дуже — одговори, скидајући са себе горње хаљине и овратник.

— По вољи вам, но бити ће вам се вечера охладила.

Госпођа пође столу, покупи сувишно посуђе и пореди столњак, а Радовић сједе, подигне плитицу и поче да се залаже.

У соби је спарно, и ако су прозор и врата отворени. Радовић, једући зноји се, па сваки час узима рубац, да се обрише.

Окусивши пиће, осјети, да се оно мало на дну боце стоплило, па упита, има ли свјеже воде.

— Донијели смо за вечеру с врела, но ето одмах се стопли . . . И стари жеђа по ноћи, требало би мало леда, ма немам за што купити га . . .

Док он тако једе, госпођа стоји над њим и говори му гласно и разговијетно. — Староме је све то горе — вели она — сада је часом закуњао; слаби на очи . . . Ваљало би му живље окрепе, али откуда? Данас је двадесети, а ја сам без солде . . . Ђанин не мари ни зашта. Сваки дан ваља му створит за дуван, а измами и за чашу пива . . . Знам, млад је — ма види — како је . . . Ето ви сте туђ, па тако рекавши... а што ћу говорити . . .

— Још га нема — изусти Радовић тек да нешто рекне и од досаде и врућине диже се, не рекавши јој ни ријечи о данашњој злој вијести.

— Идете спавати?

— Идем.

— Молила бих... и погледа га у очи.

— Вјерујте ми немам — одговори он гласом, као да због тога моли у ње опроштења, па извади из џепа кесицу и искрене новце на руку: — Видите, немам но шест шестица, ово ми је до првога.

— Вратићу вам сигурно, слободно одбијте... Молим вас...

И Радовић јој даде три шестице.

— Хвала вам! Дођите видјети старога... искипиће као свијећа.

Обоје пођоше у другу собу. Госпођа узе са стола свијећу и наднесе је над велику постељу. Радовић посматраше старца гдје лежи наузносице, куња, и куњајући као да од нечега преда, а кад затвори посвема очи, лице му се продужи, и блиједо је као да је од воска; чело му се заросило, а десна рука висимртно низ постељу.

Стари полагаано отвори очи. — Је ли дошао Ђанин? — упита гласом, у чијем се звуку јављаше забринутост.

— Још није — одговори жена му. — Спавај!

Али стари боље погледа и опази Радовића.

— Ви сте — рече и натегом подиже десну руку, што висилаше, дотаче се с њоме узнојена чела и опет је спусти низ постељу.

— Чини ми се иде — смрси иза мале станке.

У ходнику зачуше се кораци и одмах за тим нагло у собу уније Ђанин.

— Окаснио сам, ма смо се зато лијепо забављали — било је управо весело — рече одмах с врата. И не чекајући одговора, упита: Јесте ли ми оставили вечеру?

— Полако, што ти је?! — укори га мајка.

— А гдје си био синко? — јави се отац не дижући главе.

— Па нису прошла поноћа — одговори син тише.

— А мени је прошло седамдесет година, па нисам ни двапут задоцнио... Нека ти мајка рече, је ли тако... Није то за нас, не можемо ми ни овако живјети!

Док је стари говорио, сви су ћутали. Ђанин остаде још мало, па пође да вечера. Госпођа опет стави свијећу на сто, а Радовић, погледавши у застор, за којим је стајала одјелита постеља госпођице Катинке — помисли — бити ће да спава, кад је није чути. Мишљу о њој уније у своју собицу и затвори за собом врата. Није хтио ужећи свијеће, да не намами комараца, но пође равно к отвореному прозорчићу и прислони се на њ.

. . . . Доље у мраку, лежи двориште, а на горњем дијелу супротне куће стоји мјесечева свјетлост, одјелита од друге свјетлости, јер се мјесец не види. Он гледа у закржљали цбунић, шго једва животиари у процијепу старога зида: — ко зна откуд му је сјеме? Гледа у њ, јер не зна куда ће, а спавати му се не да. Врућина није никако попустила; омара је, а дише се неугодан воњ, што долази из старих, задушитих кућа. Са цбунића оте му се поглед нада се у небо и сјети се ноћи у природи. И та га ноћ мами — ноћ пуна притајаних осјећаја, који се лагано спуштају у душу и оживљују је, кошто се мјесечева свјетлост спушта на земљу, да је осветли.

И сада би у природи, у ноћи нашао утјехе, — нашао би је у пустој љубави . . . али лијепо осјећа да му живот изгара и да ће догорити, а не ће се ничега заситити, само ће га једнако морити вјечита чежња.

Дуго је и дуго снатрио и мирно живце надом — оне растројене живце, што би задрхтали у самој жељи за умишљеном слашћу, али ноћас оставила га и нада; чини му се да пред њим стоји живот, као отворен повор — и безнадно гледа у комад неба над собом. Нигда се не ће науживати времена и простора,

а за тим му одувијеке чезне воља — она воља, што је у снатрењу толико снажна и своја, а на јави, међу свијетом, толико слаба и туђа... Отићи, пустити маха животу, ослободити се! — премишљао је и сада Радовић, једнако снатрећи. А кад се одмаче од прозора, не могавши дуже подносити убоде комараца, зачу из собе хркање старе госпође и мислећи на њу, дође му на памет стари шјор Маријо. Гледа га распружена на постељи, спуштене десне руке и — помисли — да се та рука осушила, преписујући цијелога свога живота богзна шта, па угледа онда у његовој прилици сама себе — остарјела и изнемогла. И би му горко. . .

Тихо се свуче у мраку и легне. Хтио би да заспе, а не може, јер му титра пред очима све што га сутра чека у писарни: мухе, умор и понижење... И он се дуго сили, да се смири, па навлаш изгони мисао напоље, ван града, у онај крај, гдје жива вода отјече у море и разговара са старим бором — и чини му се, чује њихов жамор — и тога тјеши и успављује.

Год. 1903.

ДАНГУБА.

Пун мјесец с ведро неба разлива се селом, сребри чистине, обасјава ваздух трепавим бљедилом, у којем се бјелускају млијечне капљице, што се непрекидно лагано спуштају ка земљи.

Пирка хладни сјеверац, гдјекад јаче заструји, али не снаша лишће нити с њиме шушка; дува већ неколико дана; све је омео и очеличио, селом је чисто као на длану.

У селу, на раскршћу, укочила се гола мурва, по поданку њеном озидана су сједала тврдим каменом. Под њом, кад озелени, дању у хладовини, жале се сиромашни старци, а ноћу калаши млађарија.

Упро мјесец и у њену голу крошњу, обавио је и испунио свијетлим, прозирним пахуљицама, наресио је: — као хоће да је — оживе. Пода њу пао осјен, замршен, испремјешан бљеђом и тамнијом свјетлошћу, у том осјену подбочио се Дангуба.

У устима му камиш; из луле давно не дими, али он камиш једнако по устима пре-

меће; удише у се ваздух и издише. Капа му и сада као и увијек сасма покрива лијево око. — „То ти око и не служи!“ — рекао му једном озбиљно комшија и надодао: — „Метни га, под квочку, може се из њега штогођ и излечи!“

А оно десно, што гледа у мјесечеву свјетлост големо је, плаво и на крајевима крваво; над њим избочио се доњи дио чела, преко којега су набрекле и испрекрштале се модре жиле.

Већ се из поља враћају тежаци, одмичу путем, одмахују дугим, нажуљаним рукама, журе се да уморени опочину од убојите копи. А он стоји још ондје погурен, и не може га се добро ни назријети. Његов танки, оплећасти осјен уплео се у онај мурвин и са голим гранама испрекрштао се у сами један заплет, па га се и не разабире између дугих, закучастих црта.

Не миче се, али осјећа да га глад копка и дражи, јер је већ неколико дана што се није вареним заложио, нешто је чалабркнуо, толико да јаму завали.

Никако неће да се покори ни господару ни мотици, а послуша да заради само да се прехрани, али неће да га пази господарово око, већ би хтјео слободна рада, гдје је сам себи свој.

Размишља: — и сутра освиће дан, ко зна да Бог провиди за духан и крух! — Још дуго би се тјешо том надом и не би с мјеста кренуо, да није опазио, да и на жупној цркви, махом, затварају капке. Испред очију нестаде и пошљедње свјетлости у селу. Није друге, свако жив тражи лиго — смисли се, и упути кући.

Пред кућним вратима ослушкује тешке гласове, што испрекидано до њега допиру и селом се разлијежу: тежаци пјевају, омамљени ватром, умором и вином.

— Пјевају од невоље! — смрси, и мјесечевим трагом уније у кућу.

— Да ми је знати, гдје си до сада био — јави се из постеље сестра му — усједјелица.

— На вечери као и други људи — одговори Дангуба мирно.

— А да, како си вриједан... Оставила сам ти у бакрици мало пуре, поједи!

— Незачињене, а?

— Гријехота, не можеш јести наварне.

Дангуба ужеже шибицу, нађе бакрицу и, у мраку, часом поједе пуру. Вечеравши, поврх запретане ватре на огњишту, стаде да нешто тражи, тражећи преврне земљани суд.

— Што тражиш? — окоси се сестра.

— Нешто дувана био сам оставио овдје...

— Паметан си — мирније ће сестра. — Миши однесу штогођ нађу, а да неће духан... Ајде умири се пусти ме да спавам.

— Фала Богу! Проћи ћу се и без духана — „Свака ноћ чини спати“ — смрси као за се, и, прислонивши се уза зид, докле мјесечева свјетлост допираше, изује се, хити у крај обућу и капу, затвори врата и, онако, у мраку, завали се на кревет.

*

Тежаци усред копи, иза киша, једва ујагмише неколико ведрих дана. Младо и старо освитком дана расуло се по пољу и доцима. Прије но пуп избије харно је ускопати. Село је пусто, мирно и да није под мурвом пљешиви „Попонциј“ и стара Маре, зажелно би се жива створа. Оно двоје иставило је по тлеху своју робу; данас се не задиркују, јер им је трговина различна, трпљиво ишчекују купца, макар да знаду, да неће доћи. „Попонцију“ је фес на глави; чуперак косе страга, уредно је раздјелио, а оштре бркове сувом смоквом намазао; ушетао се поред лончића, лимуна и наранџа. Маре се подрубила, смрче широким ноздрвама, плете бјечву и реди каткада своју зелен. Од некуда к њима бане Дангуба, уставлио се код њих, гледа их с де-

сним оком, тапка ногама и подсмјехује се; глођући поцрњели камиш мрмоњи кроз зубе: — И то је трговина!

„Попонциј“, махом се намршти, погледа испод себе, прослиједи ходом, и ни ријечи не рече.

Долазе и купе се сиромаси и кљаста да испросе који новчић.

— Данас је субота њихов је дан — руга се Дангуба, и, држећи руке у џеповима, поносит вели: — Зашто се не науче не јести? Мени је мало, млаке, осољене воде храна за цио дан.

— Долијаћеш и ти! — озуби се на њ нека грбуља, пролазећи мимо њ.

— Долијао сам ја! Једем кад имам, а не идем на туђа-врата као ти...

— Женске су ти увијек криве — једва дочека грбуља, да га боцне — Кате се теби хоће, а?

— Одерала ме лијепо, по закону — подсмјехује се он и неће даље о томе да говори.

Поподне, начелник, не могавши га гледати да селом љеншкари, пошаље га да тријеби с пута камење, и да га на гомиле слаже. Пође низ поље и цијело вријеме, не журећи диже камен по камен. Каткада каменом у руци застане, па гледа у своју сјенку, како

се миче у сунчевој свјетлости, прислушкује и пиркање вјетра, и, о нечему као да размишља, па наново мирно, спокојним лицем слаже камење и — креће даље. . .

А из оближњих винограда допиру до њега раскидани, тежачки гласови, и јасни звуци мотике што цикне о шкрапу или о плочу, и уморна, безнадна радничка пјесма, чежњива за нечим недостиживим. Али Дангуби је све једно плаче ли или се смије цио свијет. Давно је већ што живе сам о себи и, што не вјерује у људске законе. Окушао је свјетовску правду, и то бијаше за њ велики догађај.

. . . Онога доподнева ловио је рибу у увалици испод села, кад Кате, сеоска усједјелица, на злу гласу ради своје распуштености, стиже к њему баш онога часа, кад је уловљену рибу пекао на жеравици. Понуди је да се заложи, она узе рибицу у руку и, залажући се, сједе до њега. Послије ручка пије једно за другим вино из тиквице; и Дангуба, намиривши се, већ се огледа гдје ће да прољеншкарѝ по обичају док врућина мине. И Кате осврће се наоколо да нађе згодно мјесто, па уочивши га, води га као да је опчињен, испод смокве у хлад. Смјестише се једно до другога. Дангуба у брзо закуња, она га гледа и помало пијуцка из тиквице. Куњајући

осјећа њен поглед над собом, и неколико пута опази њену руку, да се лагано вуче око његових образа, као да хоће да га милује, али лијен је да се прене и одбрани... У неке дјевојка се ослободи посвема и, изнебуха, обима рукама обгрли га.

— Који ти је враг! — и не отворивши очију, муца постиђен Дангуба, окрете се и леже потрбушке.

— Али ти ниси мушко — дочека Кате — И дуго се око њега мази, док га тога поподнева не освоји. Послије тога неколико пута сељаци видјеше их заједно и хтјаше Кате да га нигда од себе не пусти, да се Дангуби не досади, а досадивши му бјежаше од ње као од своје зле коби. Али Кате наједном осјети се женом, и хтједе путем закона да примора Дангубу да је вјенча, он неће о томе ни да чује, вели: — ко зна чије је дијете, па да се ја одречем себе и мога мира ради ње! — Кате пако зна своју, Дангуба има нешто свога, па родивши дијете тужи га суду, а суд досуди храну дјетету и њој одштету, те оно мало што имађаше однесоше му како он вељаше: — На правди Бога, да с његовим подмире сеоску дрољу. — То је био први и пошљедњи пут у животу, што га је жена послужила, па ето и тај се десио у зао час!

. . . Дангуба је на то већ заборавио, и сада, на топломе сунцу, што га тако угодно загријава, чисто ужива. Не слуша господареву окоситу заповијед, ни сељачка боцкања. Мисли, што му се споро у глави замећу остају с њиме, њима се обикао и приљубио се уза њих, а те мисли нијесу него свагдашње чедне жеље да заслужи слободним, лаким радом комад круха и карту дувана. Па ако му срећом нешто претече, сутра неће требати да ради, него ће се лијено вући селом, зауставиће се под мурвом, одбацајући модрушасте димове, и премечући се с ноге на ногу, дуго и дуго разгледаће сеоску чељад, што брижна за послом жури. Па још ако дође брусач са колицима, онај што цио дан ради и пије, увијек црвен и мамуран, пратиће десним оком уре и уре коло у вртњи, и оне искрице, што се одбију свакога часа од оштрице испод бруса, и — живо врцају . . .

То су његове вруће жеље.

Њему није драго омркнути у пољу, с тога пожури да прво запада сунца очисти пут. И онако почео је јаче дувати вјетар и помало облачи се. Иде напријед, а за сваких неколико корачаја као обезумљен у нешто се загледа. Тако наједном застаде на сред пута испред затресених грана, гледа у осјен

облака, што га вјетар, на махове, путем и по пољу гони, док му суну нешто у главу остави посао. и крене равно к селу. А у ходу пред њим сјене, уз хуку и звиждук вјетра, око голих телеграфских ступова, брже лете, не стижући се, преко тврда још необрађена поља. . .

На раскршћу, код цркве светога Тројства, није се прекрстио. — Зар се никада и не крсти? — пођекада међу собом говоре сељаци — Биће да му је тешко руку да дигне! —

. . . Сутра у недјељу, пред велику мису, Дангуба са добивеним новцима покуша срећу на игру „под ногу“. Испод села у заклоници, кријући се од сеоске ронде, сакупило се њих неколичак око њега. Дангуба заврти, једнако, набивеном капом, над лијевим оком, лупне цијелом стопом, згрби се и чека, док се сви намире и један зовне. Сви ућуте, само се чује звука новца, што на земљу пада. Помњиво загледа око ноге, да се од куда не назре крај новчића. Неко најпосље зовне. Он полако вуче ногу натраг и, вели мирно: — стани, моје је! и онај час надигне капу с лијевога ока, оно зажмири као невикло свјетлости, а друго разрогачи. Данас је добио, па већ смишља, како ће неколико дана код мора

прољеншкарити. Купује те вечери потребито за сугра: турицу дувана, шибица, комад круха и добру скленицу вина. Приреди трчицу, измјени сагњиле струне, очисти удице, па док дан освоји, спусти се к мору у дражицу.

А дан угодно као љето и ведро. Срета тежаке, и пролази мимо ње и мимо не обрађена поља, не хаје ни за што, он зна гдје ће: тамо, гдје нема тежака што се цио дан замарају око нехарне земље.

Шљегавши у дражицу свуче јакету, омота, у њу скленицу, духан и крух, па стави под смокву. Чучећи преврће влажно камење и прстима мијеша црницу, да извуче црвића. Ископане полаже с помњом, у комад суве тиквице на лажину, па кад их је ископао подоста смјести се на страну дражице, докле сунце још није допрло, надије све удице, завитла — и баци подаље у море.

Пушећи, трпељиво, ишчекује да у дну затекне и, непомично једнако гледа у море. Рибице с реда се машају, и која, лакома, најпослије превари се и загуца. Тада он свом снагом истегне, уловљеној риби загризе главу и положи у тикву гдје су црвићи. Часом гледа како се надижу њене црвене пераје; нагло дрхтећи надижу се и спуптају, жељне свога чистога мора.

— Присјело ти, а! — каже сваки пут кад оћути, да је у дну риба загуцала.

Међутим сунце се примиче к њему све ближе и ближе, већ је захватило преко половицу увале, па се пред њим море сјаји и трепери, и свјетлост га подражује.

— Доста је за ручак — рече на глас, омота туњу око трстике узме рибу и упути се ка смокви, гдје је храну оставио.

Полако — као има времена — прикупи суварака и наложи. Дим се зауставља у мирноме ваздуху, тек га се у плаветнилу распознаје, и са пламеном губи се у жаркој свјетлости дана.

Дангуба баци два зрна соли на рибу и метне је на жеравицу. Махом осјети се мирис, што јаче сјећа на морску свјезину, и он, одложивши лулу, залаже се онако редом како се која испече. Не појевши ни трећи дио хране и, напивши се само једном, већ је сит. Његови оброци умјерени су, јер се томе од малена научио. Док доруча запуши лулу. Овако ситу у самоћи, у присјенци, за њ је врхунац среће, не осјећа ни страсти ни чежња, ништа га не дражи, па кад га у селу неко покара ради псовки, увијек смишљено одговори: — С вама се не може бити миран! Кад сам сâм и радим и Богу се молим. —

И сада се спустио мир на његово биће и душа — упокојена — заборавља на село, као утапа се у топлини и ведрини дана; регби да је и она дио тога дана, када се све здраво и беспослено предаје слаткој природној безбриги. Лијено погледа уоколо, а кад поглед заустави на силесију мрави, што пред њим за послом журе се, вукући за собом тешка бремена, уозбиљивши се рече на глас: — Баш су лакоми и дрпе се као и људи, као да неће никада погинути!

У оваком благом, лијеном стању куња, и није се ни осврнуо, кад је изнад себе осјетио човјечји ход; мишљаше, да ће га чељаде мимоићи не угледавши га, па неће требати да се јавља. Али момче што се с врха журијаше, спази га, и упита га за козу, вели: — истргла вријес, па негдје побјеже, бојим се штете! Јеси ли је видио?

— Нијесам — једва изусти Дангуба.

— Овај час је била — говори момче и брижан за њом гледа уоколо.

— Ти пландујеш! — завиди му момче — лако за те: — гдје ти глава ту и храна — а ја се истргох од рада.

Дангуба слуша и, затворених очију, посмјехава се, па лијено вели: — Ала сте ви сви једнаци; ко вам је узрочан што не знате

да у оченашу говори: — Дај нам га и данас. А ви хоћете да уштедите од залогаја, и истргосте се од рада, као да знате, што вас сутра чека? Па извади лулу из уста и дода живље: — Будало! гледај ону рибу ондје у тикви — кад је најслађе загуцала, тада јој и присјело . . . ха, сада знаш!

Младић га не слуша већ брижан за козом гледа уоколо и, не поздравивши — оде.

Дангуба остаде сам куњајући. А сунце осваја; свугдје док око допире свјетлост и жар; увукло се у доце и у драге, чисто прожигга . . . Али као кришом, у тишини, из даљега, морска пучина набире се, јежури и јаче модри; лахор заструји, заћарлија, одвојено, одијелито и махом море се буди, оживљује. . . Свјежи маестрал домало сасу околишем, зајамори живо и поче да плачка суре хриди. . .

Дангуба, прокуњававши, дохвати трстику, надије и завитла у сунце. Олово тек што пљусне нагло тоне у дубину. Он га прати погледом и — чека . . . А маестрал још јаче осваја, те блажи обасјану и угријану земљу. У пуноме сјају трепери плаветнило мора и земље и свугдје оно допире и испуњава свјежину јарким дахом живота: и поточине, и драге и гудуре прекоморских брдина, што се одбљескују у јасној модрушастој боји . . .

У дну доље туцају рибе, увијек гладне — јагме се, а он не хаје — сит је! Нигдје доклегот око допире ни брода, ни птице, нити се чује људскога ни живога гласа — само његова мирна прилика стоји на хриди пред немирним, разбуђеним морем, што се надимље, одбљескује и крочи око испраних шкрапа, као да у себи носи сијасет живота... А он се нада њ наднио, као да разумије вјечити шум и као да је од увјеке ту на тој хриди. И не мисли већ ни на село ни на себе. Лијено чувство пријегора и нехаја упокојује се и стапа у хармонији свјетлости и шума. Осјећа благост и покој, и овога часа заборавља на потребе и невоље живота... Мршава рука дрхће, кад у дну риба боље затегне. И како се савија танка трстика, тако се у мору љуљушка његова изломљена сјенка. Он гледа у њу својим модрим, десним оком и на њу се, и нехотице, благо подсмјехује.

Год. 1911.

СТАРИЦА.

Пароброд се отиснуо од краја, окренуо и изишао из спљетске луке; с његове палубе по своме обичају посматрам околицу и обалу поред које плови. И макар да сам више пута имао пригону да се наживам тих видика, ипак, увијек, једнаком слатком меланхолијом прати ми око мрке чемпресе су-стјепанскога гробља, и гледам његову високу обалу и, испод ње, дубоко, тајинствено море — и сјећам се себе и својих дјачких дана. Ту море увијек жамори, а подаље у увалицама мирује и вуче испрано, бијело жало, а чисто ме у души нешто стеже, када гледам у та засјенута, скровита затишја, откуда пуца поглед на широку немирну пучину . . . А пароброд одмиче и за собом оставља, увалице, раће, шкоље и шкрапе, увијене у загасито плаветнило разних нијанаса, па када стиже поред црквице узидане у голу камену, што је закриљује самац бор и једнако над њом жамори своју пјесму, као благи одјек пучине, чељад се по обичају крсти; али ја не дижем

руке, чему? Ја сам још прије у себи осјетио сву милину слободне, скрушене душе . . . Па ето и пошљедњега мрљановога рата и преда мном отвара се каштелански продор — продор мога завичаја — и тада, на догледу виткога звоника, моја је мисао живља и по степење избијају јачи осјећаји из дјетињега доба. И поглед бјежи на суре висове и густе, мрке дубраве, па тако свесрдно занесен и не осјетих да се с пучине постепење губи јака, треперећа сунчева свјетлост и да се с источне стране гомилају облаци.

— Невера ће! — чујем иза себе нечији глас.

Окренувши се опазим познату ми старицу, мајку једнога мога школскога друга.

— Познала сам Вас одмах, али Вас нијесам хтјела сметати . . .

Одмах се сјетих да ће ме бити старица потражила, да јој што причам о сину јој, чиновнику у једном приморском граду. Она сигурно мишљаше, пошто сам био његов друг, да морам о њему штогод знати. А варала се, јер ми већ давно не бијасмо заједно, па тако охладњесмо један прама цругоме.

— Ни мени не лише већ дуго — одговори ми она, кад јој рекох да немам од њега гласа.

— Не пише ми — понови. Па се ко сјети и порече ее: Лажем Вам, писао ми је једном — продужи старица очито бистрије, као да хоће да га одбрани од нечије подвале — писао ми је кад сам била болесна... И питао ме је у писму, је ли ми што потреба... Сигурно био би се сјетио своје мајке! — Ућута часом, па осмјехнувши се љупко, дјетињски, и погледавши ме весело у очи, продужи :

— Знате што сам му одговорила?

— Писала сам му да мени ништа не треба, да сам се ја научила трпјети; само нека њему и дјечи му достаје!... Ах! ето исто сјетио се своје мајке!

Старичино лице, причајући, чисто доби благ израз, израз задовољства, и мој се љубопитни поглед сукоби с њеним упокојеним. Дође ми на памет ње удовачки живот...

Иза мужевље смрти бјеше јој остао на бризи тај син. Да њега и себе прехрани, одлучи се да служи по кућама, па, послвије, нешто приштедјевши, поче да у граду купује женски ситнеж: конца, игала, наранца и других кућних ситнарија, и то ношаше на леђима у своје село да препродаје. Тиме она бјеше сина одгојила и на науке га дала. Испрвице ње идеал бијаше, да га запопи; мислила је:

биће чашћен од свога стада као и други попови, помоћи ће себе и своје, и, смијући се, надодала би: За њих је и овај и онај свијет! — Али син се у најљепши час, кад га је тако рекући већ гледала на ђтару, успротиви њеној вољи и, распопивши се својевољно, уписа се на свеучилиште. Од тада мајци бијаше још грђе, настадоше за њу праве оскудне године: гладни зимњи и дуги, уморни, љетни дани, када се из града враћаше са својом ситном робом не окусивши, преко цијелога дана, ни залогаја, а вечеравши тек осољено дивље зеље; и ноћи бесане угрожене мишљу, да јој син оскудијева у непознатом, туђем свијету. А кад се прве године повратио са свеучилишта, чисто задивљено га посматраше: бијаше се посвема погосподио, а само би се каткад снуждила, опазивши да је бљеђи у лицу но обично: биће од великих студија — помислила би, настојећи тако да се отресе од свакојаквих сумња, које би јој се изнебуха наметале. И тада би га пїтала бољом храном и настојала би да га и у најситнијим стварима задовољи. А син као да се не брињаше за оскудицу и невољу; сваке године преко распушта долажаше у село све то углађенији и господскији, — доврши своје професорске науке, три године послије прописаног рока.

Па тек што је добио службу, ожени се, изговарајући се, да то не би још био урадио, кад би био могао у гостионицама добити све оне угодности, на које се био научио у великом граду, и, окућивши се, заборави своје родно мјесто.

— Стићи ће нас невера — јави се стара, само да заметне разговор, и погледа у облак, што је гоњен вјетром прама нама долазио. За час и удар вјетра зафијуче преко димњака и кроз конопе катарака; пучина се најезила и тамније помодрила, пароброд јаче шкрипи, а по мору нагањајуће се сјенке облака хитрије јуре, не могући никако да се стигну.

— Шест је година што га нијесам видјела, а десет је пуних што није у село долазио — слушам у олуји меки звук старичина гласа. — Пошла би' га опет наћи, али не знам, би ли му жени било мило виђети ме... Па опет нема веће зараде као прије... А је ли те — осмјехнувши се на ме, рече живље — било би добро, да се за њ што нађе и иза моје смрти! Ма само да ми га је видјети! — закључи и, побојавши се кише, базираше се уокколо да се негдје заклони.

А било је и вријеме јер над пучином и копном паде рани јесењи сутон, врхови посурише, а у дубравама већ је мрак, куће и

и дрвета уздуж обале, поред које пловимо, мркије се огледају у немирној води. Погледавши још једном около, чисто незадовољан пођох у друго мјесто, да се од кише заклоним. Унутра нађох три позната ми богата трговца, једнога попа и два странца, по изгледу сигурно трговачка путника. Сви ћутимо ишчекујући да олуја почне, па да брзо одуши. И не чекасмо дуго. По палуби зачу се падање кише, па затим нагао пљусак. У то, испред јаче олује, низ стубе силази старица; погнула се, а пред собом носи пуну кошарицу ситне робе. Заустави се на улазу, па полажући на тле своју кошарицу, рече као да се хоће ради нечега да оправда:

— Дошла сам доље, да ми ово робе не покисне . . .

Нико јој не одговори; сви се, слушајући олују, забавише својим мислима, само онај свештеник у пò гласа моли свој „официј“.

До мало и пљусак попусти, к нама сиђе капетан да наплати пријевоз. Пред њим објаснују се она три трговца, свештеник, два странца и ја: сви имамо попуст, бива плаћамо треће мјесто за друго, и то своје право истичемо пуним гласом. Дође на ред и старица. Разријеши узао на једном крају од махраме, извади новац и плати потпуно, — а чудо ми,

што се не тужи. Капетан погледа у новац, па на кошарицу и вели јој:

— Још двадесет пара за робу.

Старица ћутећи плати и то.

У то близу смо луке, а и олуја попушта. Капетан узлази уза стубе, а ми за њим. Старица се из уљудности одмакне, пустивши господу испред себе; ја учиних исто. Оставши часом сâм са старицом, речем јој:

— Није право да Ви сами, испред свих нас, платисте потпуно пријевоз!

— Е што ћете? — одговори она — немам ја полакшице, а таки је закон! — Па с интересом упита ме:

— Је ли те, и мој син Марко, да је овдје, имао би полакшицу као остала господа? — и чисто матерински осмјехну се на ме, његова бившега друга.

Год. 1904.

ПОХОД.

Док је лађа из луке помолила, јавио ми се морски продор у сјају звијезда, а пучином шуљале се лађе свјечарице као тајанствена дрхтећа жива ватра: рибари у топлој љетној ноћи на пламен маме јата среброликх срђела. Након дугога одсуства пловио сам к острву, па запретани, подушени осјећаји, нагло избише — мишљу хитам тамо.

.... Те исте ноћи врлудам пустим ратом заклоњене дражице, и — гледам на пучину. Слушам меке гласове ноћи; море дише — разговара, а јаки мирис дражи... Тражим је — ту сам је толико пута гледао а знам да је нећу наћи... Душа ми трага за Маријом. Зашто кад сам код мора морам да мислим на њу?

... Марија је била рибарева кћи, са старим оцем снажно је веслала, преважајући пливаче из вароши у дражицу на купање. Чамац реже воду оивичио се бјелом пјеном, застори дрхте у одбљеску сунца, шкрипи, а вјетар око ужета фијуче... И хлади нас плави маестрал,

свјез, лак и ведар као дан... Гледао сам у Маријине очи и немирне валове и, гладећи руком пучину, чињаше ми се да милујем њену плаву косу... и мамио сам њен осмјех и завиривао у бијеле јој зубе... и посматрао пјенушаву пјену, што је водом пловила...

Волио сам Марију и ако је била испрошена за младога морнара, живолазна окретна у чамцу, са очима што звјераху по пучини и, на махове, прелијеваху се бојом острвскога вина.

Заручник јој Јерко, често је на веслу замјењивао старога Маријина оца и возакајући се по дражици, упознах се с њиме. Није волио господе, али мени као да вјероваше. И могаше да ми вјерује. Волио сам Марију мирно необично, нијесам је гледао страственим очима врућега приморца, а њега сам волио као својега друга — и обоје сам их волио, сигуран своје љубави и њихова повјерења.

А како докончаше своје младе, ватрене дане... Јерко, за једне морске олује што бјеснијаше у крвавоме сутону утопио се, код „невјернога гребена“, који у ноћи при мјесецу изгледаше као грдна ноћна тичурина, утопио се између шкрапа и шкоља, око којих море једнако меланхолично крकोће, и гдје је толико морнара нашло своју смрт.

Топца извадише из мора и положише га на жало. Свјетина долази да га види жали и — враћају се кући. Радознали ишчекују Марију, доћи ће да се опрости својим драганом, али им је заман нада, дјевојка не дође да мртваца види. И мишљаше се да је момка Марија посвема заборавила: наћи ће другога да јој рану зацијели.

Али неколико дана иза несреће, док су задње зраке сунца дрхтале по врховима прекоморских планина, и спремало се да у море легне, завезла се Марија сама у чамцу ка „невјерноме гребену“. Неки клапац са жала ловeћи рибу, трстиком у руци, гледаше за њом, јавно јој се, жељан да га у чамац укрца, помоћи ће јој веслати. Али се Марија не о-сврну, већ пришавши „невјерноме гребену“, изиђе, и привеза чамац за шкрапу. Дјечак се зачуди, што ће она сама ту на том страши-вом мјесту. Прекрсти се, смота туњу и — оде. Није смио да га ноћ ту затече, где је топац лежао, јер му је и сада Јерко пред очима, онаки мокар, набухнуо, укочен са очима као стакло...

Спустила се ноћ, а Марије нема.

Стари отац, брижан, пожури да је тражи, увидјевши да се не повраћа, слутња страх обезуми га. Уђе у крчму и каза друговима да се Марија извезла на море и, ето, још је

нема. Четири снажна рибара са старим, учас укрцаше се у лађу и завеслаше затоном према отворену мору. Мјесец се рађао, па кад из затона избише, указа се „невјерни гребен“ као грдна ноћна неман, рекао би стражи пред улазом у отвореноме мору.

Прекрстише се и завеслаше, ћуте вођени једном тајанственом мишљу! иду ка страховом споменику морских утопљеника, иду да траже тијело, а море је душу већ понијело у своје дубине. Угледавши привезани чамац о шкрапу, завирише у њ. Ње нема, а на дну чамца ено црвени се њена вунена марама. И траже је по шкољу, између скрапа, у дражицама и заклоницама, али, од Марије ни спомена. А отац стоји на високу гребену, ћути, гледа у море и, уздахнувши дубоко рече:

— Његова душа повукла је њену за собом у дубине. . . Али гдје је љешина?

Заман дружина, у мјесечевој свјетлости, тражи цијелу ноћ, зазирује у гудуре, и, тамо, гдје вода себи привлачи и непрекидно, једнако јеца, и заман стари, стражи и гледа у море у којем се са неба звјезде одблескују. — Бог зна која је звијезда његове кћери. Најпослије тек у јутро, нађоше Маријину љешину, мало подаље од онога мјеста одакле извукоше, иза олује, топца вјереника.

И њу довезоше и положише на жало. Око ње мокре, увијене, укочене, отворених очију, зујале су, у сунцу, шаролике боје. . . пјевушале око њене главе, једнолико, сјетно.

— И сада наједном поникоше све ове слике преда мном веће давно у души запретане, и не могу никако да им се истргнем; силном снагом освојише ме. А ја би хтио да уживам у слатким негдашњим успоменама, зато сам амо и дошао. Овдје код мора, млад проживио сам неколико година у свјетлости, вјетру, валовима, омамљен јаким мирисавим острвским вином, раздраган љубављу жена у завјетринама код мора на влажноме жалу — жена чији су мужеви далеко преко мора у Америци. Остављене, запуштене, дуго и дуго гледаху на пучину, дуго скончаваху свој млади живот ишчекујући — и не дочекавши их изгубивши наду, бацаху се бјесно у наручај другоме, као да би хтјеле да надокнаде изгубљене слатке часове љубави.

Па што је она мени, зашто за њом гинем? Марија чиста, Марија дјевица, што за своју једину љубав даје свој живот. Зар ја што све волим што ми у око пане могу да разумијем, што је једина љубав, што је вјера? Па ипак ум ме к њој носи, и немоћан тргам се да је се отресем . . . гледам, у мјесечини „невјерни

гребен“ и слушам како отиче вода — отиче и јеца... И бол ме стеже... тешко ми је...

... Крећем се даље задртим ратом. Под ногама шушти пијесак, море се понекад прене и вал, самац, одјелит закотрља се до мене као да жели да ме освјести... Идем даље... идем тамо ка гробљу на крај рата. А Марија чиста, јака, Марија жртва љубави гдје је?

Хтио би да је видим, да је чујем да ми објасни какова је та велика, једина љубав за коју се живот даје... мени да то каже, што сам вјечито гладан, што гријешећи љубим... да се пред њом, скрушим, освјестим, прекалим... да постанем јак, чист, дубок, као што је дубока ова ноћ, ово море и Маријина душа.

Ходам по гробљу, застајкујем, гледам у чемпресе њихове мрке сјене; врхове ноћни лахор тихо лелуја... Осјећам мирис просушене траве, погажена цвијећа, оштри воњ морске осјеке... и задах — смрти. Ту негдје покопана је Марија... Слушам, од некуда, ћук се јавља.

Ево, већ сам на крају рата... Лахор заструји пучином, освјежи је, поплави, пређе ми преко главе и пође ка гробљу.

Свиће — свиће и земљи и мору... и надам се да туга што ме савлађује попустиће;

сунце ће ме ојачати млазом своје топлоте. Али бијаше све узалуд, прве зраке затекоше ме на жалу и, ма да оно ончас, поче да грије, не могаше да загрије моје слатке успомене, и као никада дотада осјетих своју немоћ — осјетих потребу једне јединцате велике љубави, — осјетих у души Марију... И, савладан болом, прама рађајућем се сунцу и отвореном мору, — горко заплаках.

Год. 1910.

ЗЛОЧИН.

Дуга зимња ноћ осјећаше се, гледајући у потамњену дубоку, морску луку, слушајући ударање у камен прштећих се валова, завијање и урлање влажнога вјетра што кишу носи, и одјелито шкрипање нападнутих лађа.

Низом, на обали, дрхти свјетлост лампи, испод којих сјене нагло промичу, дохватају земљу, од ње одскачу, и опет на њу падају. Дуги ред високих кућа кроз чије прозоре свјетлост се расипље на улицу, губи се у мраку. Неко се кроз ноћ жури, а полицај на ћошку, омотан топлом кабаницом, пази...

Алија, млади Босанац, прислонио се уз голо дрво, приљубио се уза њ, неће да га полицај види, боји га се, а ни сам не зна за што. Дуго већ ту заклоњен стоји. И док вјетар фијуче кроз затресене гране гола дрвета, он се бори с глађу и умором. Трећи дан је што је без конака, нема чим да га плати, а јео је тек толико, да се још духатим осјећа. Да је знао да ће морати овдје, у највећем

приморскоме граду, гладовати, не би био силазно са друштвом. Друштво у путу тјешиласе га лаком зарадом, коју ће да нађе код мора, у благој зими која није љута као код њих гдје једнако снијег пада. Дружина се разбјегла за радом, а он заостаде у луци да зарађује, послужујући странце, пренашањем лагљих ствари, јер за тешки посао није био подесан. Али зло вријеме пошљедњих дана зачестало; киша и олуја као да се сјаранише, па не даду сиромасу да заради комад хљеба.

А негда као дјетету код куће било му добро. Његов отац Хусеин бјеше посједник и трговац; Окупација га затекла у младим годинама. И, Хусеин у прво вријеме не хајаше за туђинцима. У своме дућанчићу, пушећ и срчући каву, просједио би цио дан, и причинио се да не пази на чаршију, — и тек што би оком макнуо, кад би нови муштерија, тражио да нешто пазари. На око бијаше миран, равнодушан, као да се њега ни најмање не тиче што туђинци упадоше у његову земљу. Дуго, тај привидни мир, не бијаше нарушен ни ново отвореном ракијашницом, ни погледима дрских собарица, ни усред вароши, уз велику славу отвореном „проститутском радњом“ првога и другога реда, саграђеном на најистакнутијем мјесту, а љепшом и већом

и од самога котарскога суда. Кад би слободнији и млађи комшије чуда о томе причали, презриво би одмахнуо главом и руком, и тврдо у себи одлучио, да се неће уловити на њихов најновији, погани мамац! Али ипак се, на вјешто намјештену ступицу улови. И за то нађе згодан изговор.

Посједоваше од увијеке комад високе шуме уз државни шумски посјед, па кад власти издаше дозволу сјече на ту шуму некоме туђинцу, онај сјечући, побиљежи и засјече његова најбоља дрвета. Хусеин упорно бранијаше своју дједовину. Потужи се котарској области, ова га упути на окружну, окружна на земаљску владу, и даље — чак до Беча. И обећаваше му да ће се штета надокнадити, а он вјеровао и даље молио, али најпослије све бјеше узалуд. Па као да се освети властима, што му отимљу његово љутит — пропи се. И неколико дана шкрипи зубима, ћути и пије, а на вече бије своју кућну чељад, како му које под руку дође. И у пићу омилише му Швабице, па Хусеин као и сијасет других наједном постаде жртвом унесене „цивилизације“. Одби се од жене, куће и дјете, и кроз неколико година осиромаша; — и одсле, пијан, зарађујући по који повчић, скиташе се чаршијом...

Алија док поче да гледа око себе и запажа, схвати штетни очев начин живота и приљуби се уз мајку, с чијих усана бјаше већ давно нестало слаткога мајчина осмејка, а уселила се голема туга. Сјећа се како га мајка малена слаше у чаршију да потражи оца по механама, да с њиме кући дође. А кад је понарастао, касно, у ноћи, пијана, водијаше га кући. Водећи га, отац би на махове, гуцњао и подјекад грдно га псовао, а, на махове, загрлио би своје дијете и онако пијан гладио га по глави. Са женом ријетко је разговарао и на њена пребацивања не би одговарао.

— Алија ојача, па прегне да се побрине за мајку и двије нејаке сестре, јер од оронула, посрнула оца не бијаше кући никакове помоћи. Послуживаше у чаршији, и зарађиваше колико је било од потребе, да се кућа ожити и преживи. Момче налазаше насладе у томе раду и својој бризи, и за дуго упорно се бранијаше од напасти да загази очевим трагом.

Али како да се посвема одбрани, кад његови вршњаци усрнуше махнито у нови живот и о њему осмијехом и насладом причаху разна чуда. Чаршија пуна је тога говора и тих похотљивих прича, што јаре младићску крв, долазе живо пред очи, закваче се у мждане, и никако да им се отргнеш . . . И та

причања о лијепим Швабицама, цретилим, бијелим и руменим, њихове навике, тајанствене ноћи док као ријека жамори, разблудна музика Цигана, нагнаше га да бар једном окуси наслућену сласт.

Први пут, кад с пријатељем зађе тамо, остаде чисто изненађен; јака свјетлост и пуна нагона обезумише га. Цуре приђоше к њему нојвалији, и сва похотљива причања јарана у чаршији, учинише му се и превећ ситна прама овој јави. Чисто није могао да замисли ни у сну, оно што сада својим очима гледа; жене откривене, раздрљене, насмијане, са цигаром у устима, дохватају га се, дирају и милују, — жене о којима је још као дијете стрепећи мислио, дрхтао и црвенио код грјешне помисли, и склањао очи да их не гледа, кад би се с њима на сокаку срео. А циганска музика удара, оживљује га и заноси, а кад престане брујање, што се још двораном осјећа, баца га у пожудне мисли... Гледа, ћути и пије...

Алија посрну и невјешт чак се у неку плавушу загледа, и не могаше одољети јакој сили, да сваку вече тамо не пође. Али велика љубав и самилост прама мајци и двијема нејаким сестрама, што се на махове живо будила, присили га на мисао да прекине и да се гријеха ослободи. — Проходати свијетом!

— сине му у памети, и пробуђена номадска страст отрже га и од цуре и из његова мјеста.

Једног ведрога дана, у љутој зими, кад бијаше снијег зајазио и путове и долове, и кућна врата закрчио сметовима; и кад ријека, слеђена и засута, престаде да жамори, Алија, отевши се мајчиним сузама и молбама, пође са друштвом к мору, гдје је питомина и зарада лакша...

...Поче да киши. Алија се маче и у недоумици што да ради, огледа се по мраку. Најпослије крене ка ивици обале. Вјетар попушта киши, али море узбуркано једнако шуми. Дошавши до једне дрвене бараке, застаде. Јуче био је овдје запазио да једна женетина крух продаје, вртјео се око ње дуго, вребао је... А кад касно у ноћ жена, закључавши врата, оде, мирисавши топао, свјеж крух напрезаше да их отвори. Гребао је око врата тако дуго док му крв не шину испод ноката. И сада покуша, али увидивши да му је труд узалудан, смисли се, и пожури ка тијесним сокацима града. Покисао и гладан, вуче се поред поквашених зидова, низ које крупне капље кише падају. У овим тијесним сокацима већ никога нема. Лампе шкиље, а, у заклоници, у дубини зида, дрхти жижак пред свечевим зачађелим лицем... У једном полумра

чном подруму чује се одјелита пијана пјесма. Тамо се једе ситна пржена риба и залијева јаким приморским вином.

Алија се шћућурио уза зид и вири на ошкринута врата. Овдје је он неколико пута јео. Дражи га јаки воњ испржена уља. Уљегао би, али нема за што да узме ни комадић хљеба. А да гладан у подруму сједи, мрзи га; стиди се крчмара и друштва, и тешко му је издржати, гледајући како се други веселе и залажу пуним залогојем . . . Стоји неко вријеме вирећи, а кад се одмаче, изнебуха на памет му дође, зима, киша, варош, и врзаше му се по глави, нејасно, магловито, раскидано.

Гледа своју кућицу, бијелу, снијегом засуту, и у околи све се бијели, и планина се зајајила и ријека смрзла. За њу испод планине не би се ни знало, кад не би погдјекад из ње дим избио, и лијено се вукао у сивој оловастоме простору. У кући негда горијаше јака ватра; чељад се гријала, ћутала и слушала урликање мећаве. Сјећа се по причању; у том околишу бјаше силан лов. Људи кад им бијаше за нужду, прегнули би и пошли сњежаним трагом. Поубијали би обилну дивљач, хранили се њоме и продавали је у вароши. Али сада сирота не смије да лови; лов је само господи дозвољен. И једнако до-

лази му пред очи бабова кућа. Сигурно у њој сада ватра не гори.

Ко ће дрва да донесе? Отац је залегао негдје у чађавој механи, убија зиму пијући љуту ракију, а није га бриге што се нејач у кућу грчи од зиме и глади . . .

Трже се из тих мисли и чисто зачуди, што га оне сада занијеше. Која му је корист од њих?

Глад га мори; као звијер захватила га својим оштрим панџама. Гребе га и осјећа да јој ум не може одољети, да га завлађује и да је само хљебом може да умири . . . Али како да до хљеба дође? Захвати га од једном насртљиви нагон, да отвори врата од подрума, да улети у друштво, и да неке истргне залогај из уста, — и као бијесан уздрхта . . . Али њих је пуно тамо, крчмар јак, савладаће га, попљувати и изјурити на поље.

Шкрипне зубима и крене даље.

Киша једнако пада. Да пође у квартир? Не да му се. Газда је сигурно већ затворио, а без новаца не би га ни пустио. Али да му се и смилује, гладан, на поду, сву ноћ, не би ока склопио . . .

И зар да тамо у оној мрачној шпиљи, у којој се прст пред очима не види, слуша сите другове око њега како хрчу, и слушајући их да трпељиво скапа? . . .

Избије на ново на обалу. Вјетар га сачека и дуне му отворено у лице. У луци шкрипи јаче, и чује се пљусак кише и мора. Погдјекоја свјетлост у тмини лелуја се, као да ваздухом пролијета. Контуре големих лађа једва се назиру, стрше . . . Рекао би све ће наједном у бездан пропасти. Из низа високих поређаних кућа уз обалу, пробија, на ријетко, слаба свјетлост, немоћна да расвијетли тмицу, што се ода свуда стисла и насртљиво се намеће и земљи и мору.

У оној малој кавани на углу још се свјетлост види. Тамо сигурно карташи играју за новац. Неко вече гледаше их својим очима.

Упути се ка кавани. Завири кроз прозор, докле застор није допирао. Играју; чује се звука новаца, поклик, псовке и грдње, и види, као у магли, и диму, како мршаве руке дрхте, дају и примају новац. И гледајући кољена му клецјају и саме се руке лакомо пружају . . . А новац једнако пада и звекће. Да има неколико пара заситио би се хљебом, а да му је у изобиљу, заодјенуо би се у чисто и топло одијело, и послао би пара својима кући . . .

Бог зна кад ће да развргну игру ?

Не да му се да оде. Звекта новаца држи га прикована на мјесту; и у тами чека . . .

Наједином, изнебуха нападе га сан, почеше се очи склапати, тежак је сам себи, отима се, и отимајући се положи главу на наквашен зид. Али и склопљене очи пале га, обрве мрдају саме, и пред њим свјетлаци дрхте, бјеже, нестаје их, и он за њима као махнит јури и стрмоглављује се у бездан... Куњајући, на махове, руке му се затресу, а тешка глава пада сада на једну сада на другу страну. Трже се од једном кад неко отвори врата и изиђе на поље. Склонивши се гледа како играчи изилазе један за другим. Неки пожурише, а један, времешан човјек, заостаде иза њих. Звиждуће тихо и полако иде...

Алија шуља се назорице за њим. Упире се да га у тмици на оку држи. Већ киша не пада, и нема нигдје никога.

Ко зна гдје је сада полицај? — Биће да се негдје заклонио. Алија из обичаја погледа нада се, али звијезде ноћас не свијетле, тама је и гори на небу.

Човјек пјевуцка и полако иде напријед. Сада ће да закрене у ону тијесну, још тамнију улицу. Алија напрегне очи: замакао је!

Пожури за њим узбуђено, махнито. Стигавши га пресјече му пут.

— Дај ми новац! — вели му муклим, одлучним гласом, и тога часа шчепа га чврсто за руке.

— Новаца?! — промуца у страху човјек.

— Треbam твој новац, кажем ти!

Човјек стаде да се отима.

Алија га махом чврсто ухвати за прса једном руком, а другом, раздражено, нагло дахћући, стаде да га претреса по џеповима.

Човјек кад осјети да је нападач напипао лисницу, пригнувши се у сав глас, стаде да запомаже. Алија бијесно кида робу с њега. Осјећа новац под руком...

Али, наједном, из тмице, дојури полицај, и, страга, шчепа га чврсто за обе руке. Савладаше га. Није се отимао.

А кад га код полиције стрпаше у затвор, прије но ће полицај да изиђе, замоли га у име Бога за комад хљеба, и рече: — Гладан сам!

Год. 1910.

У СТРАСНУ НЕДЈЕЉУ.

Југо, тугаљиво југо Страсне, Велике Недјеље, почело је да дува одмах још док је било изложено за четрдесет сати на великоме олтару Свето Отајство. У хуци вјетра и шуми морских таласа, једва су се чули откуцаји сата на староме торњу, што вјерницима навјештаху свршетак једне и почетак друге „блажене уре“.

... Велике Сриједи парон Зорзи стоји прислоњен уза стуб старе млетачке ложе, у заклоници, те као и онај застарјео лав, зубом времена и посолицом нагрђене главе, што гледа некамо у море — загледао се и он у валове што ударају у утврђене насипе луке, и прштећи се расипљу се у висину.

Монотono и једнолико дување јужине и завијање и цвиљење нападнутих, чврсто увезаних бродова у луци, скрушава га и заноси у побожне покајничке мисли...

Чини му се да увијек ово великих дана, на успомену мука Исуса Назаренина, југо овако силно дува. И поред покајничких мисли

силно га потреса ово „*sirocco passionato*“, и љуто се каје.

Југо је дувало, када је он за младих дана пловио широком морском пучином као парон барка „*Santa Lucia*“. И сада долазе му пред очи крајеви куда је пролазио: грдна острва и оштри шкољи, што као немани лежаху на усколебаној пучини, о које се силом таласи ломе, и задрти пусти рати, око чијих бијелих влажних жала пјене се валови, јурећи у мирне заклонице да опочину.

Код једнога шкоља, што је изгледало при обасјаној ноћи као грдна, голема, грабежљива птичурина настрадао је његов барк. Али он је имао срећу у несрећи, како говораху спасени тонци, кад се кући повратише. Барк је био стар и привидно житом крцат, а бијаше за добру своту новаца осигуран, па кад се парон Зорзи кући поврати у град, иза дуга одсуства, пријатељи и знанци жалијаху му се у по ријечи, подсмјехавајући му се у очи, добростиво, као да су му хтјели рећи; „добро си учинио!“ — Али не будали, знамо како ствар стоји; — а неки, чисто завидећи му, у четири ока вељаху: добро му је успјео „*colpo di mano*“.

Сада је парон Зорзи још угледнија личност у граду, пријатељ високога клера и

добročинитељ Свете Цркве. Отраг неколико година поклонио јој је икону светога Николе у сребро оковану, које је била, уз велику свечаност, смјештена на олтар посвећен томе свецу, путничкоме заштитнику. И вјенчао се имућном грађанком, и, покоравајући се божјим законима, спокојно живљаše.

Молитвом, исповједницом, поклонима и даровима бијаше се охладила грижња савјести због барка у Леванту настрадала, и других гријеха младости.

Живљаše тако неколико година прама прописима ипак добре и повратљиве Свете Матере Цркве, која покајницима радо опрашта, док наједном не привуче га к себи млада Морача, разблудна грјешница у граду.

Већ је од тога прошло неколико „страшних недјеља“, и никако да се отргне из наручаја заводнице. Одрицао се је чак пред Светим Отајством, у великом олтару изложеним; заклињао се пред иконом заштитника светога Николе, и, ове године, међу првима пријавио се код жупника-каноника и понудио највећу своту новаца, да на Велики Петак у ноћној литији, бос, носи велики, тешки криж. Обући ће се у покајничку црну тунику и навући на главу кукуљицу да закрили своје гријешничко лице.

И долазе му на памет божје ријечи проповједатоца Италијанца, језуите, што сваке вечери ове Страсне Седмице проповиједа у цркви, — и дирнут божјом милости одлучно одриче се Морачине гријешне љубави.

И ових дана претргнуо је с њоме, а напаст је велика.

Обичаваше још отраг неколико година, са малим, свакога дана к њој поћи. Устао би рано, цик у зору. Понио би у џеповима шећера и кафе, а уз пост и потопљени бакаларић. Остајао би код ње док би звоно са старога торња јавило „Анђеоски поздрав“; а одмах за њом мање звоно купљаше побожне раниоце на прву малу мису, којој би и он присуствовао, и с ње кући махом враћао би се, да га жена не прекара ради дугога одсуства.

... У побожним мислима и одрицању спуштао се у његову душу жељени покој. А кад зачу откуцаје сата, „блажене уре“, чији звук једва се издвајаше из хуке у луци — клече на голи камен и скрушено мољаше пригодну молитвицу.

И мисао се извину чак у оно доба кад Исуса Назаренина свјетина мучијаше; чини му се да је то јуче било, и ево сваке године неминуовно понавља се. И чини му се као да назријева Исуса, гдје клечи у ближњој ма-

слиновој гори и моли се своје великоме оцу. — Биће да је било вријеме тужно и суморно као и данас — помисли — кад зачу крнку оронулих галебова над собом и у олуји. — Биће да му је био лик онако жалостан, као што је онај што иза великих црквених врата стоји на крижу разапет . . . Днже се и пожури кући, да часом на се навуче црно одијело, па пожури у цркву, да замјени друга гробара, што стражи гроб укопана Исуса пред изложеним Светим Отајством. Раздраган је, што је дошао његов ред, да ову „блажену уру“ клечећи и молећи посвети милостивоме божјему сину. — На вече пође као и обично у цркву на проповјед. Језуита, нарочити мисионар, дијели ријеч божју сакупљеноме народу. До њега, на проповједаоници, стоји скленица воде, да погдјекад покваси осушена уста, и сребрено распеће, којег на махове дохвата и пригибући се живо преко ограде показује народу.

Проповиједаете вечерас о мукама пакленим.

Парон Зорзи, наслоњен на камени ступ до старе крстионице, слуша.

— Да знаш какове паклене муке чекају те, окорјели грешниче, не би никада расрдио Бога твојим дрским безбожним дјелима!

— Знај!

— Огањ паклени тако је жесток, да овај обични наш није него његов осјен! . . . Чујеш ли, опаки гријешниче: само његов осјен!

— Али хоћу да се боље изразим: као што се са водом гаси онај наш обични огањ, тако с њиме могао би се гасити онај страшни паклени, што је теби праведни Бог намијенио!

Језуита наједном престаде.

Парон Зорзи поново поникну и дубоко уздахну. Па, подигнувши главу бојажљиво погледа у проповједника, али опазивши на његову лицу гњев, одврати поглед и сврне га на меке, понизне пламичке, што се на великоме олтару дижу у вис, као да хоће да цјелују закриљено Свето Отајство, обасуто обилатом свјетлошћу и облацима мирисава тамјана.

Па се свега одриче, и, одлучно, обећаје Сину божјему, који је и за њ кап своје драгоцијене крви пролио, да неће више никада блудно сагријешити.

— Исусе мој, милосрђе! — зачу се усклик нечијега промукла гласа.

— Исусе мој, милосрђе! — часом разасу се језиви усклик по топлој, скрушеним уздасима орошеној цркви.

— Исусе мој, милосрђе! — оте се и њему из кржљавих груди, панувши му на памет

гријешна мисао на Морачу, Ма да је се клони и неће да је ни у цркви види, јер је тврдо одлучио да оне страсне недјеље не сагријеши: ни мишљу, ни рјечију, ни дјелом!

— Исусе мој, милосрђе! — понови језиво и скрушено. Проповједник настави:

— Света наша мати Црква милостива је: она је као квочка, што када олују наслути под своја мека крила сакупља своје пилиће, да од олује не пострадају! Али како је милостива, тако је и праведна! Тешко ономе који се отргне испод њених крила: проклет је! И наступиће судњи дан, дан страшни, и биће страдања и шкрипања зуби!... И горјећеш, гријешниче, огњем пакленим! Покај се гријешниче, покај се!.. и биће ти опроштено!

— Али не: неће ти бити опроштено! — повика изнебуха у сав глас проповједник, и дохвати сребрно распеће.

— Неће ти бити опроштено, док се овдје пред овим израњеним распећем, живим Богом, не одречеш својих гријеха.

И повика: — Одричеш ли се?

— Кажи: одричеш ли се? Јер ће доћи судњи дан, страдање и шкрипање зуби... И паклени огањ сијаће ти из уста, из носдрва, из очију... А судњи дан може доћи

сугра, данас, овога часа, па куд ћеш тада, несретнице, ако те неприправна затече?...

— Одричеш ли се: псовке, злобе, безбоштва и блуда?

— Клекни, пуче! одреци се врага пакленог, а пригрли овога — и показа руком на крст — који је за те пролио своју драгоцену крв!

— Клекни! А када вечерас велико звоно зазвони, похрлите један другоме у наручај, измирите се ради Господина нашега Исуса Христа!

Народ махом клече.

— Исусе мој, милосрђе! — разасу се големом, топлим црквом, скрушеним уздасима орошеној. И наста ударање у прса.

— Исусе мој, милосрђе! уздише парон Зорзи, и, кришом, језиво погледа у сребрно расцеће, које језуита држи високо над собом, обасјано топлим, меком, понизном свјетлошћу, у тајанственим облацима сјаја и мирисавога тамјана — и излази у гомили из цркве, премишљајући о страшним мукама пакленима. И у тому премишљању пред очима долази му израђен Спаситељ, нагрђен и окрвављен од рана оштрих чавала...

Парон Зорзи, помњиво, уклањајући се да не загази у воду, пожури кући. На са-

вијутку у улицу при мјесечини упозна Морачу, и јави јој се: — Фаљен Исус! Жена не одговори већ као вјетар побјеже испред њега.

— Што јој је? — помисли, и паде му на памет проповједникове ријечи љубави и мира. — Зашто се срди на ме? С чега ме криви? И њен нехај чисто га стресе; и, у тим мислима, идући кући киње га некакова сумња, и нешто неодређено . . .

При вечери, преко залогаја, ненадно, дође му Морача пред очи, и као да му је капља хладне воде на ћелаву главу пала, стресе се! — Боже ослободи! — и прекрсти се, осјетивши страсно нанадање гријеха прама Морачиној разблудној младости.

Отима се, а у то зачу се силна грмљавина. Да се одбрани од гријешних мисли, престрашен, узне преда се најмлађе дијете и милује га по глави. Али оно, пошто други пут загрми и сијевну, заплаче; за њим заведоше се остала дјеца. Мајка их мири, али и њој сузе навиру на очи, и, погледавши у свога ћудљива човјека, рече: Миримо се, миримо! У то велико звоно зазвони одлучно, осорно као глас страшнога Бога што пријети и опомиње на покајање.

— Исусе мој, милосрђе! — повика обоје езиво, са сузама на очима.

И бану једна сусједа у кућу па друга; трећа, питају проштења, љубе се и мири с њима . . . А парон Зорзи наједном нечему се сјети, диже се и пожури низа стубе.

— Куда ћеш у ноћ? — завика за њим жена. Куд ћеш? — понови.

— Вратићу се одмах — одврати он у хитњи и изиђе.

Ноћ је дубока, тамна и огњевита као пакао. Море, вјетар и грмљавина с њоме владају, а велико звопо пријети, опомиње.

Парон Зорзи, крајем, поред кућа, пења се уз тијесне улице. Кад му сијевање засјени очи, склопи их часом, и опет пожури. Испред њега изниче чељад из куће у кућу, сигурно да се мири.

Стаде пред врата ниске кућице. Часом окљева, па напипавши узицу повуче. Зачу се ударац крачуна.

Узашавши уз тијесне, на по порушене стубе, затече Морачу, гдје се клечећи моли пред иконом ничим неокаљане блажене Госпе, што поврх постеље виси.

Чувши жена да неко долази, окрете се. Па спазивши парон Зорза учини се невјешта и прослиједи мољењем . . .

Он, нашавши се код ње, осјети се лакшим; не мори га сумња, ни оно не одређено . . .

Би му као да је жедан код врела дошао и жеђу угасио. И осјети се чист од блуднога гријеха. Осјети овога часа прама њој чисту љубав, самосиност, нешто слатко, помјешано са страсном гркошћу — и осјети потребу ријечи, објашњења.

— Морача! Чуј, дошао сам не да гријешимо, већ да се гријеха заједно одречемо.

— Иди! ја сам те се већ давно одрекла! одговори жена и погледа га својим црним очима, дубоким и огњевитим као ноћ, што су сада навлаш јаче заиграле но обично.

Па довршивши молитву, диже се.

— Иди! Што си и долазио!

— Дошао сам да се гријеха одречемо, да један другоме опростимо, и да се као брат и сестра растанемо — рече он тужно, и осјети како му сузе на очи навиру. Чујеш ли звоно, Морача! Пријети, опомиње... Дај ми руку!

— Што ће ти моја рука? — одврати навлаш презриво жена од њега — Иди гдје си и досада био!

— Морача! — јави се парон Зорзи, и његово глатко, посвема обријано лице, са испрекрштаним црвено-модрушаштим жилицама, чисто задрхта и сав му се живот стресе — Морача! — издавши га глас једва шапну.

— Иди!

— Зар ћеш ме овако пустити од себе . . .
Растанимо се барем у миру. Чујеш ли звоно?

— Иди, кажем ти!

— Кад хоћеш, идем . . . Али ми руку твоју дај! . . . Дај ми твоју руку! . . .

— Идем! рече у сузама парон Зорзи, кад се жена срдито одмаче од њега.

Полако силази низа стубе. У грудима га јако тишти — плакао би. Отвори кућна врата, и устави се на прагу.

— Морача, збогом! јави се.

Жена не одговори.

Парон Зорзи послушкује . . . Пред њим је дубока, тамна, огњевита ноћ; с мора чује се шум и од некуда далеко долази тутњава.

Престаде велико звоно да звони.

Озго зачује Морачин ход босих ногу и шуштање одијела. И као да му је капља хладне воде на ћелаву главу пала, стресе се. — Боже ослободи! И хтједе прећи преко прага, али чисто не може. Затвори врата, и журно попе се уза стубе.

— Морача! — једва изговори и зајеца.

— Иди! ово су велики дани — одговори она, и насмија му се у лице.

Парон Зорзи пружи прама њој своје дуге, мршаве руке, и сав дрхтећи, обухвати њену

топлу главу и пренесе је к себи. И загледа се у њене дубоке, огњевите очи . . .

— Морача! . . . проклет сам! Не могу без тебе . . .

Жена осјети његово меко, ђудљиво, разњежено драгање, и помисли: — И у Страсну Недјељу не може бити без мене! . . .

И, поносна, задовољна, обухвати га као мало дијете, и привуче га к себи.

Год. 1911.

ЈАРАНИ.

Пред подне враћах се са Плоча у град. Осјетих мртви хлад; вруће бијаше на сунцу, али на догледу пучине што дрхташе у сјају ведрога дана бијах лак и — уживах.

Локрум, са својим меким сјенама, зеленилом и бојама што се прелијеваху, дуго ме к себи мамио и једва отргох поглед с њега.

Врлудам тијесним улицама старога града, застајкујем и гледам и, гледајући заћох мишљу у славну прошлост и чисто осјећам њен задах. Као на гробљу свугдје цвијеће; и на тарасама и у процјепима распуцаних зидова, по прозорима и двориштима — цвијеће пожутјело оцвало, погнуло главу као да му се неће да гледа у сунце, што над њим високо сја. Зар амо оно ријетко и долази, а и што ће сунце умрлима? И куће су споменици и чини ми се као да свака од њих у себи и у цвијећу своју душу крије, скамењену душу некадашњег господства и људства нашега. А када наиђем на новије поправке старих палача, зазебе ме у души,

као да сам срео јака, отмјена човјека, кому живу руку одсјекоше и замијенише жутом воштаном.

Ходим, застајкујем и — снатрим. У души носим историју прошлих времена, и не пазим на чељад што поред мене пролази, у тој чељади као да је замрла стара дубровачка душа и као да је прибјегла у овај тврди камен, што гледам, нарешен пожутјелим цвијећем.

Свладан избих на плацу.

По њој се простро дубоки хлад и жестоко сунце. Вршци зграда дрхте у сјају, одбљескују се, а у јакој свјетлости, одскаче озбиљни, строги стил тамних цркава . . .

Олеандери, оцвали, запрашени и жедни вену, погнули главу као да ослушкују жамор воде што избија из Чесме — млаз воде свјеж и хладан. До воде на каменим стубама посједали носачи, одмарају се на догледу воде у хладу: видим ту сиромашне прибјеглице из свих наших крајева; прљави са ужагреним очима, изгладњели — што ће они овдје? — овдје на овој господској Пласти, која само на прошле дане подсјећа. И сва та чељад, што се по њој митокласи као да није свијесна њене љепоте, промиче као и остали свијет других градова, а кад у Дивони, у

прозору, као у чистом планинском леду уре-
зану, угледах униформирану главу службе-
ника, осјетих у себи као нигда до тада —
наш стари и наш садањи Дубровник . . .

Хтјео сам да стресем са себе слике про-
шлости и мој се поглед заустави на момчету
у стајаћем одијелу са херцеговачком капом
на глави. Али да је и није имао лако бих био
познао да је Херцеговац по јарким очима,
дугом профилу и интеллигентном изражају лица.

На око је брижан, туђ, цури се кад га
нетко погледа и међу свијетом чини се као да
је изгубљен.

Мора да је грдно жедан, јер, тарући
руком уста, хтједе да приђе ка Чесми, али го-
лубови, што стајаху уоколо воде — прхнувши
заокружише, у сунцу засјаше плаветнилом, па
опет падосе. Момче поплашено узмаче и —
застаде. Стоји у двоумици и гледа у млаз
воде. Па у неко вријеме смисливши се, освр-
ћући се на све стране, полако, обазриво
хтједе да обиђе голубове. Носачи опазише
како се шуља и прснуше у обијестан смијех.

— Не прилази — повика једно Црногорче
— не прилази! — поплашићеш голубове!

Момчуљак на ново узмаче. — Хтједе да
пође, а да се не напије. Ја приђох к њему,
велим му: Иди напиј се! Зачуђен омјери ме

погледом и не рече ни ријечи. Али ја засух ријечима. Најпослије послуша и сит се напи.

Погладивши уста руком мирно ме погледа и пође даље.

Пред негдашњим кнежевим Двором, данашњим царско краљским поглаварством — застаде и брижан гледаше у двор; хтједе да уђе, али у то из двора нагло изиђе неки униформисани службеник, момче чисто успрене, измаче се у страну и, у знак поздрава дохвати се капе. Окрену се и гледаше за службеником, док не замаче. Застајкујући врзаше се обазриво око Двора, завириваше у углове и закриљена мјеста и најпошље дуго стајаше на сунцу.

Видјело се да је у стрепњи, да нешто јако ишчекује. И, у неке, као да му се чекање дојадило униђе у Двор. Хтјео је да пође уза камене стубе, али како свакога часа неко низа њих силазаше очито не усуди се, већ се прислони уз камени ступ и — чекаше.

Ја посматрах тријемове кнежева двора; и у њих се увукло сунце и с њима у прошарици игра се, а у угловима лежи мртви хлад . . . хладан и тајанствен као камени ступови . . .

Од посматрања отрже ме чиста, отворена бесједа.

К ономе момчету журећи се низа стубе, пришло је друго момче, сличном капом на глави.

— Што би? — упита први радознано.

— Неће да ме пусте, не даду пасоша...

— Зашто?

— Веле, да сам болестан, а нијесам...

И надода нагло: Мораћеш сам у Америку...

— Сам?! Валах нећу... Сам!? Без тебе што би у туђему свијету?... — Што би без тебе?

— И овђе смо т љи и код своје куће смо туђи — одповрне дошљак замишљен... Свугдје сам туђ, а ето ми не даду у туђину... Па усрдно каза: Иди ти брате, тебе прогласише здравим, иди ти! чему да ради мене срећу губиш?

— Срећу!? Бог дијели срећу!.. Па све једно!... И каза одлучно: Враћајмо се кући!

И обујмивши се око паса, полако, обазирући се уоколо, изиђоше из кнежева Двора.

Год. 1911.

У ЈЕСЕЊЕМ СУНЦУ.

Пробудио сам се мислећи да киша пада јер је пошљедњих дана обично падала. Али кад растворих прозоре, сноп меке, третаве свјетлости сину ми равно у лице. Часом загледах се у сунце и у пучину па, посматрајући, око ми се заустави на низу мрких хриди у мору поред кршевите обале заклоњене приморске вароши.

Око те хриди јуче, у јесењем сутону, кад сам у луку улазио, надвијаше се галебови и кричаху као пркошљива дјеца, а њихово перје истицаше се својом плаветном, свјетлом бојом у замраченоме простору.

Нагло изиђох из куће и избих из тијесне влажне улице у луку.

Сигурно је и ноћас падала киша, јер је уоколо све опрано и ведро; суро је и камење свјетлије, и зеленији су жбунови пустих рата, што оштро у море задиру. Далеко изнад врата Боке сунча се пучина; у даљини дрхти недогледни простор, оплакан сјајем све јачега сунца.

Матрози чисти и окретни, незасићени, у плавим капама, са врпцом исписаном златним словима, боси, перу палубу војничке лађе,

што ће домало да отплови ка тврђавама, подигнутим над морем, по висовима, гдје испод земље живу војници, момци, жељни свјетлости и испусна живота, који неустрпљиво ишчекују да се поврате у своје родне крајеве, да тамо по засјенутим пољанама опет оживу затомљене, пуне осјећаје.

. . . Нагледавши се пучине зажелих се поља; маме ме зелене дубраве и дубоке неприступне поточине са благим присјеницима и вјечитим хладом. Застајкујући остављам за собом варош застрту сјенама, пред чијим лицем дрхти море. Поред мене нижу се питоме баштине, у којима се из тамнога зеленила стидљиво жуте лимунови и наранже, а из дозрелих распуцалих шипака вири обилато црвено зрње засићено, плодне земље и топла сунца.

Дражи ме оштри воњ, што из башта лагано, тромо подиже се и над њима застаје; кидам лимуново лишће а његов упокојени, јесењи мирис приања ми уз прсте. Прилегом из жива врела пијем воду, лијепо осјећам на усницама и челу њен хладни додир, а у ушима ми бруји лак отицај, што се крије испод испрана камена, живо, постојано, а благо мрмоњи као да нешто драгоцјено нуди.

И дижући се са врела осјећам у себи снагу живота што хоће да се од мене отргне,

испољни и расплине у плаветноме простору — и идем узбрдицом даље.

Лутаћу цио дан, јер силно волим ово јесење сунце што ме слашћу успављује.

... Скренух с пута прама заселку откуда се још види море: нећу да га с вида изгубим.

На њиви чујем ајкање орача. Приближих се и рекох: Сиј!

— Ово је дан рада и благослова! — одговори он и даље сије.

А ја гледам у његове јаке руке у тешку земљу и волове у јарму у чијим трпељивим и доброћудним очима одбљескује се свјетлост божјега дана. Расклимани плуг шкрипи, волови дахћу, а тешка земља одваја се: орач сије из пуне шаке, широким закретајем руке, обилато; сјеме пада у бразде, чекаће прољетно сунце да га огрије, и да ускрсне новим животом. И гледајући, овога часа, чини ми се да нећу нигда угинути, и у души осјећам ритмички куцај животне, упокојене сласти...

И јака неодољива чежња вуче ме за сунцем.

Пењем се уз главицу испрекрштану поточинама до највише виси, на којој као добра мајчица стражи стара црквица. Спопаде ме жеља, да уђем у храм дјетињег ми доба, и чини ми се да осјећам мирис тамјана, воска и старих

одежда, а брујање воде и трепетање чемпресових сјенка погодно ме блажи, свако чуло прилагођује се опћој хармонији у којој ми се душа утапа.

И док тако снатрим, угледах пред собом младу жену. Нађосмо се сучелице једно према другоме и, гледајући је, њене засјенуте, тамне очи постепено оживљују и на уснама рађа се ријеч. И познајемо се, а чини ми се да међу нама не може да буде запрјека јер из очију нам се испољују очити знаци повјерљивости, сућути и љубави.

— Далеко је мој човјек — каза ми својим меланхоличним гласом — чак преко мора у Америци — кретом руке показа на далеку пучину и настави као за се: — Тек годину дана живјесмо заједно.

— А сјећали те се?

— Шаље ми поштогођ, но зар се о са- моме круху живи? — надода мирно и погледа ме. Погледи нам се сукобише и њене и моје уснице лако задрхташе.

Ћутке се гледамо и, гледајући се, видим да она из мојих очију и мога осмјеха наслућује моју рађајућу се страст онакову исту, какову је толико пута осјетила у своме човјеку... И ја несвјесно све јаче обухваћам својом мушком страсти, здраву жену обасјану млаким

јесењим сунцем — једнаком неисцрпном чежњом, нигда не засићена уживања, које увијек осјећам у простој природи за лијепом женом.

И пред очитом голом истином наших осјећаја подуже, у пламену чежње, стојимо и повјерљиво се гледамо; истински смо занесени, узбуђени . . . и требало би да у овоме сретно надошломе часу прославимо свадбу наших живота . . .

Али жена наједном једва чујно каза :
Збогом! — и хтједе да пође.

Пружим јој руку, и у стиснутој шаци осјетих огањ и дрхтај.

Осврнувши се још једном на ме, поне-савши са собом, на одласку, пробуђене осјећаје — насмија се болно и пријегорно . . .

Слушам како се испод њених ногу омичу и роне обилати комади плодне, огријане земље, и рушећи се тешко падају у дубоку поточину гдје влада мртви хлад. Боли ме у души и чини ми се да се од мене нешто јако отргло и за њом пошло.

Па дуго и дуго у сунцу видим само њу и њезин осмјех, који јој се у тамним очима одразује, осмјех крцат чежње, туге и — наслућене страсти.

Год. 1910.

ОТРГНУТИ ЖИВОТ.

I.

Онога јутра кад је Ивица сустиже у путу што је водио у њену ограду, јамачно му се није надала. Спазивши га из даљег, причврсти, но ни он не бјеше лијен; сјети се да ће да омакне, и часом нађе се код ње. Да је и хтјела, није се могла више осамити; није било прилике, замјерила би му се: исти пут водио је и у његов виноград.

Мирно се јави једно другоме и мучке се упутише кући. Ноћу је кишило па су поља још влажна. Јесење сунце не жеже, жељно га ишчекују да чим прије помоли. А кад их оно весело обасја, осјећају се живљи и кришом згледају се. Јелица путем брза, но, он је сустиже и даље од некога дијела пута ходају успоредо.

Наједном на узвисини изненада раздани. Осјетише благост сунца, свјетлости и дана. Све околу сину лагодним животом. Ноћашња

киша очистила је ваздух, испрала лишће, траву и камење. Супротне прекоморске, голе брдине одсијевају на сунцу, чисте, непомичне, надвишују равнице и доње, што се чак до мора спуштају; а главице у плаветном ваздуху, над којима се са свију страна ведри небо, у сјајном дрхтају и прелијевању боја, избијају у простору у неодређеним облицима. Још је хлада само у испрекрштеним поточинама и мрачним доцима, док ће и тамо да свјетлост надвлада, пробије и истисне мрак. А наједном јави се море као језеро обавито сјајном, злаћаном маглом, коју сунце жељно срче и испија.

Пролазе присјенком уздуж маслиника и отрганих винограда, и одмичу све даље и даље од села и кућа.

Напокон скрену с пољског пута на шумску опутину и зађу у закржљало грмље. Тако ходајући, треном се нађу на врху узбрдице, обасјани ведром свјетлошћу дана. Под њима зја дубоки долац, на чијем подножју стрме поточине још лежи, непомично, мртви хлад. Одмичу низбрдицом и из сјајне свјетлости јутра силазе у мрки, влажни простор, сунцем још неогријани.

Обоје, као за окладу, ћуте, и цијелим путем не прозборише ни ријечи и ако је он

њу гледао, кад с правог пута замакоше, усрдније и смионије. — Оде и јаматва! на-покон, скањивајући се, јави се младић, то-лико да нешто рекне. — Доћи ће друга — одазове се дјевојка и ступа живље к про-долу.

У путу прѣдала је, што се, случајно, са-стаде с њиме на сами. У пошљедње вријеме и ако су били сусједи плашила га се.

У селу, Ивица, не бијаше на добру гласу, мада је био прикладан, од здрава рода и по-штене куће.

Тужиле се на њ дјевојке да је насртљив и нагао. А ко ће да му вјерује? још ни краља није служио. С тога одбијаху га с реда од себе: не даваху му ни близу.

А он их свуђе дочекивао: и на стражи, и на води, и у заклоницама по пољу. Па што је још грђе, несигуран је и превртљив: сад би за овом да заложу главу, док му треном мине, па приђе другој. У пошљедње вријеме пало му око на сусједу Јелицу; она му се уклања гдјегод може, а он све жешће за њом пристаје.

И дјевојка набусујући пода се, предљиво се по каткад осврће на њ; хтјела је одмаћи, но није могла. јер је он узастопце слиједи.

— Пуче ми опута — смрси пркошљиво и погледа на њу. Па застаде на лаганој окучи. да боље привеже опанке.

— Ивица, ти остајеш! — нагло се јави дјевојка, и не осврћући се пође даље. — Ето ме, о! Заједно ћемо — неустрпљиво одврати младић и нагне за њом.

Дојуре у долац, на баштину и спремају се на посао. Јелица поведе козу, коју је водила за собом на узицу, на ледину и привеза је за смокву. Он пако намјести се уза зид свога винограда, и не хтједе да први започне радњу, као да је се најприје жели сит нагледати. Међутим, она се на око и не осврће на њ; прислони се уз гомилу у своме саду и часом одмара се. Доцем још влада мртви хлад. Горе повише, на мјестима, лијено се провлачи магла ниже руба продола; но мало помало сунчана свјетлост надјачава, и праменови магле, док се примакоше сунцу, прелијевају се у меким и сјајним бојама. А даље по равној височини у ведрини јутра, цакли се росом наквашено грмље. Испод њих преко обасјане и трептеће црте морског продора, назријевају се вршци прекоморских брдина, чисти, и непомични.

Дјевојка неко вријеме попостаде, затим се диже, стаде по зеленим вријезима пребирати

младе тиквице и брати их. Једна цијела гомила испрекрштана је плодом. Испрано суро камење једва гдјегдје избија из густине и мјеша се са раствореним, великим, жутиим цвјетовима што зивају у ведрину, незасићени тоpline и свјетлости.

Около гомиле у зеленкастом грмљу избију помидори, из неколико презрелих, црвених, од кише распуцаних, циједи се обилни сок; жућкастим сјеменом пада на влажну земљу и плоди је... Јелица је брала дозреле и трпала их у подвезану прегљачу. Кад се је пако испружила, нехотице погледа на Ивицу, који је још сједио на зиду и очима је пратио. Иза њега простире се у најбољој снази виноград. Густо испремијешано презрело лишће живо се истиче и у очима одскаче. Прелијева се по цијеломе винограду, скупљајући у загаesito бакарасту боју све ниансе подјесење ведрине и хлада.

Дјевојка није могла да одоли напасти а да га на махове испод ока не погледа, и уза све што је послије непрекидно у земљу гледала, остаде јој он увријежен у можданима у црвеној шибенској капици на глави, прислоњен уза зид. И ако га није хтјела гледати, опази ипак да се макао, накривио на страну капицу и надлактио се на зид.

Чудила се је што још не иде за радњом; чему не проговара? јер је чисто на себи осјећала његов поглед, који — како се њој причињаше — љубопитан је и разговоран.

Најпошље, у добар час диже се, испружи; рукама у празно заколиши око себе и зјевну. Прескочи у виноград и поче да купи такљнице и да их реда по зиду.

Тако се је обоје неко вријеме забавило послом. Око њих све је спокојно, само се чула коза, како се по смокви пропиње, стреса гранама и брсти лишће и младице. Али и она се смири, сиђе, радознало се разгледа, испружи главу и макнувши њоме на страну, тугаљиво, дрхтавим гласом замекета. А сунце се све ниже и ниже спушта низа камените стране доца, те допре и до ње и обасја њено као срп савијено тијело, које је витко и сухарљиво, као да се је, од увијеке, само са козама верало. Истина, бјеше се задјевојчила, али још не бијаше посвема развита. Њене груди још се не заоблише, тек се је назирало куда ће у своје вријеме да помоле. А и лице кад је сунчева зрака у њ упрла, причини се дјетињасто и блиједо, као да није могло да одоли јакој свјетлости. И што је на њеној одуљој глави највише у очи ударало, бијаше смеђа свијетла коса, савијене густе обрве, и

дуге одијелите растресене вјеће, у присјенци којих, уз лаки дрхтај свјетлости и сјене, назиру се благе граорасте очи пуне сјете и стрпљивости.

Журијаше се да сврши посао. Тиквица и помидора подоста је набрала, па их стрпава у врећу.

Тако у послу није ни осјетила да вријеме пролази, да јасне сунчеве свјетлости постепено нестаје, да су је заклонили облаци што се од поднева нагомилаваху врхом каменитих брдина. Испрвице бијаху бјелушасте; на крајевима висјаху им као сребрене ресе, док се помало примичаху доцу оловасти па загасити. Махом дуну и вихор: стресе гранама од смокве, и лозама и лишћем. Треном небом се облаци гоне све живље, и на путу као немани прождиру лапте уздушне модрине. Сунце се још бори. Тонући иза облака, на махове избије да још једном сине, али не може сили одољети.

У тренут, над доцем небо се смрче и обави се покретљивим тамним застором.

Наједанпут, иза јаче помрке, исто онако као што је изненада и дунуо, вјетар се смири и настаде тајац.

Дјевојка се огледава уоколо плашећи се кише, а није могла да испред ње побјегне,

јер је до села преко сахат хода, па ни посла није још довршила. Тјешу се да ће вријеме нагло одушити, дотле пако заклониће се у кућицу што је у њиховој шумици, прикладно заклониште од рђава времена.

У то и Ивица прескочи преко зида и приђе к њој. У руци носи нешто паљетака.

— Хоћеш грожђа? — упита је.

— Зобљи га сам! — Па се нагло пригне и стрпава хрепчиће у врећу...

— Киша ће — тихо реће Ивица, заставши над њом. — Овако и јуче. Ноћу изведри, док преко дана изненада очепи... Ма лако за кишу, близу је кућица; пространа је; могли би стати унутра да нас је и више.

— Да, да! Нећу ја с тобом у кућицу — чисто одсијече дјевојка, и положи врећу на гомилу.

— Зашто не? — чуду се младић, коракнувши за њом.

— Нећу, па нећу! Прођи се ти мене. И настави срчано: Нијесам ја за те!

— Па ко ти што чини? — љутио се он.

— Знам ја — и одмаче се од њега.

— Бјежиш од мене! а ја ћу баш за инат к теби! — и попође к њој.

— Молим те остави ме се — пријекорно и одлучно изрече дјевојка. Затим оде прама гомили, и пренесе врећу на други крај.

Све је око њих замукло. Не чује се ни цијука птића, ни шуштања лишћа. Доље у затону море је потамнило и не котрља се по пијеску. Само негђе даље на махове бречне мазгин звонац, па учеста и застане. Све се у се стисло, задржало дах, и раздражено очекује нешто силна што ће свакако да дође.

И шуме потамнише; њихове мрачне пролагине тајинствено к себи привлаче, да заклоне, сакрију...

Наједном вијугасто сијевне, из далека зачу се подмукла тутњава.

— Невера је! — рече младић, стојећи мирно на сред сада. Затим се окрене к дјевојци: — Грем у кућицу.

— Пој, кад хоћеш, а ја ћу врцем дома — узврати она.

— Не вјерујем да си толико луда.

— Хоћу, очију ми, — и поче да се прти.

— Е, кад је тако, онда ја грем — одлучи младић. — И онако нисам собом ништа понио, а гладан сам... Ето ти кућице! Погледа је немирно, а очи му засвијетлише, као дивљи

огањ у ноћи. Одилазећи набаци: — Па реци да нисам младић!

Дјевојка погледа за њим. Тркимнице пре-скакиваше преко зидова и трсја. Лак, је звјераст и окретан. Дјевојка прати га погледом док не замаче између стабала.

Затутњи све ближе и ближе. Крупне, млаке капље на ријетко отпочеше падати. Јелица се маче, пренесе врећу у кућицу, сред чесминове шуме поврх крчевине. Одријеши козу, па и њу у суво спрати, сагне се за њом и униђе унутра. Тек што се је иза врата смјестила, просу се кишна вијавица, рекао би све ће да потопи.

Оћути се сама самцата, одијељена од свега свијета. Шћућури се и устрпљиво ишчекиваше да престане...

Није знала, о чем је мислила, када он, изненада, као да је из облака пао, трчући уљезе у кућицу. С њега се циједила вода, као да су га из мора извукли.

Смео се, па стаде да се извињава:

— Заборавио сам мараму, а по овоме, и погинуо би на путу.

Дјевојка успрену док га угледа. Није знала што да почне. На пољу силно пљушти, а на небу ни комадић ведра, ни свијетла, те није било наде да ће престати. Не одгово-

ривши ни ријечи, саже се, примаче боље к вратима, тако да је половицом тијела стала испод плодне чесмине што је пред вратима расла.

Пожутјело, обло и једро жирје, лагодно је на младицама висило и голицало је по власима. Подбратком прислони се уз танки огранак и загледа се у кишу.

— Ужгаћу мало огња, да се осушим — јави се Ивица изнутра. Покупи по кућици нешто суворака; дохвати с пространог кревета руковет сламе, упали и проири. Испрва задими, но послије ражга се ватра и запламса. Цијела кућица оживи; лагодни млаки ваздух часом разнесе се уоколо и освоји влагу. Примакне трупић к огњу, па сједе да се грије.

Дјевојка још стоји на вратима и гледа на поље. Свјетлост и до ње допире, и захваћа јој главу и затиљак.

— Примакни се и ти; није срамота ухватити арију од огња, па да и није студено! — умиљавао се младић, само да је разговори.

Она му одмах не одговори, стоји на мјесту као осуђена, али домало нечему се сјети и, обрнув се к њему, рече:

— Огриј се ти, ја ћу поћи.

— Јеси ли полудила? по овоме дажду?

— Што ме брига... Дома ћу се осушити...
А зашто си се повратио?

— Рекао сам ти, остала ми марама...
И вјеруј, не мислим на никаково зло. Лијепо
се разговарајмо, па ћемо заједно кући.

Затим блаже настави:

— Не брини се, бона... Приђи к огњу;
ако те се такнећ, не звао се више младићем.

Јелица се приближи и оставши на ногама,
устобочи се уз ватру.

Огањ Ивицу добро суши. Из одијела
као из котла, диже се пара и мјеша се с ди-
мом. Заруменио се од пламена а очи му
немирно играју. У неке се распружи, лијено
устане и попође к вратима.

Дјевојка инстинктивно успрене. Огледава
се по кућици и махом сину јој мисао да изиђе.
Ивица се досјети њезином немиру, насмијавши
се исцири бијеле зубе и пожудно очима у-
пиљи у њу.

— Ето сада си ми у шакама! — огласи
се као у шали. — Ма зар ћеш отићи прво
него престане?

Дјевојка ћути, али се на њој види да јој
је мучно и да га се боји. А напољу једнако
пљушти, и нечиста блатна вода купи се испред
кућице. И тако неко вријеме стоје једно до

другога. И он наједном осјети се до ње сам и јак, и гледајући у њу, витку, немирну, захвати га мисао да је свлада... — а у кућици ватра цвилећи замире... У то јави се она:

— Ето, сада је мања киша... Поћићу... пусти ме! — и попође к вратима. Но младић стоји испред врата и не миче се. Испрси се преда њу и својим животом брани јој излаз. Она се јаче уплаши и свакако одреди побјећи.

— Молим те Богом, пусти ме!

— Што ти је? Завртјело ти... Баш нећеш куд си намислила... Нисам ни ја вукодлак? Љутио се младић.

— Пусти ме! — у страху моли га дјевојка и стаде силом да се мимо њ провлачи.

Но, чим се к њему приближи, зграби је он обима рукама и никако не хтједе да је пусти. Она тада, дрхћући усрдно и опроштајно моли га да је се окани.

— Нејака сам... Удавићеш ме!.. Пусти!... понављаше више пута раскидано исте ријечи.

И кад увиди да ништа не помаже, очајно и грчевито завика:

— Шта мислиш од мене урадити? — и бијесно напре бранити се свом силом.

Њезина обрана њега жешће помами; обе зуми га, и направши сву момачку снагу, снажно њоме завитла и, мртво, стровали је на земљу...

II.

Када је, мало затим, јецајући с расбарушеним косама истрчала из кућице, не осврћући се, још је киша падала. За њом плахо, мекећући, вукућп за собом коноп, тешко касаше коза, али је није могла достићи.

Бјежи као луда. У глави јој празно, само једна јединцата мисао увријежила се у мوجدане и гони је бесвијесно напријед. Та мисао прати је цијелим путем, и чемером јој осваја душу. И није могла да се снађе, да размишља: грчевито хтјела би да ту мисао негдје сакрије, у земљу закопа, да је се отресе, али све залуду. У ушима причини јој се да за собом непрекидно чује пусти глас, што је кара, као да је она крива, да јој силом уграбише њену дјевојачку душу . . .

Из кућица, уз пут, људи се чуде, гледају за њом, питају што јој се догоди; али она их не слуша. Страхом и циглом једном једном мишљу гоњена, бесвијесно улети у кућу и горко зарида.

— Што је? — у први мах навали на њу мајка и стаде је карати, мислећи да је негдје козу у штету пустила.

— Нисам крива . . . Бранила сам се . . .
Ивица силом . . . јецаше грчевито дјевојка.

Мајка се досјети, но мипљаше да ју је само напастовао и да се гонио с њоме, као и с другима, и раздражена отрча у сусједову кућу.

— Куд вам је онај гад? Што му ради моје нејако дијете . . . Нисам ни ја млада била находна, па није ни она, не! — и стаде је вика и грдња.

На карање дотрчало и друге чељади. Жене се чуде и мире, али она бијаше све насртљивија.

— Проклето кољено! — у задњу прокуне и одјури кући.

— Неће ни ње Јелица бити светица! — набаци женама, загрижљиво, Ивичина мајка и затвори се у кућу.

Ивица пако пошто престаде киша, на око миран као да се није ништа догодило, крену из поља кући. Кад ступи на прави пут, осјети некакав језив немир. Затим, размишљајући, чудно се како се оно догодило; кајао се што је лудо занagliо. Хтио је само да се забави, да је изљуби и раздражи, па ето; није био господар своје воље . . . Али брзо се примири. Сигурно дјевојка неће никоме казивати своје срамоте, није тако луда, а биће прилике да се помире.

У ходу, тек што се смирио, осјећао се на таште и гладан. Подне је давно минуло; мислећи да ће се до ручаних доба повратити кући, није био ништа са собом понио. У жељи да се сит наједе, скоро заборави на дјевојку. На једном дијелу пута скрене у овећу кућицу гдје је знао да се тежаци за ружна времена сакупљају да се заклоне. Нађе их неколико на окупу и приђе к њима. Растркали се око ватре, суше се и ваде из жераве печене крум-пире. Међу њима нађе и Јеличина брата; часом се збуну и би му потешко. Али кад он отпоче да нешто друштву, смијући се, приповиједа, разабере се, лијепо се умјеша у разговор и прихвати с осталима да љушти, соли и једе топле крум-пире.

Навече, кад је дошао кући, већ се је селом чуло што се у пољу бијаше догодило. Отац га послјије вечере изгрди. У теби је синко враг! Е, није другојачије. У коју се је сотону увргао! — рече пошљедње ријечи, као за се, и погледа на жену.

Ивица је мучао, и набрзо задријемао. Су-тра по селу није било велике бруке. Мислило се да је Јелицу напастовао и нагањао се с њоме, као и с осталим дјевојкама, и да је с тиме све свршило. Познавали су га као насртљива и погана за женскиње.

На томе би било и остало, и не би дошло до веће срамоте да се у селу није отраг пар година населио неки ислужени жандар. Он схвати ту ствар друкчије од осталих сељана: схвати је „по закону“ . . .

Па прожет службеном дужности не хтједе да пропусти ову лијепу згоду. — Нека се врши закон! — рече некима што се око њега по вечери сакупљаху и пријави случај области.

Суд започе истрагом. Жандари мијешали се по селу, нешто потајно пропиткујући. И не прође дуго, стиже позов од суда Јелици, њеним укућанима и некој другој чељади што је на путу сусретоше расплакану.

У први понедјељак, рано, упутише се у варош, да на вријеме на позив стигну. Свијет што је за лијена дана уранио у поље, гледа за њима — и, већ истога дана, знало се у селу зашто их суд зове.

— Требало нам је и ове кушње! — јадаше се путем стари отац, размишљајући о судбеноме позову. А мајка јој, већ постара жена, кукаше непрестанце, наслућујући велику срамоту. Обоје нијесу право ни знали што јој се догодило. Она је тврдо ћутала, а они је нијесу ни испитивали потанко, особито стари: он се је срамио и погледати у плачне кћерине очи.

Кад су стигли пред суд, чекаху с осталима да одзвони девета ура. Већ кад стадоше, Јелици се ускуца срце, као да ће да искочи. Гомила народа сакупила се пред големом зградом. Варошани, понајвише господа, ушетали се горе доље, као да не имају цијели дан другога посла осим те забаве. Причини јој се да је сви гледају и очима испитују. У неколико је претјеривала, гоњена срамом и предвиђењем, но ипак било је у томе и истине. Неки, видећи је тако уцвиљену, питаху један другога што ће она тако млада у суду? Кад је пако откуцала девета, и кад је она за свјетном, праћена од својих, уљегла у ону велику, нажудо обојадисану кућу, скоро се је оне-свијестила. Улазећи уза стубе, корачала је бесвијесно напријед, и не обазирући се ни на што; није више била свијесна ни саме себе.

У дугоме мрачноме ходнику свјетина се како му драго понамјестила, а неки вјештији суду и посједоше. Прије него започеше расправе, наста обичајно шапутање и договарање, а пала би каткад и по која оштрија ријеч. Пред вратима казненога одјела бијаше понајвише женскиње, које једва чека да их позову. Бијаху позване за разне мјесне зађевице и измјенична безазлена карања.

Након мало времена отворише се врата. Извири блиједо послужниково лице, у набиленој капи до ушију. Почне оштрим гласом поименце звати позванике. У тај трен сви се повукоше у се и престаде разговор. Свако од позваних напне уши да чује своје име.

Кал послужник престаде позивати, Јеличин отац осмјели се и показа му позов, молећи га, с капом у руци, да га проучи и да му каже куд га зову.

— Чекај ту! Кад дође ред, зваћу те, — окоси се на њ послужник, — не осврћући се на његов позов. А пошто уђоше позваници, тресну вратима, и скинувши капу, уђе у собу.

— Ала покоре и дангубе! а све ни за што! — огласи се неки времешан човјек.

— А гледај лијепа дана за радњу! — надода други вирећи на поље кроз прозор. И наново започе препирка, договарање и шапутање.

Њих троје дуго су чекали, јер је суд одредио да прво сврши двије-три расправе, па онда да њих испита. Прислонише се уза зид напрама вратима. Било им је тешко и мучно. Једва су ишчекивали час, да их зовну да једном сврше. И онако, какогод испало, неће им бити на дику.

Најпослије доврши се и задња расправа. Из собе изиђе усплахилено момче и погледа:

— Четири мјесеца затвора за кошару грожђа. А господар, који откад сам зинуо, гули моје труде, још ми се подсмјехава. . Па да је правце на овоме свијету!

И неупитан, приповиједаше свијету своју незгоду. Па застријели очима и измаче из ходника.

Часом затим опет извири на врата послужник и зовну и њих троје по имену.

— Прва нека уђе Јелица М... Пусту је унутра и затвори врата.

Она се бесвијесно устобочи насред собе. Није ни на што мислила, нити се је часа сјећала. На погледу судца и његова писара и распела, између двију свијећа, остала је као осуђена; очима вјетри којекуда, блијешти јој се и чини јој се да се сва кућа око ње врти. Сутра дан, да се је с онима од суда на путу сусрела сучелице, стално их не би познала.

Судац је опомене да каже истину, и поче је испитивати. Испрва раскидано муцаше. Није знала како да почне. Али судац јој поможе и мало по мало, као да се снашла, наједном главно искаже — нагло и непрекидимице. Кад је стаде затим да испитује за неке потанкости што не имађаху никакве важности, застиди се и застаде; с муком истегоше јој по коју ријеч.

— Јеси ли гдје озлеђена, боли ли те? — пита је судач.

Јелица ћути и у под гледа.

— Познаје ли ти се која модрица на тијелу? Говори, за те је боље!

— Не знам што питате?... ну оvdје ме је жигало — и кретом главе показа на прса.

— Ваља познати лијечника — окрене се судач послужнику. Иди га нађи! — И зовни ону другу и мајку јој!

Послужник оде, а уђе стара. И она искаже оно што је знала. Тако исто и њен човек, нададајући да би најволио да се ствар покрије.

— Чему петљаније, да се свијет наслађује — пријегорно закључи и хтједе да изиђе.

Али је ваљало чекати лекара, који након дугог ишчекивања дође.

Послужник му путем саопћи о чему се ради. Безбрижно уђе у судницу, погледа под-смијехујући се на суца и на њу.

— Докторе, имадете овршити једну деликатну дужност — обрати се судач лијечнику, у шали.

— Знам, знам! — одговори он весело.

... Дјевојка одахну кад изиђе из собе; дочекаше је родитељи пред вратима, па као гоњени пођоше из вароши, желећи у души да се већ никад у њу не поврате.

Код крајњих кућа уставиле се код крчме на путу. Запиташе комад круха и литру вина. Крчмарица им донесе што су наручили. Кад се zaloжише, платише и мучке се упутише кући.

Путем ниједно не проговори ни ријечи. Стисли се у се, па одмичу једно за другим, као да су сјене.

Јелица није могла никако да се снађе, и сатрвена ради онога што се с њоме изненада догодило, престаде да мисли и немарно корача за њима. На догледу звоника цркве и села, поче се сналазити. Прва мисао што јој навре, бијаше нада да је с овим све свршило.

Кад су пролазили селом, чељад је гледала за њима. Нека жена упита јој оца како је на суду испало.

Отац не одговори ни ријечи, само ману руком и прослиједи путем.

Дјевојке се то живо косну: упекло је и сузе наједном, као помамне, навријеше на очи. Сијевну јој пред очима све што јој се је до сада мутно и нејасно по глави вртјело. Увиди да је погрђена и ако није крива својој несрећи. И што се више примицаше својој кући, све ју грчевитији трзаји и језа обилажаху по цијеломе тијелу. Па је окупи некаква зебња и чудна милота. Кога гођ сусретне и погледа,

чинио јој се да је не жали, као да је туђинка, као да је крива, и као да се није у селу родила. Иза себе с гробља и са звоника, као да види, мрачно, големо око, како је тугаљиво прати. И кад угледа свој обор, у коме је расла пожутјела мурва, тешко и од свега срца уздахну. Изнемогла, ојађена, уђе у кућу и баци се на кревет.

Исте вечери рано је легла и онако обнемогла заспе. Први сан бијаше добро ухватила, но чим се прену, представи јој се пред очима сва гола несрећа, и није могла више да заспе, а није жељела ни да сване.

Тако једнако с једном мишљу у мождањима, премећући се по постељи, прије зоре зачу пред кућом трку и смијех. Наједном неко запјева; прислушкујући, ухвати неколико ријечи и схвати одмах смисао гадне и подругљиве пјесме. Затим наста још већа трка и жешће дерање и још сијасет погрдних ријечи.

Млађарија, Ивичини вршњаци и родбина, да јој се освете, бијаху се сакупили послје вечере и договорили се да јој штогођ за инат учине. Неко предложи да јој пред кућу поставе зипчицу и у њој неколико нечистих пелена. Ивица се је томе испрвице противио, али кад навалише на њ да нема срца, пристаде.

И тако пјевајући и дерући се смјестише пред кућу једно и друго, те побјегоше.

У јутро кад се отац диже и отвори врата, да с Јелицом пође заједно у поље, запањен устобочи се на вратима; сабрав се брзо, зграби зипчицу, да је сакрије испред свога дјетета, али бијаше прекасно, јер је она у исти час изишла за њим.

Као да јој срце престаде тим треном да куца, претрне и једва се уздржа на ногама. Избуљеним очима гледаше оно што јој јасно казиваше што о њој у селу мисле и не могавши никако одољети тузи, убрза путем ка пољу.

Отац је једва достиже. На неком дијелу пута застаде и држећи се рукама за главу, прислони се уза зид.

— Не могу даље, врти ми се у глави — једва изговори када се отац код ње уставио.

— А ти се кћерце врати кући, кад не можеш. Ја ћу у ограду. Гријехота је и данас издангубити!

Јелица послуша и бесвијесно корачаше истим путем натраг. У тешким трзајима приметну јој се у глави пуста црна мисао. Захвати је и не даваше јој више мира; гризла је и давила. Није се могла отрести је, непрестано јој пред очима стајала, не давши јој ни часом да

одане; била је сада на чисту, да се враћа у село к својима, ни цура, ни жена...

Безнадно и очајно баци се на кревет. Оболи, и већ је нико није могао да утјешу.

III.

Ивицу силом отргоше од села. Једнога јутра, још прије но је сунце помолило, дођоше по њ жандари. Свезаше му руке верижицама и тако га гоњаху преко села. Све што је било у селу жива, гледаше за њим. Неки се наслађиваху, а неки га пожалише, — Лудо, младо, па пренаглио, а сад ће да изврши покору, рече неки старац, изражујући се по сељачки, с потпуним поштовањем о људским законима, и тада када су они очито проти њима наперени. А Ивица потиштен и засрамљен, гледајући у оковане руке, остављаше своје село. Укрцавајући се у пароплов, скоро се стровали у море. Ненаучан оковима, тетурајући иђаше преко даске. Кад је улазио у брод, хтједе да се рукама поможе, да се нечега дохвати, али мјесто обране, осјети на рукама хладно гвожђе и још грђе понижење. Сузе хтјеле силом да навру, но он их с муком суздржи. На пароплову стајаше мноштво свијета и сви уни-

љнше очима у њ. Осјети те љубопитљиве погледе на себи, али не имађаше снаге да их својим погледом одврати, да им бар каже да није за крађу окован. Мишљаше: па зашто ме и оковаше? Пароплов одмицаше натрашке, закрену и отплови. Његово село помало се губи с видика, док му га посвема нестане с очију. Одсле, коликогод се отимаше, није користило. Сином су га гонили у туђину. Очи се овлажише. Сузе се котрљају низ образе и квасе му избочене јабучице:

— „Чисто ти кажем, могао бих се заклету, да у оном проклетом часу, нити сам знао за се, нити сам знао што радим“.

У сузама сјетио се тих ријечи што их бијаше оно исто вече искрено казао неком своме пријатељу, кад га бијаше по пријатељски упитао о оној ствари.

А на суду све је тајио. — „Не знам ни за што, а ви радите што вас је воља“ — била је сва његова обрана.

Суд на своје вријеме одредио главну расправу. Још једном, којекаквим бесмислицама, измучише Јелицу и поружише је пред толиком господом, нека се и даље зна за њезину срамоту! Након тога, осудише Ивицу на неколико мјесеци затвора и накнаду парбених трошкова.

— „Зашто се је све ово догодило?“ — рекао је он искрено и забринуто истоме ономе своме пријатељу, кад га је у затвору походио. И настави замишљено: — „Обоје смо били млади и слободни: ко зна како се је могло свршити... Могли смо се у задњу и узети... А овако, кому је корист? — и тужан, растаде се с њиме.

Касније, када је изишао из затвора, стрпаше га у војнике и тако га за дуго вријеме отргоше од његова села.

... Тих тешких дана, Јеличин старији брат имао је да се поврати из војништва кући. Још прије него је тамо пошао, био је насртљиве и загрижљиве нарави. Дјевојка није знала како ће га дочекати. И ишчекивајући га, већ је на себи осјећала његов немилосрдни поглед и безразложни јед, којег га ће да искали на цијелу кућу. Но он не рече њој ни горке ни слатке ријечи. Чим бијаше дочуо што се је догодило, одлучи се на нешто што га је смирило. Смисли да сесгру ваља негдје далеко намјестити, само да му не буде на очима, да га млађарија, завади ли се једном с којим од њих, не задире с њоме.

Након неколико дана иза повратка из војништва, једне ноћи, кад већ сви у кући пољегоше, каза он оцу: — Одведите је у

град и намјестите је негдје за службеницу. Боље и за нас и за њу да није у селу!

Отац то и учини. Чим брже поведе је у град. На растанку дјевојка се расплаче. И кад јој пуче пред очима пространо море и други крај, буде јој тешко у души, разјада се као да је осјетила сву своју неизбјеживу пропаст. Али њезина природа бијаше подашна и стрпљиво прегараше се не рекавши ни једне жалне ријечи.

Отац је намјери на неку чиновничку кућу, и задовољан да је оставља, што ће сина сигурно да развесели, поврати се кући.

IV.

Јелица с муком, али стрпљиво, поднаша нови начин живљења. Док се је приучила многим кућним пословима, господари је грдише и караше, но послије обикне и томе. Подјекад сусрела би се у градским улицама с којим од својих сељака, с њим би пробесједила и то би је задовољило. Увијек, при растанку, поздравила би своје домаће. У том часу осјетила би сјету и лагодну чежњу за селом и пољима. У мјешавини свијета разгледала би се да још кога од сељака

види, и увијек се скањиваше да се врати кући прије но би обашла познате јој броднице што долазаху с онога њезина краја.

Најжалоснија би била кад је господарица цијелога дана не би камо послала. Тих дана зажелила би се сунца и своје чељади и тугаљиво би по кући у по грла пјевуцкала.

Мало по мало заборављаше на оне несретне дане кад је толико трпјела, а уједно с временом попушташе и занос за кућом и селом, па се некако приучи животу у граду. Убрзо бијаше приступачнија и окретнија.

Након годину дана срете се с оцем у граду. Дошао је да види што је с њоме. Задрхта од узбуђења кад га угледа, била би му се од милине око врата савила. И стари бијаше дирнут, те упоредо с њоме упути се у њезина господара.

Путем је отац боље погледа и опази да је сада угојнија и свјетлија.

— Није ти хрђаво, — рече јој, и погледа је у очи. Она се смете и одговори да би исто волила живјети код своје куће па нека би и горе било.

— Што би у селу? Невоља је! Остани још које вријеме овдје, — одговори јој отац.

Стари споразуми се с господаром, прими кћерину плату и оде. На растанку препоручи

јој да буде послушна, као и до сада, па да ће доћи вријеме да се у село поврати.

Дјевојка се ражали када је отац изишао из двора и закренуо иза кућа. Јача жеља навре јој и овлада свим чулима. Зажели се свога краја, поља и сеоскога живота. Та врућа чежња затоми све друге осјећаје, и за час заборави на несрећу што је гонила у селу. Учини јој се да би била и сретна кад би се вратила онамо од куда је силом отргоше.

Тако јој пролазише дани без осјетљивијих промјена. Она им се бесвијесно подаде да је по вољи повлаче, и није се већ ничему опирала. Већ је рано у првој младости упознала туђу снагу и надмоћ над собом и од тога сву горчину тадањег и садањег живота. Чињаше јој се да је далеко одмакла од среће, па је устрпљиво сносила и труд и потајну жељу за бољим и слободнијим животом.

Али, изненада сину и пред њом љепша нада у бољу срећу. Онога дана кад је оћутила тај слатки заматак у себи, бура је силно дувала; на махове дрмала је капцима, тресла цијелом кућом, и хукала у димњаку. Она је на огњишту потицала огањ и вртјела се око посуђа. Жалила је што се не може добро огријати, јер огњиште није било ниско као

код њих, него повисоко и затворено. И код оваке зиме сјећала се оних вечери што их је код своје куће уз ватру провела, и чудила се како да тога блага божјега у граду не требају.

Тога поподнева била је господарица негдје у посјетама, господар у уреду, а двоје њихове дјечице у школи. Остала је сама, па жељно очекива дјецу, да напуне својом игром и радошћу пусту кућетину.

Биће да је било око трећега сата по подне, када неко покуца на вратима; полагано их отвори и истобочи се на прагу. Био је то младић на тежачку обучен. Лице му помодрило од вјетра и зиме.

Упита за господарицу.

— Нема је код куће, — одговори Јелица. Почекај доћи ће.

— Немам времена чекати, — отезајући јави се он. — А рекли су ми да дођем ради дрва.

— Да, да! треба нам дрва, — прихвати живље дјевојка. Остави радњу и окрене се к њему. — Само донеси суварака, јер док се зелено разгори, ваља да душу испустим . . . Па можеш и донијети одмах, за то ће вријеме ваљда господарица да се врати.

Затвори врата и оде . . . Дјевојка остаде опет сама у кухињи. У димњаку све жешће звижди удар вјетра, срце да зазебе.

Домало приспије и господарица. Јелица јој каза да је долазио ради дрва онај што му мајка млијеко доноси.

— Па пођи и реци му да их одмах донесе, знаш да их требамо, — рече госпођа омотана вуненим шалом.

— А колико?... Па не знам ни гдје му је кућа.

— Нека донесе, колико му драго, само да је сухо. Ајде! па приупитај за кућу...

Дјевојка се огрне својом марамом и изиђе. Закрене иза куће у тијесну улицу. Знала је да од тамо негдје избија стара у јутро доносећи млијеко. Улица је дугачка, мрачна и прљава. Бура око кућа завија, на савијутцима облијеће и чисто носи, а поврх кућа страшна је хука. До ње вјетар јако не допире, јер је куће бране. Тек код савијутка кад је из те улице прешла у другу, широку, откуда се одмах простирало поље с воћњацима и виноградима, удар студеног вјетра забуши је у лице и витлаше њеним хаљинама, као да су лакше од перја. Она се часком заклони за учелак неке куће и почека.

Неки тежак што се журио кући, показа јој руком прама страни од поља. Купећи око себе робу, упути се тамо.

Погоди мјесто и брзајући униђе у ниску

потлеушицу, испред које се простире малено двориште и комадић врта. Нађе укућане око огњишта, на којем весело пламса ватра. Када опази жену што је млијeko доносила, разве-сели и:

— Ах, погодила сам!

— Бићеш дошла ради дрва? — упита старица, чим је угледа.

— Јест, послала ме господарица!

— Ма... сједи, па се огриј! — и одмакне се да сједне.

— Марко! — јави се сину, — деде овамо! — Младић извири из друге кућне приграде и приђе к ватри.

Јелица сједне, распружи руке прама ватри, задовољна што ће се добро огријати. Баш јој је угодно, а разгледајући се по кући, увјери се да је исто као и код њих на селу. Она није никако могла ни да помисли да је, одмах иза оних мрачних кућетина, пукло овако поље, са овако згодним кућама. Гријући се навирива се на ошкринута врата, откуда се је могло да види дио вртића... А вјетар подмуклим хуком облијетава око куће и разнаша се пространим пољем, тресући у врту грање стабала, но није могао да се унутра утисне, да их понађе, јер му кућна врата не бијаху на удару. Ослушкујући његов дивљи бијес,

дјевојка се још боље к ватри приближи и махом сјећа се оних зимњих дана кад би мећава завијала, а она се као дијете купила око материних скута, да се од зиме заклони и обрани. Зажели се тих слатких дана. Сјетно размишља о њима, и о својој првој младости, пратећи очима ситне искрице што весело вртају над огњиштем у топлој ваздуху.

Жао јој кад је Марко из дворишта зовне да је бремене готово.

— Упртићемо свако по једно, па смо готови, — рече јој он смијући се.

Дјевојка устаде, усрдно поздрави стару и изиђе.

У приторку, јер је у дворипту силно дувало, Марко јој поможе да се бременом заметне.

— Како је код вас лијепо — изустила она . . . Овако је и код моје куће.

— Па зашто си дошла овамо? — одврати младић.

Пожурише испред вјетра преко отворена поља, да се међу кућама у улици заклоне.

С муком допријеше у двориште господарево, гдје се распртише.

Из кухиње с врата провири госпођина космата глава и виче на њу што се је толико одоцнила.

— Чекала је док сам приправио цјепотке, — одговори за њу младић и настави хитро слагати дрва. — С Богом! — поздрави је, када изиђе из куће. И смијући се набаци: — Сада знаш, гдје стојим, ако господарици што устреба.

Кад јој га с очију нестане, оћути се дјевојка наново сама; причини јој се да би јој лакше било да заплаче, а тврдо јој остаде у памети усађена она кућица, на отвореноме пољу, тако близу до ове грдне и пуне кућетине, и, одсле, мисао је носила тамо.

И од тога дана започе њихово познанство и тим познанством поврати се и њезина младост и уживање. У свако доба, када је могла наћи коју му драго излику, станила би се код његове куће. Радосна и сретна гледала би га по кући и у пољу, помагала му у послу и врзла се око мајке му. И тако с дана на дан осјећаше све то јачу чежњу и љубав за повраћеним животом и човјеком. Пробуди се у њој замрла дјевојачка крв. Њезина стрпљива и податна нарав тражила је човјекова ослона и заштите. А од неко доба почеше се око ње врсати и фина господа, која је пратила безочним погледима. Дапаче подјекада бијаху и насртљиви, да би испред њих морала да бјежи. Па стога је би-

вала љубав за њим све већа и жешћа. Њезина душа наједном то осјети, и код те помисли чисто задрхће: могла би му с временом бити и жена.

Он на њезину љубав само лијеном бесједом одговара. Но њој ненаучној на драговање, и то је задоста. И мало по мало надође, те она без њета и његове младости не могаше ни помислити на своју срећу. Заволи га, а да није ни мислила ни размишљала, како ће да се сврши та љубав: све је вријеме донијело; а не прође дуго и они се споразумијеше, он је прстенује и јави господару да поштено мисли о њој.

А кад отац наново стиже у град, да одузме плату, дјевојка му све без натеге искаже. Од тог часа пролазили јој дани весело и без бриге. Очекиваше са слашћу онај дан када ће да се ослободи измећарења и да проживи задружним животом.

Истина да је она сву невољу свога живота устрпљиво подносила не тужећи се никоме. Но зато се бјеше у ње с изратијим физичким дјевојачким уобличјем, пробудила душа што је тежила да једном уз свога друга постане његова и своја. И ето ће се да-обистини та неукротива жеља што је подмукло морила. И сви ће је пустити у миру, и ње-

зини и село и фина господа. Живјеће она с њиме, подаће се своме господару, све до смрти, у оној потлеушици, на отвореноме пољу што је тако близу ове грдне кућетине гдје сада туђи свијет послужује.

Све наде, све жеље, сву дјевојачку љубав и саму себе понуди она њему; и, након слаткога драговања, осјетивши у себи заметак свој и његов, не пожали ни часом за својим дјевичанством: бијаше јој га узео он кому је она припадала са свим својим осјећајима и свом женском страшћу. Потпуно му се је подала, с тврдом вјером, макар да јој никада ријечима није казао да је воли.

Неколико мјесеци прије него ће се вјенчати, неке суботе у вече, јави јој у дворишту да је сутра наумио отићи у село да обиђе њезине, да се поразговори с њима.

— Није потреба да се трудиш, све ће отац опремити, — нагло и уплашено одговори она.

Па ућута и протрне. У недјељу — сину јој мисао — поћи ће у село; није друге, све ће дознати, — и грчевито привину се уза њ.

Момак што бјеше наумио и изврши. Јутром отпутује у село. Неко чувство срама обузе га када из даљега угледа прве куће. Испрва ни сам није знао зашто, но послије

као да се сјетио: — Што ћу ја непознат код њих и што ћу им рећи?

У селу звони управо на велику мису, а њему се причини као да ће сви сељаци упријети у њ очима када мимо цркву прође.

Питаће: — Рашта је дошао?

Тако отезајући достиже га неки човјек што је путем мазге из паше гонио. Човјек се јави и осврћући се погледа за њим.

Младић се одазове и причврсти: — И ја ћу у село, — јави се кад је дошао поред њега.

— Па добро, има за свакога пута, — и запита: — а кому си намислио поћи?

Хтједе да каже и да га приупита за кућу, но премишљајући сјети се да не зна Јеличина презимена. Знао је само, да је оцу јој име Перо и ништа друго. Одговори: — У Пере . . .

— У кога Пере?

— Не знам како се кућом зове . . . Ма знаћеш га, кћер му служи у граду.

Човјек се смисли . . . А да, у оца оне сиротице . . . Веле ти је претрпјела. Ајде самном, казаћу ти!

Идући с њиме, младић размишљаше рашта је она могла да пати, и пажљиво, као да се њега не тиче, приупита човјека о њој.

Он испривовиједа њезину несрећу, онако како су је други сељани казивали, жалећи је, јер, напokon, сиротица није била крива своме злу. — А ипак залуду, већа је њој срамота него њему, — закључи човјек.

Младић протрне и чисто се смео. Навали на њ срам и потиштеност. А и онако бијаше му тешко. Сада ће га сви у селу гледати ко некаково чудо. Биће младости, те ће један другоме на њ да намигује: — „Дошао навлаш из града, да купи сеоске отријебине!“ — Наједном смисли се, те ће човјеку: — Идите ви, ето мене за вама. И застаде, као да ће нешто у џепу да пребраја, а кад човјек зеру одмаче, окрену он натраг истим путем.

Кад се нашао сам на отвореноме пољу пред насадима самога винограда, на којима се назуцавају тек пролистали лозови пупови, одахне и би му лакше, ко да је с њега нешто тешко спало што га је морило, и оћутивши се слободним, бијаше чисто задовољан сам собом.

— Да се овако млад свежем? — мислио је у себи; па да би с киме? Та она није ни дјевица? Други јој је узео дјевичанство, прије мене. — И враћаше се у град с тврдом одлуком да је с његове стране све довршено . . .

А млада цео дан са страхом стражијаше на улици одкуда је имао да бане. Срце јој заигра и одмах утрне, кад га угледа путем сучелице себи. Помисли часом, све ће бити добро, па ће се заједно упутити к његовој кући. Но он је мимоиђе, као да је никада ни видио није. У први мах помисли да се шали. Затим је сумња поче све јаче морити. Није могла да проговори. Пренеражена прати га узастопце, као да је опчињена, а били су то часови дуги, неизвесни и убојити, чисто земља јој испод ногу одмиче. Али ипак још се нада да ће се окренути, и да ће је бар самим једним погледом помиловати.

Но младић, као да се њега ништа не тиче, оштро корача напријед. Кад она спази да је близу своје куће, причврсти, и прије него ће да уђе у двориште, јави му се, тек да се чуло.

— Чуј! . . .

Он ступи не базирући се на кућни праг, и прије него ће да ступи у кућу, окрене се к њој: — Прођи се ти мене! Тражи онога твога првога, — и затвори јој врата у образ.

— Марко, Марко — муцаше дјевојка бољу омамљена. Што се је затим с њоме догодило, није се сјећала. Велики удар бијаше јој уткао све појмове и сатро исту бол. Бесвијесно, и ко изгубљена, довуче се до

куће и прислонивши се на кухињски прозор, буљи дуго времена неодрено у даљину . . .

Кад је господарица из собе зовне, прене се и крене к њој.

— Донеси свијећу! — заповједи.

Дјевојка мучке послуша, нађе свијећу, и донесе је.

У расвијетљеној соби упита је господарица: — Што ти је? Што си сметена?

— Ништа, — једва измуца дјевојка и погледавши некамо, не могаше задржати сузе.

— Боље би било да ме је из пушке убио, него да ми је ово учинио — бијаху њезине једине ријечи што их је изустила пред господарицом, кад се она љутила што пред њом једнако плаче. А од никуда смиловања ни утјехе; господари тај дан поступаху с њоме као да јој се није ништа ни догодило.

Неколико дана иза тога, господарица је отпусти из службе.

— Знаш и сама, да ради свијета и мога образа не могу да те даље држим.

Другога дана намири се с господаром. Прими нешто новаца, што их отац још не бијаше дигао, сакупи сву робу у мараму, и хтједе отићи. Но господар часом је задржи.

— Видиш! — важно јој пришапне. — Ти би га могла суду тужити. Платно би ти штогођ и одсудили би на у затвор.

Она му не одговори. На то није ни помислила. Која би јој била од тога корист; с тиме би све свршило, а овако . . . и она не смједо да се нада . . .

Слиједете суботе, кад је Марко донио дрва, нашао је другу службеницу.

— Ова ти неће вјеровати као Јелица, — нашали се с њиме господарица и препоручи му да у њу не задиркује.

. . . А Јелица, млада и затруднила, наједном се нашла сама у свијету. Немарно ходаше оног поподнева по граду, тражећи у луци броднице с њенога краја. А кад се поче сутон хватати, вођена мишљу што јој се цијелога дана памећу врзала, одшуља се полако до куће Маркове. Скривена иза живице пута, пази кад ће стићи; угледа га кад је из поља дошао, гонећи пред собом напрћено магаре, чула је кад га је распртио, па, гоњена јаком, насртљивом силом да му чује глас, примаче се к дворишту.

— Марко, чуј! јави му се. А кад се он окрене, брзо настави: — не тражим ништа од тебе, само знај да нисам крива . . . Јеси ли чуо?

Али он не одговори ни ријечи, већ уђе нагло у кућу. У то из куће изиђе му мајка и, угледавши је, стаде је на вас глас грдити.

Јелица, засрамљена, поврати се на првашње мјесто; још дуго, заклоњена, гледаше у кућна врата, а пошто је заноћило, одшуља се до у двориште; прислушкиваше код врата, хтједе уловити коју ријеч, но не могавши ништа чути, ојађена и неутјешена, крене пут града.

У ходу, скитајући се по граду, прегараше се; одлучи се да нађе негдје посла; помисли да се већ неће ни за кога старати, неће марити ни за оца ни за своје: ето сви су је оставили и преварили..... И у томе први пут пожали што је затрудњела: помисли: „кад ми не би било ове напасти, лакше би живјела.“

Касно у ноћи потражи конач код једне старице што је код ње за господарицу поврће куповала, а становала је усред града у једној тијесној и мрачној улици.

Та старица примала је код себе на ноћиште свако створење што је тражило службу. Ако би имало новаца, платило би, ако не, служило би је мукте, док би другу службу нашло. Бавила се је продајом поврћа, те би свако јутро из своје мрачне куће преносила трговину на трг. У ње се Јелица настани. Но старица вјешта, одмах увиди да је дјевојка затрудњела, да је велика невоља због рођења.

— Ја би те кћерце држала, — рече јој један пут, на трг носећи зеље — али ето сте брзо у двоје!

Али ипак није је отјерала. И тако Јелица једне ноћи, пошто се неколико сати мучила, роди дијете, у мрачној старичиној кући. А кад се подиже, хтједе своје чедо код себе да задржи, но старица навали на њу савјетом и пријетњама да ће је изагнати из куће, ако и помисли то учинити. Да скине бригу с главе и немајући снаге да се опре, приволи да га старица однесе у болницу и тамо остави на милост туђих људи. Јелица се за неколико дана опорави, њена душа не бијаше још убијена. Јоште је младост носила. Било би јој најмилије да је негдје на саму, да труди и ради, и да ништа не мисли. Бијаше се подала немару, само да се живе, не имајући снаге да се ичему опре. — Па зашто да се не поврати дома? — паде јој нехотице, на памет једне ноћи. Радићу за двоје, а ништа не тражим изим хране.

Та је мисао непрестано морила, док се наједном не смисли и замоли старицу, да јој нађе некога који ће јој написати један лист за оца јој.

Старица јој доведе некога младића, и он, уз погодбу да јој га састави за 20 ноћића, испуни јој жељу. Запечати лист и предаде јој

га, да га сутра турне у сандучић, на углу поштанскога уреда.

За неколико дана предљиво чекаше одговор. И кад јој га листоноша на тргу код старичине трговине утисне у руку, дрхћући од зебње, замоли некога што воће куповаше, да јој га проучи. Одговор бијаше написао брат. Из њега се разабирало, да се у селу све знаде. Свјетује сестру да остане гдје је. Под конач листа пријети јој: — Ако дођеш, надај се свакоме злу и срамоти. — Непознати читалац погледа је сумљиво испод ока, поврати лист и оде.

Јелица не уздахну, нити јој очи засузише. Тога часа осјети у души потпуну немоћ да се ичему опре. — Живјећу и без њих! — рече за се и стави лист у џеп.

Иза неколико дана старица је намјери на младу госпођу некога старога трговца. Узеше је у кућу као дојиљу, и овдје јој бијаше добро. Посла мало, а храна сочна и обилна. Скоро цио дан остала би сама у кући. Млада госпођа избивала је често, а трговац се преко дана бавио својим пословима. Убрзо она се расцвјета и постаде прикладном женом. Брига је престала морити. У њој с временом утиња искра једноставних душевних чежња и чедних жеља. Успомене са села блиједиле. Биготски

морал површног схваћања дужности и врлина слабио даномице испред честих раскаланих догађаја што их је у кући у граду на своје очи гледала.

Око ње крјепније, и свјежије и питомије од дургих, почеше се врзати градски људи, што су особито милостиви сељачким цурама. И догоди се с њоме што и с многим другима које из села у град дођу да поштено преживу. Њезин добротинитељ бијаше познати пријатељ жена. Он је одмами к себи и не само миловаше је и љубљаше него је још и поштено издржаваше. И било би јој добро, да је на томе остало. Но тек када се на њ бијаше привикла, и када поче да се прилагођује новој навици, изневјери јој се и остави је другоме на бризи. Сада се градски људи измијењиваху редом. Послије је запустише, ко да за њих није и ко да би се је стидили да је и на путу срету. И тако је то трајало неколико година. А у задњу најпослије одлучи да се пресели у други град, гдје је не познаваху: бјеше и она осјетила сласт да вара, као што су и њу варали.

V.

У селу бијаху заборавили Јелицу, а и њезини домаћи нису знали куда се свијетом пробија. Ивица се пако повратио из војништва

и није више дјетињо. Научио се је у туђем свијету раду и домишљатости. Није марио да наново упадне у напаст. Схваћао је посве друкчије живот. Испрвице чудио се како је у свијету лако задовољити мушкој вољи и наћи жена колико хоћеш, а послије, вјештији користио се тиме, и никада да би се зато укарао, ма да је он све то радио свијесно и промишљено.

Али ипак сјећао се често свога села и бијаше управо радостан када га кући пустише.

Кад се повратио, његови пријатељи у крчми опет се сјетише Јелице и пецкаху га њоме.

— Потражи је, сада је милостивија! — шалио се с њиме стари друг, који је знао да је Јелица отишла по злу путу.

Али је он сада мало марио за њихово пецкање.

— Ваља бити у свијету, па видјети! — одвраћао би равнодушно. И тако се наново срастао са селом, као да га од њега не бијаху ни отргнули. Нити коме падаше на памет да га Јелицом прекорн, нити се је о томе више говорило, нити њу спомињало.

Најпослије Јеличин се брат ожени. Стари се радовали, надајући се брзо угледати унучића а кћер заборавише као да је они нијесу ни родили.

Али кућни се покој наједном наруши.

Једнога дана, када је стари пошао у варош, срете га начелник и заустави насред улице, и стаде да му живо казује, како је ово већ други пут што се из градске болнице шаљу којекакови рачуни за Јеличине болести.

— Ви нисте сиромах, — љутио се начелник, па је право да платите за своје дијете, да је и ђаво; или је примите у кућу, — настави блаже.

— Није она моја! неznam ја њу, — смео се стари, и оставивши начелника одбрза кући. У страху исприча својима незгоду. Бојао се начелникових ријечи, да га још не присиле да исплати трошкове за ону несретницу.

Син га мирио, јер се бојао да оца тиме не уплаше и наговоре да је приме.

— Пустите их ви нека говоре. Ваља да они плате, а она неће у кућу док сам ја жив.

Тако се наново заборавило на њу; а иза љета надође обилна и весела јематва.

Свијет је тргао, мастио, турњао и напуњао баћве. Журили се домаћини да накупе потребито за гладну зиму. Виногради им бијаху једина узданица. И надођоше задњи дани октобра, благи, сити и кратки. Лоза и лишће дозрело, руји се и прелијева на сунцу у бакарастој боји. При западу небо се једнаком бојом румени, а кад сунце помоли, ваља

да раскине лаку маглу, ако ће да сине. Селом по комшилуцима точи се црно и бијело вино. Оштар воњ од маста проноси се запрљаним оборима. Каматници, уз помоћ оврховодитеља, журе се да плијене и печате пуне бачве. Власти послаше рубача да утјера порез. Нахрупише фратри свију редова да траже милостињу, нагојени, насмијана лица; понесоше собом сијасет медаљица светаца и светица божјих, да их дијеле дјечи имућнијих сељака. За њима домиљише колудрице разних школа, с круницом у руци, гласно се Богу молећи. Треба да сваки домаћин улије барило вина црквинарству за потребе црковне, а један дио пароху, иначе када умре, нити му звоне у велико звоно, нити ће га укупати као друге боље кршћане.

— А кад се копа и троши, никога од вас нема! — шалио се је с дебелим фратром неки старац, турњајући црно вино.

— Па то! — прихвати један од сиромаха што бијаше дошао да измоли чашу вина, да се напије док га је на дохвату. — И настави: А ја радио сам поље откад сам ујачао, па сад немам капљице за лијек... И да цркнем, не би ми ко литру улио. Хвала Богу! кад сте ви потребнији — рече фратру и — оде.

... А Јелица се баш у то вријеме скитала по задушљивим градским крчмама што се на-

лажаху у тијесним, мрачним, улицама, куда само невољни свијет и прости војници долазе. Она би се била и с тим животом задовољила, да се, ради једне ружне болести, не бијаше замјерила полицији „Те пошто нема стална занимања ни средстава за живљење (тако је гласила службена одлука), одлучило се, посебним редаром отпремити је до у њезино село“. Редар изврши тачно налог и другог дана, искрцавши се из пароплова, приведе Јелицу у Опћински Уред ка начелнику.

Начелник напросто одобри поступак. Бијаше задовољан што је с главе скинуо ту бригу. Редар зажели да отпочине. А знао је такођер да и она мора бити гладна, јер од јутрос није ништа ни окусила. Замоли начелника да јој опћински чауш штогод купи да се заложи. Вјерујте ми, да је гладна! — заврши.

— Пусту је, — рече начелник: неће до ноћи цркнути. И подсмјехавајући се настави: — Даће јој брат вечерас добру вечеру!

Њу часом затворише у опћински затвор, а редар оде у крчму да се наједе па настави пут.

Послије, кад је изведоше из затвора и пошто се упутише узбрдицом у њезино село, тужила се да је гладна, да не може ићи. Али чауш што их пратијаше да им покаже пут,

изгрди је и запријети да ће, ондје, одакле су је извели овога часа, сагњети ако одмах не послуша.

Па и редар бијаше изгубио стрпљење и почеше је заједно вући.

Даље није могла да се отимље. Глад, страх и неизвјесност што ће да ураде с њоме, посвема је сатрао. Изгуби сву снагу и отпор, те пред редаром одслије немарно одмицаше, јер тако мора да буде!

Око првога сутона стигоше на раскршће испод села.

То раскршће трже Јелицу из немара. Сгид што се бијаше за дуго потајао на помолу сеоских кућа изби наново и потресе часом њеном душом.

Толико пута у своје животу бијаше оћутила у себи сву тежину своје распуштене воље и лијепо разабираше да живот што га она проводи, није за њу, и да би била пресретна кад би могла у селу остати са својим другом, да се труди и мучи око куће и поља. И много пута хтједе да се подигне да се у село поврати. Али није никада могла доћи крају, на који начин да то изведе. Ода свуда је гонили, проклињали и ружили. Само када је била коме од потребе, молили је, клели јој се, а послвије, варали је, а погдјекада,

у пошљедње доба, и тукли. Осјећала је своју тешку несрећу и своју и туђу кривду, али се није тужила. Гдјекад и умовала би: — Тако мора да буде, јер овако живећи, нисам друго ни заслужила. — Али, у то, помислила би и на туђу неправду: — Зашто мене луду варају?

И бацала се у наручај ономе који би је први помиловао, да се бар за један час смири и заклони у његовом окриљу, и у томе налажаше сву сласт у животу. У раније дане могла је да нешто и заслужи. Али то јој никада не паде на ум. Доста јој је било да се прехрани и да је не туку.

А напокон, када је већ изгубила и сми-сао и снагу, и када је свакоме бадава служила, ни онда нису били с њоме задовољни.

— Зашто ме сада воде у село? — помисли — Зашто? и незнавши дати себи одговора горко се расплаче.

А свијет се у сутон враћа из поља. Око цркве пако сакупљају се дјеца и старци. Жене стоје пред црквом чекајући пароха да приме вечерњи благослов, а кад он уђе у цркву, слиједи га само нешто старе чељади. Остали купе се око доведене Јелице. Ето је, довели је!

— Кога? — приупитивају навлаш други.

— Њу, Јелицу!

И тако праћена дође до очеве куће. Ре-

дар се јави и хтједе да отвори врата на обору, али не може, јер су коцем подупрта. Старцима бијаше неко трчући дојавио да им воде кћер, па се учврстише, док им син у кућу дође.

Редар се окреташе амо тамо, не знајући што да почне, а најпослије запита за главареву кућу. Казаше му да је близу. Отпрати Јелицу тамо, праћен једнако од свјетине, и угледавши главара, остави је у његову дворишту. Он се опирао, но редар му службено саопћи да је такав налог.

— Брините се сада ви с њоме! — рече му и, даље се не осврћући на приговоре, крене низ село.

— Што ћу ја с грјешницом! — јави се главар, ходајући, тобоже забринуто, горе-доље по дворишту. Па, угледавши међу свијетом два рондара, нареди им нека ону кугу одведу к оцу.

Рондари је пограбе и повуку за собом, и, уз смијех и дреку дјечурлије и друге челади, одведу је натраг прама њеној кући. Зато вријеме бијаше јој брат дошао. Дознавши што се догодило, плану као помаман; раствори врата од обора и куће, и стаде га вика: „Нека дође ко ће је силом у кућу угнати!“ И разјарен, угледавши сестру, гдје је воде рондари,

навали на њу шакама. Хтједе је на мртво испребијати, да је рондари, у неке, не истргоше из његових руку.

Кад је пусти, дохвати биљу, и испрси се код оборских врата:

— Приступиш ли корак, по теби ћу биљом... хоћу... — све то бјешње дере се на њу.

А из куће, озуби се и жена му: зар да је у кућу пустимо, да нас отрује? — разлаже сакупљеним женама.

Оно двоје старих не смије да повире; мајка се врти по кући: хтјела би на који начин помоћи кћери, али се боји сина, а и стари не да, боји се да син не пренагли, па пане у несрећу. Мајка се и чуди зашто је силом допратише, кад се је могла да храни у свијету.

А Јелица, не бранећи се, чисто бесвјесно стоји, прислоњена уза зид, с друге стране пута, прама обору.

Кад је и одатле брат хтједе да отјера, наједном, али само за час, плане и саспе му неколико грдња у образ: — И мога је овдје, нисам ни ја мулица... А ти си понајвише крив, — изговори блаже ове пошљедње ријечи.

...Већ је заноћило, и мјесец се над куће надигао, а хладан вјетар пири. Домало свијету дотужи, разилази се, да се навечера и уз огњиште отпочине.

А она уморна, гладна, замрзла, бесћутно стоји на истоме мјесту, док брат испред ње стражи с биљом у руци...

Обнемоглу савлада часом дријем. Климајући главом, у страху преда, и растварајући на махове очи, гледа кроз отворена кућна врата у распламтјели огањ — и, тада, још се нада... Па истиха, као за лаке вручице, нижу јој се у глави слике из прве младости; и код тих осјећаја, као блијесак, сине јој у памети, да није ни она свему крива: па ни сада, ни од мајке ни од оца не чује ни једне утјешљиве ријечи, а брат једнако с биљом је чека... — и пробуђени осјећаји из дјетиње добе, опет замиру . . . и наступи немар, и безнадно прегара се као и увијек; и стоји ту при зиду, запуштена, обасјана мјесечевим сјајем, код своје родне куће, близу мјесне цркве, храма из дјетињих доба, а опет тако бескрајно далеко...

Најпослије и брату дотужи зима и умор; одлучи да оде. Мучке затвори једна па друга врата, и нестале га у кући. Њу остави и посљедња нада да ће је у кућу пустити. Док је гледала у сјајни, топли пламен, још се надала да ће је мајка помиловати бесједом, па макар то и грдња била, али не дочекавши ни тога, шћућури се испод зида, па и не хтјевши,

кад се све око ње умирило, слуша како до ње у загону мазга весело трве суху траву... Дријемајући одлучи да тако остане док сване, да у селу побуди самилост, јер то чувство наједном сада њоме обвлада, па зажели од кога му драго коју утјешљиву ријеч чути...

...Али изнебуха, касно у ноћи, изненади је жагор сеоске момчади; сакупљени те вечери у крчми, одлучише, знајући да је брат подни-пошто неће у кућу примити, да је потраже. Нашавши је уза зид шћућурену, не питајући је, подигоше је на ноге. Понудише јој да пође с њима у поље у једну осамљену кућницу; почеше је вући за собом, али их она одлучно одбије. А разгледавши боље дружину, упознаде међу њима Ивицу. Протрне од узбуђења; цијеле вечери падаше јој на махове на памет, бијаше жељна његове самилости више но мајчине; та мајка је прегорила, ко да није њено дијете. Сада кад га угледа близу себе, одлучно замисли да се с њиме састане.

— Ово ти је имала бити жена, — нашали се с Ивицом један од дружине и гурне га прама њој.

— Пусти, и она је крштено створење, одврати Ивица, и одлучно позове друштво да пођу, да је на миру оставе.

И момци зајевавши, упутише се низа

село. Кад одмакоше, сјети се она његових ријечи: „И оно је крштено створење“ — па пође ка његовој кући, с неоповрзивом одлуком да га дочека. Освојивши је, та мисао постаде јача, и, устрпљиво, ишчекује га. И ишчекујући га, пребире у себи мисли о њему, осјети да му је већ давно опростила, и, толико пута, послије у животу, кад би јој на памет пало оно доподне, кајала се што му се опирала; можда би ме био вјенчао — помишљаше, — а требала је човјекова миловања, као озебао сунца; — и, за дуго, сјећајући се његове на- прасите мушке воље, — дошао би јој пред очи онако најарен, као онога доподнева, и тада би страшћу за њим чезнула...

Најпошље зачује његове кораке, протрне од узбуђења и млаз крви наврије јој равно у главу.

— Ивица! шапну она, а глас је издаје.

Ивица застаде.

Она махом приђе к њему. — Туци ме, — рече — али ме не гони бар за час од себе.

— Пусти, — рече он. — Што хоћеш?

— Смилиј ми се...

— Зар си гладна?

— Нисам сита, али ти круха не питам...

— Па што хоћеш, што?

— Ништа... само да сам код тебе. Знаш онога јутра... од тада гинем у души...

— Па што си се бранила?

— Тако, — у памети чинило ми се да је ружно . . . а у срцу зебла сам Да је срећа да се нисам опирала, — рече она искрено и приближивши се к њему, положи лагано своју руку на његово раме. Ивица, осјетивши њен додир, измаче; али га она слиједи и не пушта с њега своје руке, већ се боље к њему приближи.

— Што ћеш?

— Ивица мој, — зове га, и дрхће од узбуђења.

— Ја идем спати...

— Нећеш ти то урадити, — једва изустила она, а зуби јој зацвокотају.

Он чује цвокот зуби, и не да му се ићи.

Наједном, избебуха, обузеше га разна неодређена чувства; ноћ их подражи: самилост прама њој, и у исти час, страсна освета за све што је због ње претрпио, па незадовољена посвема мушка воља, још од онога доподнева, испрекрштана и надражена, савладају, га, момачки понос замрије, и он је нагло, не проговоривши ни ријечи, привине к себи.

— Ивица, Ивица! — цвокоће она зубима, и раскидано говори — које среће . . . да се

други нису мјешали у наше послове... да ми је овако цио свој живот провести... била би ти вјерна, подложна — подложна као живина, али која корист... и она, у томе часу, заборава на све невоље свога живота...

— Иди сада, — јави се у неке Ивица — брзо ће зора, и чујеш, да ниси никоме рекла, да си са мнош била; а боље је да те, кад сване, у селу не нађу, и рекавши јој то, — упути се прама кућним вратима.

— Ивица!

— Што?... а да, бићеш гладна, — рече јој — и отворивши полако врата, униђе у кућу.

Поврати се са комадом круха и подаде јој га.

— Хвала ти, нисам гладна... нисам крува гладна...

— Узми... и пођи! — рече јој одлучно; па улегавши у кућу, за собом затвори врата.

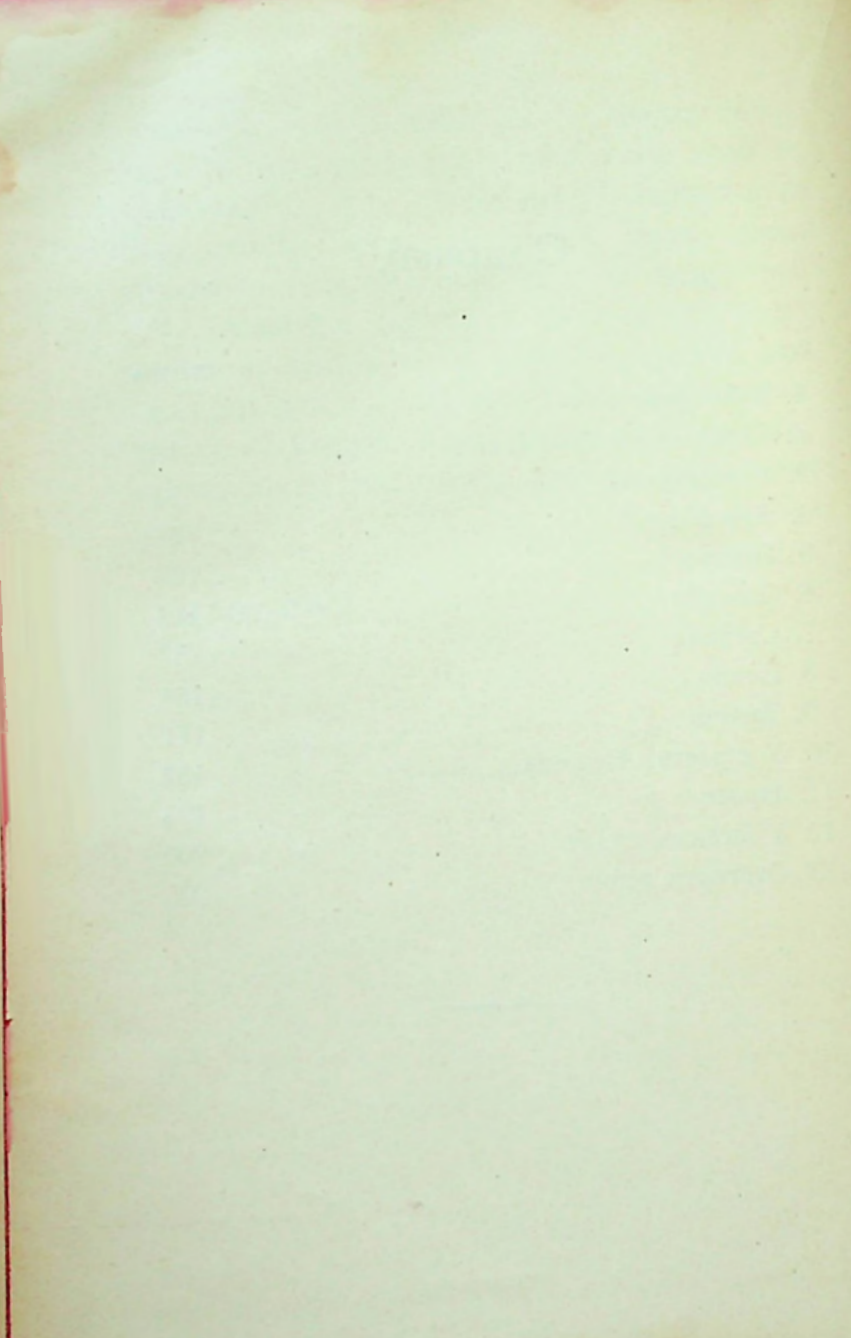
... Јелица протрне; да јој је бар „збогом“ рекао; то је сада мори, не да јој да се смјеста макне. Хоће да још једном чује његов глас. Попође до врата и кроз лукњу гледа у кућу, али не може ништа да види, осим свјетлости свијеће, а кад се и она угаси, јецајући од узбуђења, чежње и страсти, дође на пут и крене низ село. Већ је близу зора. Сатрвена,

обнемогла корача напријед, а хладан вјетар пири, и сјаји мјесечина. Пред њом горе на брду, гдје се, док је била дијете, толико пута Богу молила, пред сликом св. Ђуре, дрхти жижак, — њој се учини да и он гасне; тако у њ гледајући, корача неко вријеме, запуштена и одијељена од цијелога свијета, као отргнути лист, што вјетар с њиме силом витла, док га не уништи: само што је отргнути лист мртав, дочим она осјећа сву несрећу свога живота . . .

Год. 1903.

Садржај.

	СТРАНА
1. Крај мора	7
2. Стари свети Спиридион	65
3. У војничком табору	77
4. Дум Кеко	87
5. Писари	109
6. Дангуба	143
7. Старица	157
8. Поход	164
9. Злочин	171
10. У страстну Недјељу	182
11. Јарани	195
12. У јесењем сунцу	200
13. Отргнути живот	205

80

465

